

A. Vaschalde

GRAMMAIRE ARMÉNIENNE

IMPRIME PAR W. DRUGULIN A LEIPZIG

POUR LA
LIBRAIRIE ORIENTALE DE MAISONNEUVE & Cie, PARIS

MDCCCLXXXIII.

GRAMMAIRE ARMÉNIENNE

PAR

M. LAUER

TRADUITE, REVUE ET AUGMENTÉE

D'UNE CHRESTOMATHIE ET D'UN GLOSSAIRE

PAR

A. CARRIÈRE

SECRÉTAIRE DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

PARIS

MAISONNEUVE ET CIE, LIBRAIRES-ÉDITEURS

25, QUAI VOLTAIRE, 25

1883

THE INSTITUTE ... STUDIES
ST. MICHAEL'S
COLLEGE
LIBRARY

AVANT-PROPOS

Il ne sera peut-être pas inutile de dire en quelques mots comment j'ai été amené à publier une traduction française de la Grammaire arménienne du Dr. Lauer, imprimée à Vienne en 1869.

Chargé du cours d'arménien à l'École des langues orientales vivantes après la mort du regrettable M. Dulaurier, j'ai dû vite constater que nous ne possédions en français aucun livre élémentaire à mettre entre les mains des élèves. Il était impossible d'utiliser la volumineuse et indigeste grammaire de Chahan de Cirbied (Paris, 1823), et le travail de M. Patkanoff, traduit par É. Prud'homme[1], si remarquable à d'autres égards, ne se prêtait guère davantage à être employé comme livre d'enseignement. Ce qui manquait, c'était un manuel pour les commençants, simple, clair, de peu d'étendue, ne renfermant que le nécessaire, propre à initier à la fois aux principes de l'arménien ceux qui veulent étudier cette langue dans un but pratique, pour lire les auteurs, et ceux qui, voués aux recherches de la philologie comparée, s'appliquent surtout à connaître la structure grammaticale d'un

---

[1] *Recherches sur la formation de la langue arménienne;* mémoire traduit du russe par M. ÉVARISTE PRUD'HOMME, revu sur le texte original et annoté par M. É. DULAURIER. Paris, Maisonneuve, 1871.

idiome. La Grammaire de l'arménien classique de M. le Dr. Lauer me semblait réunir ces diverses conditions, dont quelques-unes sont difficilement conciliables. Je l'avais traduite il y a déjà quelques années pour mon instruction personnelle. Je crois rendre un réel service aux études arméniennes dans notre pays en livrant aujourd'hui mon manuscrit à l'impression. Les corrections apportées au texte primitif ont été faites d'accord avec l'auteur qui a bien voulu se charger de revoir les épreuves en même temps que le traducteur.

Le présent volume doit être regardé comme un manuel pratique à l'usage des commençants; il ne se donne nullement pour une grammaire complète et scientifique de la langue arménienne. En y joignant une courte chrestomathie et un glossaire, j'ai pensé que ce manuel répondrait mieux aux besoins de l'enseignement et que l'utilité en serait plus grande pour ceux qui doivent étudier seuls et sans maître. Les quatre morceaux qui composent la Chrestomathie (1) sont d'une difficulté graduée et choisis de manière à provoquer de la part du professeur des développements intéressants sur les premiers temps de l'histoire et de la littérature de l'Arménie.

A. C.

(1) I. *Histoire de Joseph* (Genèse XXXVII, 2—35; XXXIX, 1—XLI, 57, d'après l'édition de la Bible arménienne publiée à Venise en 1805 par les soins du P. J. ZOHRAB; II. *Origine des Arméniens; Haïk;* extrait de l'Abrégé de l'histoire d'Arménie du P. M. TCHAMTCHÉAN, Venise, 1811; III. *L'évêque Jean* (Fauste de Byzance, Venise, 1832, p. 266—269, et St. Petersbourg, 1883, éd. PATKANOFF, p. 225—228); IV. *St. Mesrob crée l'écriture arménienne* (Vie de St. Mesrob, par KORIOUN, Venise, 1854, p. 5—11).

TABLE DES MATIÈRES

Page.

B. FORMATION DES MOTS

TROISIÈME PARTIE: SYNTAXE

I. ORDRE DES MOTS.

II. ACCORD.

III. EMPLOI DES CAS

INTRODUCTION

La langue arménienne a traversé trois périodes bien distinctes l'une de l'autre.

La première va jusqu'à Mesrob, au commencement du Ve siècle. D'après les écrivains postérieurs, l'arménien aurait déjà produit à cette époque un grand nombre de travaux littéraires, la plupart d'un contenu historique. Il ne reste malheureusement de ces travaux que quelques fragments, mais les auteurs de la période suivante les avaient encore à leur disposition (1). Il est impossible de remonter jusqu'à la phonétique particulière à cette période. La langue possédait alors une plus grande richesse de formes qu'à l'époque classique. Beaucoup de ces formes ont disparu dans la suite, d'autres ne sont restées que dans certaines expressions, d'autres enfin n'ont été conservées qu'affaiblies et tronquées. On employait déjà une écriture nationale, d'après le passage suivant de Philostrate: . . . *et captam quidem in Pamphylia aliquando pantheram cum torque quem circa collum gestabat. Aureus autem ille erat* armeniisque *inscriptus* litteris *hoc sensu: rex Arsaces deo*

---

(1) Cf. *Quadro della storia litteraria di Armeni estesa da Mons. Placido Sukias Somal*, Venezia, 1829, p. 1 ss., et: C. F. Neumann, *Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur*, Leipzig, 1836, p. 1 ss.

Nysaeo. Regnabat nempe temporibus illis in Armenia Arsaces (1). Philostrate vivait vers l'an 200 de l'ère chrétienne.

La deuxième période s'étend du Ve au XIIe siècle et comprend les écrivains classiques de l'Arménie. Elle commence avec l'indroduction d'un nouvel alphabet par Mesrob dont l'œuvre, à cette occasion, fut double: il classa d'abord les sons de sa propre langue dans un ordre emprunté au grec, puis créa, pour les exprimer, de nouveaux signes (*litteræ Mesrobianæ*) basés vraisemblablement pour la plupart sur ceux qui étaient en usage dans la période précédente. C'est à exposer la phonétique, les formes grammaticales et la syntaxe de la langue employée pendant cette période que la présente grammaire est destinée.

La troisième période, qui commence avec le XIIe siècle, se caractérise d'abord par l'addition de deux nouvelles lettres à l'aphabet de Mesrob, օ pour *ô* et ֆ pour *f*. La prononciation de certains sons se trouve modifiée; les formes grammaticales subissent des changements importants. Une écriture cursive vient s'ajouter à l'ancienne écriture de Mesrob (2).

(1) *Vie d'Apollonius de Tyane*, l. II, ch. 2.

(2) On trouvera cet alphabet cursif dans les ouvrages suivants: Joh. Joachimi Schrœderi *Thesaurus linguæ armenicæ*. Amstelodami, 1761; Paschal Aucher, *Dictionnaire abrégé arménien français*, Venise, 1817; J. Ch. Cirbied, *Grammaire de la langue arménienne*, Paris, 1823, etc.

PREMIÈRE PARTIE

PHONÉTIQUE

1. ALPHABET.

L'alphabet de Mesrob, avec les deux lettres ajoutées au XIIe siècle et qui ont également passé dans les textes arméniens imprimés, est ainsi composé :

	Lettres *Majusc.*	*Lettres* *Minusc.*	*Noms*	*Prononciation*	*Valeur numérique.*
1	Ա	ա	այբ, aib	*a*	1
2	Բ	բ	բեն, ben, bien	*b*	2
3	Գ	գ	գիմ, gim	*g* dur	3
4	Դ	դ	դա, da	*d*	4
5	Ե	ե	եչ, etch, yetch	*è* bref, *yè* initial	5
6	Զ	զ	զա, za.	*z*	6
7	Է	է	է, ê	*ê*	7
8	Ը	ը	եթ, eth, yeth	*ĕ* muet ; voyelle sourde particulière à l'arménien	8
9	Թ	թ	թո, tho	*th*	9
10	Ժ	ժ	ժէ, jê	*j*	10

	Lettres		*Noms*	*Prononciation*	*Valeur numérique.*
	Majusc.	*Minusc.*			
11	Ի	ի	ինի, ini	*i*	20
12	Լ	լ	լիւն, liun	*l*	30
13	Խ	խ	խէ, khê	*ch* allemand dur	40
14	Ծ	ծ	ծա, dza	*dz*	50
15	Կ	կ	կեն, ken, kien	*k*	60
16	Հ	հ	հո, ho	*h* fortement aspirée	70
17	Ձ	ձ	ձա, dsa	*ds*	80
18	Ղ	ղ	ղատ, ghat	*gh*	90
19	Ճ	ճ	ճէ, djê	*dj*	100
20	Մ	մ	մեն, men, myen	*m*	200
21	Յ	յ	յի, hi	*h* légèrement aspirée	300
22	Ն	ն	նո, no	*n*	400
23	Շ	շ	շա, cha	*ch* français	500
24	Ո	ո	ուո, wō	*ŏ*	600
25	Չ	չ	չա, tcha	*tch*	700
26	Պ	պ	պէ, pê	*p*	800
27	Ջ	ջ	ջէ, djê	*dj*	900
28	Ռ	ռ	ռա, ra	*r* forte	1000
29	Ս	ս	սա, sa	*s* forte	2000
30	Վ	վ	վեւ, vév, viev	*v*	3000
31	Տ	տ	տիւն, tiun	*t*	4000
32	Ր	ր	րէ, rê	*r* douce	5000
33	Ց	ց	ցո, tso	*ts*	6000
34	Ւ	ւ	ւիւն, viun	*u* et *v*	7000
35	Փ	փ	փիւր, phiur	*ph*	8000
36	Ք	ք	քէ, qê	*q*	9000
37	Օ	օ	օ, ô	*ô*	10000
38	Ֆ	ֆ	ֆէ, fê	*f*	20000

Au lieu de *եւ*, *ev*, on écrit *և*.

Les lettres majuscules ne sont employées dans nos éditions imprimées qu'au commencement des phrases et des noms propres.

On reconnaît facilement l'alphabet grec sous l'alphabet arménien: α, ա; β, բ; γ, գ; δ, դ; ε, ե; ζ, զ; η, է; θ, թ; ι, ի; κ, կ; λ, ղ; μ, մ; ν, ն; ξ, շ; ο, ո; π, պ; ρ, ր; σ, ս; τ, տ; υ, ւ; φ, փ et ֆ; χ, ք; ψ, —; ω, օ.

Le ψ est donc la seule lettre grecque qui ne soit pas représentée dans l'alphabet arménien; le շ, correspondant au ξ, se prononce *ch*, et le ղ, correspondant au λ, est transcrit par *gh* (voir plus loin, p. 5).

Les lettres représentant les sons arméniens qui ne se trouvaient pas exprimés dans l'alphabet grec, semblent y avoir été intercalées au hasard et sans aucune règle.

Les noms des lettres sont en partie empruntés au grec, en partie d'origine arménienne.

2. VOYELLES.

Les voyelles fondamentales *â*, *î*, *û* (1) sont représentées en arménien par ա, ի, ու.

ու n'est une diphthongue qu'en apparence; les deux lettres rendent seulement le son *u*, dont le signe primitif était ո qui a encore gardé cette valeur dans la diphthongue ոյ, *ui*. Dans les textes manuscrits

(1) Dans nos transcriptions *u* représentera toujours le son *ou* et jamais le son de l' *u* aigu français.

et imprimés, ո (prononcé *wo* comme lettre initiale par les Arméniens modernes) représente le *ŏ* bref. Pour rendre le *ô* long, on se sert du signe օ introduit dans l'écriture arménienne depuis le XII siècle, et pour transcrire le ω des noms propres grecs on emploie ով (partout ailleurs le վ garde sa valeur de *v*.)

Le son *e* est représenté par deux lettres: ե (prononcé *yé* par les Arméniens modernes, surtout comme lettre initiale) pour *ĕ*, et է pour *ê*.

La motion-voyelle ը, qui répond à peu près au *ch'va* mobile hébreu, se prononce rapidement et d'une manière sourde; elle peut être considérée comme une réduction à leur forme la plus brève de toutes les voyelles.

Lorsque deux voyelles se suivent immédiatement, elles gardent chacune leur valeur alphabétique; seulement le ե avant ա se fond en quelque sorte dans celle-ci et prend une prononciation voisine de *i*.

3. SEMI-VOYELLES ET DIPHTHONGUES.

Les lettres յ et ւ sont des semi-voyelles. Au commencement des mots et des syllabes, elles gardent leur valeur alphabétique de *h* et *v*. A la fin des mots, յ sert de lettre de prolongation à ա et ո et doit encore dans ce cas se prononcer comme un *h* non aspiré; mais lorsque յ représente le *iota* grec dans des mots étrangers, ou bien le préfixe 'ի avant une voyelle, il se prononce comme un *i* consonne (*y*).

A l'intérieur d'un mot, յ précédé de ա ou de ո forme avec ces voyelles les diphthongues այ et ոյ, *ai* et *ui*, s'il n'est point lettre initiale de la syllabe

suivante (ո conserve dans ոյ son ancienne valeur de *u*).

Dans les mêmes conditions, ւ précédé de ա, ի, ե forme les diphthongues աւ = *au*, իւ et եւ = *iu* (իւ et եւ ne se distinguent que par l'orthographe, non par le son). Le ե avant այ et աւ se fond encore avec le ա comme nous l'avons vu plus haut.

4. CONSONNES.

Dans ce manuel, qui est avant tout pratique, nous ne pouvons songer à procéder à un classement systématique des consonnes et à étudier leurs fonctions dans l'étymologie. Ce travail serait superflu pour les élèves et accessible à peu de lecteurs. Il nous suffira de faire les remarques suivantes:

ք est une aspirée gutturale, comme le ק hébreu et le خ ou plutôt le خو du persan moderne, p. e. dans خواندن, *khândan, q'ândan, lire*; ք rend souvent le χ grec, toujours p. e. dans Քրիստոս, Χριστός.

ղ se rapproche étymologiquement de *l* et de *r*. Dans l'alphabet, il tient la place du λ grec qu'il représente également dans la transcription des noms propres grecs (Պղատոն, Πλάτων; Աղեքսանդր, Ἀλέξανδρος; Աքիղղէս, Ἀχιλλεύς). Il doit être prononcé à peu près comme le غ arabe, et nous le transcrivons par *gh*.

Entre le ջ et le ճ il n'y a qu'une différence étymologique, mais la prononciation est la même.

Les Arméniens modernes prononcent բ, գ, դ comme *p, k, t*, et, en revanche, պ, կ, տ comme *b, g, d*.

5. ACCENT.

L'accent du mot repose en arménien sur la syllabe finale. Pour les impératifs, le ton sur la dernière syllabe est marqué par le signe de l'accent aigu grec. Les interjections prennent aussi l'accent aigu sur la syllabe tonique.

6. SIGNES DE PONCTUATION.

Les signes de ponctuation diffèrent selon les éditions.

Les pronoms et adverbes interrogatifs sont marqués du signe ՞; ex. : ո՞, *qui?* ղյ՞ր, *pourquoi?*

Une apostrophe placée devant le préfixe ի, ainsi 'ի, le distingue de ի voyelle initiale d'un mot.

Le signe ՟ placé sur une ou plusieurs lettres indique une abréviation; ex. : ա՟ծ pour աստուած, *Dieu.*

Les autres signes qui se rencontrent dans les textes imprimés ont peu d'importance, et la valeur en sera facilement comprise.

DEUXIÈME PARTIE

MORPHOLOGIE

A. FLEXIONS

I. SUBSTANTIF

I. DÉSIGNATION DES GENRES.

L'arménien ne possède pas de genre grammatical, c'est à dire de désignation du sexe des êtres vivants par une forme ou une terminaison spéciale. Il ne distingue pas davantage les noms des choses inanimées en noms *masculins*, *féminins* et *neutres*.

Ainsi le substantif, l'adjectif et le participe n'ont pas de genre grammatical. Il en est de même du pronom.

Une seule terminaison, ուհի, sert quelquefois à désigner grammaticalement le sexe féminin; ex.: Տիգրան, *Tigrane*, fém. Տիգրանուհի; արքայ, *roi*, արքայուհի, *reine*; սուրբ, *saint*, սրբուհի, *sainte*; de même, mais très-rarement, les mots դուխտ, *fille*, et անոյշ, *doux*, *suave*, joints aux noms propres; ex.: Տիգրան, *Tigrane*, fem. Տիգրանադուխտ; Վարդ, *Vard*, fém. Վարդանոյշ.

Pour les noms propres qui ont passé des langues étrangères en arménien, la terminaison caractéristique du genre est conservée; ex.: Յովհաննէս, *Johannes*, Յովհաննէ, *Johanna*.

Pour marquer expressément le sexe, on préfixe aux noms des êtres doués de raison այր, *homme* (vir), lorsqu'on veut indiquer le masculin, et կին ou էգ, *femme*, lorsqu'on veut indiquer le féminin; s'il s'agit d'animaux, on emploie արու ou որձ, *mâle*, et էգ ou մատակ, *femelle*; ex.: մարդ, *homme* (homo), այրմարդ, *homme* (vir), կինմարդ, էգմարդ, *femme*; ձի, *cheval*, արուձի, որձձի, *cheval entier*, par opposition à էգձի, մատակձի, *jument*.

2. LES THÈMES NOMINAUX EN GÉNÉRAL.

CLASSIFICATION DES DÉCLINAISONS.

Les thèmes nominaux arméniens se divisent en *thèmes-voyelle* et en *thèmes-consonne*, et chacune de ces deux espèces à son tour en *thèmes forts* et en *thèmes faibles*.

Les thèmes faibles servent à former le nominatif, l'accusatif et le vocatif du singulier, et presque toujours le pluriel des mêmes cas. Les thèmes forts se retrouvent dans les autres cas du singulier et du pluriel.

Les thèmes forts varient seuls dans la déclinaison: ils se terminent soit par une voyelle (thèmes-voyelle forts), soit par une consonne (thèmes-consonne forts). Il y a donc à établir une distinction entre la *déclinaison-voyelle* et la *déclinaison-consonne*.

On compte quatre espèces de déclinaisons-voyelle, d'après les quatre voyelles finales du thème fort ա, ո, ի, ու, et autant de déclinaisons-consonne, d'après les quatre voyelles ա, ե, ի, ու, qui précèdent la consonne finale du thème fort.

La pratique seule enseignera quelle est la voyelle thématique de chaque mot. Les règles qu'il est possible d'établir à ce sujet seront données dans les paragraphes suivants.

Les voyelles thématiques ո et ե sont un affaiblissement de ա qui s'est opéré dans la langue arménienne elle-même, de sorte que les différences de déclinaison se trouvent basées sur les trois voyelles fondamentales *a*, *i*, *u*.

Le ե qui précède fréquemment la voyelle thématique ա de la déclinaison voyelle et consonne, et qui se fond avec ա à la manière d'un *y*, n'appartient point à la voyelle thématique, mais provient d'un *y* primitif.

3. LES THÈMES NOMINAUX EN PARTICULIER.

Pour éviter toute erreur, nous ferons remarquer dès l'abord que les thèmes faibles expriment le nominatif, et les thèmes forts, le génitif singulier.

I. LES THÈMES-VOYELLE FAIBLES ET FORTS.

Les *thèmes-voyelle faibles* se distinguent surtout des *thèmes-voyelle forts* en ce que les premiers ont perdu les voyelles thématiques ա, ո, ի, ու, qui reparaissent au contraire dans les seconds comme finales thématiques.

Les thèmes-voyelle faibles en ու ont pris souvent un ը comme compensation de la voyelle thématique

ու tombée; mais ce ր disparaît de nouveau devant le ու au thème fort.

Տրդատ, *Trdat* (Tiridate), thème faible de Տրդատա; մարդ, *homme*, thème faible de մարդո; բախտ, *fortune*, thème faible de բախտի; մահ, *mort*, thème faible de մահու; մեղր *miel*, thème faible de մեղու.

La chute de la voyelle thématique dans les formes faibles du thème amène souvent l'intercalation d'une voyelle auxiliaire, en particulier d'un ի ou d'un ու, et rend nécessaire l'allongement de ի en է, et de ու en ոյ. Mais la voyelle auxiliaire et l'allongement disparaissent de nouveau au thème fort; ex.: միտ, *esprit*, thème faible de մտի; քուն, *sommeil*, thème faible de քնո; զէն, *armes*, thème faible de զինու; զրոյց, *discours*, thème faible de զրուցի.

Pour un seul et même thème faible, il existe souvent deux thèmes forts, l'un en ո, ի, ou ու, le second en ա; ex.: տեղի, *lieu*, thème faible de տեղւո et տեղեա; միտ, *esprit*, thème faible de մտի et մտա; բարձր, *haut*, thème faible de բարձու et բարձա.

Du thème fort en ո, ի, ու dérivent alors le génitif et l'ablatif singulier, du thème en ա l'instrumental du singulier et les cas obliques du pluriel.

a) *Thèmes-voyelle en* ա (1).

Les thèmes-voyelle en ա sont tous des noms propres. Le ի de la terminaison ուհի des noms propres féminins se change en ե devant la voyelle thématique ա.

(1) Les règles suivantes reposent sur l'observation. Ce sont les seules que l'on puisse établir sur les rapports réciproques des thèmes forts et faibles. Les exceptions ont été nécessairement laissées de côté.

Տրդատ, *Tiridate*, thème faible de Տրդատա; Ոահուհի, thème faible de Ոահուհեա.

b) Thèmes-voyelle en ո.

Appartiennent aux thèmes-voyelle en ո:

α) Les noms dont le thème faible (nominatif singulier) *est en* ի, *à l'exception des noms propres en* ուհի dont il vient d'être parlé. Ce ի est un *y* primitif, qui se change devant ո en la semi-voyelle ւ, homogène à ո, et n'est que très-rarement conservé; ex.: տեղի, *lieu*, thème faible de տեղւո; որդի, *fils*, thème faible de որդւո; սրբուհի, *sainte*, thème faible de սրբուհւո.

Beaucoup de noms à thème faible en ի, principalement les thèmes en ուհի et les participes en լի, ont à côté du thème fort en ո un second thème fort en ա. Dans ce cas le ի final du thème faible se change en ե devant ա; ex.: սրբուհի, *sainte*, thème faible de սրբուհւո et de սրբուհեա; սիրելի, *devant aimer, devant être aimé*, thème faible de սիրելւո et սիրելեա; տեղի, *lieu*, thème faible de տեղւո et տեղեա.

β) Les infinitifs en ել, ալ, ուլ, իլ *et les participes aoristes en* եալ. Au thème fort, le ու de ուլ tombe, le ի de իլ et le եա de եալ se changent en ե; ex.: բերել, *porter*, thème faible de բերելո; աղալ *moudre*, thème faible de աղալո; թողուլ, *laisser*, thème faible de թողլո; խօսիլ, *parler*, thème faible de խօսելո; սիրեցեալ, *aimé*, thème faible de սիրեցելո.

γ) Les thèmes faibles dont la consonne finale est précédée de la voyelle auxiliaire ու, *qui tombe au thème fort*; ex.: հուր, *feu*, thème faible de հրո; սուրբ, *saint*, thème faible de սրբո. Plusieurs thèmes faibles ainsi

formés ont pourtant un thème fort en ի; ex.: խումբ, *troupe*, thème faible de խմբի.

δ) *Les noms qui au thème faible se terminent en* իւ. Le ի de la terminaison se change en ո au thème fort; ex.: կռիւ, *guerre*, thème faible de կռուո.

ε) *Les pronoms possessifs;* ex.: իմ *mon*, thème faible de իմո.

c) *Thèmes-voyelle en* ի.

Appartiennent aux thèmes-voyelle en ի:

α) *La plupart des noms qui, au thème faible, se terminent par une gutturale ou une dentale;* ex.: բախտ, *fortune*, thème faible de բախտի.

β) *Les comparatifs en* գոյն. Au thème fort le ոյ se change en ու; ex.: մեծագոյն, *plus grand*, thème faible de մեծագունի.

γ) *Les nombres ordinaux en* որդ, *les multiplicatifs en* պատիկ, *les substantifs numéraux en* ակ *et en* եակ.

δ) *Les noms qui ont un* ոյ *au thème faible avant une consonne finale simple.* Au thème fort, ոյ se change en ու; ex.: զրոյց, *discours*, thème faible de զրուցի.

ε) *Les noms qui au thème faible se terminent en* այ *ou en* եայ. Au thème fort, եա se change en է, ce qui fait tomber comme inutile le յ suivant. Ex.: արքայ, *roi*, thème faible de արքայի; Հայկազնեայ, *Arménien* (descendant de Haïk), thème faible de Հայկազնէի. — Noter comme exception Հայ, *Arménien*, thème faible de Հայո.

ζ) *Les noms qui au thème faible se terminent en* ոյ *et en* ու; ex.: դշխոյ, *reine*, thème faible de դշխոյի; լեզու, *langue*, thème faible de լեզուի.

d) Thèmes-voyelle en ու.

Aux thèmes-voyelle en ու appartiennent, outre ceux qui ne se laissent ramener à aucune règle, tous les noms (substantifs et adjectifs) qui, au thème faible, ont pris ր en remplacement de la voyelle thématique ու tombée; ex.: մեղր, *miel*, thème faible de մեղու; փոքր, *petit*, thème faible de փոքու.

En voici d'autres: զօր, *armée*, thème faible de զօրու; զէն, *armes*, thème faible de զինու.

2. LES THÈMES-CONSONNE FAIBLES ET FORTS.

Les thèmes-consonne faibles se distinguent avant tout des thèmes-consonne forts en ce que les premiers ont perdu les voyelles thématiques ա, ե, ի, ու, pendant que les seconds gardent toujours ces mêmes voyelles avant la consonne finale.

La chute de la voyelle thématique rend souvent nécessaire l'intercalation, au thème faible, d'une voyelle auxiliaire qui tombe de nouveau au thème fort.

Avant le ա du thème fort terminé en ան se trouve fréquemment un ե qui provient des semi-voyelles et se fond avec ա à la manière d'un *y*.

Les thèmes-consonne sont les suivants:

a) Tous les noms qui, au thème faible (nominatif singulier), *se terminent en* ն, ղ *et* ր *précédés immédiatement d'une consonne.* Au thème fort, les voyelles thématiques ա, ե, ի (ու ne se rencontre que dans le thème օր, *jour*), viennent se placer entre ն, ղ, ր, et les consonnes qui les précèdent. L'usage apprendra quelle voyelle thématique appartient à un thème faible donné. La seule règle que l'on puisse poser est

celle-ci: les thèmes en ղ et en ր ont toujours ե comme voyelle thématique, tandis que les thèmes en ն prennent tantôt ա, tantôt ի; ex.: սկիզբն, *commencement*, thème faible de սկզբան; ոտն, *pied*, thème faible de ոտին; աստղ, *étoile*, thème faible de աստեղ; դուստր, *fille*, thème faible de դստեր.

Les thèmes faibles en ռն conservent ռ à la forme forte ou bien l'adoucissent en ր; ex.: գառն, *agneau*, thème faible de գառին; լեառն, *montagne*, thème faible de լերին.

A côté du thème fort en ին existe toujours pour le même thème faible un second thème fort en ան, qui sert à former l'instrumental du singulier et les cas obliques du pluriel; ex.: ոտն, *pied*, thème faible de ոտին et de ոտան.

b) *Les noms qui se terminent au thème faible en* ուն [1], իւն, իւր, *et où le* ւ, *primitivement consonne, s'est, à la forme faible, fondu en un son voyelle avec le* ո *et le* ի *qui précèdent.* Dans ու et իւ, ո est tantôt radical, tantôt son auxiliaire, mais ի est toujours voyelle auxiliaire. La voyelle thématique des noms en ուն et իւն est ա; celle des noms en իւր est ե. Au thème fort, ou bien le ւ reste, ou bien il se change en ե, ou bien il disparaît complètement. Ex.: անուն, *nom*, thème faible de անուան; մահ, *mort*, pour մահուն, thème faible de մահուան; շուն, *chien*, (sanscrit *śvan*), thème faible de շւան, au lieu duquel nous avons շան; ձիւն, *neige*, thème faible de ձւան, au lieu duquel

(1) Si, dans un thème faible en ուն, le ու est voyelle auxiliaire, le mot doit être rapporté aux thèmes-voyelle, et le plus souvent aux thèmes en ո: ex.: քուն, *sommeil*, thème faible de քնո.

nous avons *ձեան*; *տուն*, *maison* (sanscrit *d'âman*), thème faible de *տուան*, au lieu duquel nous avons *տան*; *ալիւր*, *farine*, thème faible de *ալեւր*, au lieu duquel nous avons *ալեր*; *աղբիւր*, *fontaine*, thème faible de *աղբեւր*, au lieu duquel nous avons *աղբեր*.

C'est ici encore qu'il faut rapporter l'unique thème-consonne en *ու*, savoir *օր*, *jour*, pour *աւր*, thème faible de *աւուր*, avec ses composés; ex.: *միջօր*, *midi*, pour *միջաւր*, thème faible de *միջաւուր*.

c) La classe nombreuse des noms abstraits qui, au thème faible, se terminent en *թիւն* (1) (grec *συνη*, védique *tvana*). Le *թիւն* est toujours précédé de la voyelle auxiliaire *ու*, qui reste au thème fort. Au thème fort, un *ա* s'insère comme voyelle thématique entre *ւ* et *ն*, et le *ի* de *իւ* tombe. La terminaison *ւան* du thème fort devient toujours *եան*, le *ւ* se changeant en *ե*. Ex.: *բազմութիւն*, *multitude*, thème faible de *բազմութւան*, au lieu duquel nous avons *բազմութեան*; *հաճութիւն*, *approbation*, thème faible de *հաճութւան*, au lieu duquel nous avons *հաճութեան*.

Dans les textes imprimés on rencontre souvent les abréviations *թ̄ի* et *թ̄ե* pour *թիւն* et *թեան*.

d) Les noms abstraits qui, au thème faible, se terminent en *ուստ* *et en* *ուրդ*. *տ* et *դ* ne sont pas autre chose que le *թ* de *թիւն* dont nous venons de parler; *իւն* est tombé au thème faible, avec changement du *թ* en *տ* après *ս* et en *դ* après *ր*; mais au thème fort nous voyons reparaître *եան*. Le *ու* dans *ուստ* et *ուրտ* est voyelle auxiliaire et tombe toujours au thème fort. Ex.: *փախուստ*, *fuite*, thème

(1) F. Bopp, *Grammaire comparée* (Trad. fr.) t. IV, p. 136 sv.

faible de փախստեան; ժողովուրդ, *peuple*, thème faible de ժողովրդեան.

e) Quelques noms qui, au thème faible, ont une autre consonne finale que ն, ղ, ր, *mais qui, au thème fort, se terminent en* ան (եան), de sorte que l'on est obligé d'admettre que le ն est tombé au thème faible. Ex.: տեսիլ, *vue*, thème faible de տեսլեան; մանուկ, *enfant*, thème faible de մանկան; աղջիկ, *jeune fille*, thème faible de աղջկան.

Il arrive parfois qu'un seul et même thème faible a pour correspondants un thème-voyelle fort et un thème-consonne fort. Ex.: քար, *pierre*, thème faible de քարի et քարին (aussi քարան); մահ, *mort*, thème faible de մահու et մահուան.

4. FORMATION DES CAS.

L'arménien a les cas suivants, au singulier et au pluriel: *Nominatif*, *Accusatif*, *Vocatif*, *Génitif*, *Datif*, *Ablatif*, *Instrumental*.

a. NOMINATIF.

Le nominatif du singulier a toujours la même forme que le thème faible. L'ancien signe casuel (*s* et *m*) est donc tombé avec la voyelle thématique.

Le signe du nominatif pluriel est ք, provenant de *s*, désinence du même cas en sanscrit. Dans les thèmes-voyelle, le ք s'ajoute au thème faible (nominatif singulier); dans beaucoup de thèmes-voyelle en ու, principalement dans ceux qui au thème faible ont pris ր en remplacement de la voyelle thématique tombée, il s'ajoute au thème fort (génitif singulier),

avec intercalation d'un ն entre ու et ք; dans les thèmes-consonne, il s'ajoute tantôt au thème faible, par exemple dans tous les mots en թիւն, tantôt au thème fort, par exemple dans tous les mots se terminant en ղ et en ուն. Ex.: մարդ, *homme*, մարդք; ախտ, *mal*, ախտք; ժամ, *heure*, *temps*, ժամք; ծանր, *lourd*, ծանունք; փոքր, *petit*, փոքունք; բազմութիւն, *multitude*, բազմութիւնք; եղջիւր, *corne*, եղջիւրք; աստղ, *étoile*, աստեղք; լեառն, *montagne*, լերինք; եղն, *cerf*, եղինք.

Beaucoup de thèmes faibles en ն précédé d'une consonne insèrent par euphonie un ու avant le ն au nominatif pluriel; ex.: ակն, *œil*, ակունք; թիկն, *dos*, թիկունք.

b. ACCUSATIF.

L'accusatif du singulier est identique au thème faible ou nominatif singulier.

Le signe casuel de l'accusatif pluriel est ս, le *s* de *ans*, ancien suffixe de l'accusatif. L'accusatif pluriel est toujours formé avec le même thème que le nominatif pluriel.

On préfixe un զ à l'accusatif singulier et pluriel, toujours lorsqu'il est pris dans un sens déterminé, très-rarement lorsqu'il est pris dans un sens indéterminé. Mais lorsque le mot à l'accusatif commence par une sifflante, on omet souvent le préfixe զ par raison d'euphonie.

Bopp (1) regarde ce զ comme le *y* du démonstratif sanscrit *tya*; Müller (2) le rapproche de la particule pehlvi *ghan*.

---

(1) *Gram. comp.* t. II, p. 62 sv.

(2) Müller, *Beiträge zur Declination des armenischen Nomens*, p. 5.

մարդ, ἄνθρωπος; *մարդ*, ἄνθρωπον; *զմարդ*, τὸν ἄνθρωπον; *մարդս*, ἀνθρώπους; *զմարդս*, τοὺς ἄνθρωπους. *աստղ*, ἀστήρ; *աստղ*, ἀστέρα; *զաստղ*, τὸν ἀστέρα; *աստեղս*, ἀστέρας; *զաստեղս*, τοὺς ἀστέρας.

c. VOCATIF.

Le vocatif, au singulier et au pluriel, est semblable au nominatif, mais il est précédé d'une interjection, le plus souvent *ով*, o.

d. GÉNITIF.

Le génitif singulier est toujours identique au thème fort voyelle et consonne; seulement les thèmes-voyelle forts en *ա* et *ո* prennent en tant que gén. sing. le *յ* de prolongation.

Le *յ* dans les génitifs en *այ* et *ոյ* est regardé par Bopp(1) comme le *y*, par Müller(2) comme le *s* de la désinence du génitif sanscrit *sya*.

Exemples: *Տրդատ*, *Tiridate*, *Տրդատայ*, *de Tiridate*; *մարդ*, *homme*, *մարդոյ*, *de l'homme*; *չար*, *mal*, *չարի*, *du mal*; *զէն*, *armes*, *զինու*, *des armes*; *ակն*, *œil*, *ական*, *de l'œil*; *աստղ*, *étoile*, *աստեղ*, *de l'étoile*; *ոտն*, *pied*, *ոտին*, *du pied*; *օր*, *jour*, *աւուր*, *du jour*.

Les thèmes-voyelle forts en *ո* prennent parfois en tant que génitifs un *չ*, qui est le *y* du sanscrit *sya*; ex.: *տեղի*, *lieu*, thème fort *տեղւո*, génitif *տեղւոչ*; *կին*, *femme*, thème fort *կնո*, génitif *կնոչ*.

Pour former le génitif pluriel, on ajoute un *ց* au thème fort voyelle et consonne. Lorsque pour un même thème faible il existe deux thèmes forts, le *ց*

(1) *loc. cit.*, t. I, p. 416.
(2) *l. c.*, p. 3.

est suffixé à celui des deux qui sert à former l'instrumental. Les thèmes-voyelle en *ու* qui forment leur nominatif pluriel en *ունք*, du thème fort avec insertion de *ն*, conservent ce *ն* au génitif pluriel.

Le *ց* ne doit pas être expliqué avec M. Müller (1) par le *s* de la désinence sanscrite *sâm*, mais avec Bopp (2), par le *y* de la désinence sanscrite *b'yas* du datif et de l'ablatif pluriel, le *ց* arménien représentant toujours le *y* sanscrit dans les terminaisons grammaticales.

Exemples: *մարդ*, *homme*, th. fort: *մարդո*, gén. pl. *մարդոց*; *ախտ*, *mal*, th. fort: *ախտի*, gén. pl. *ախտից*; *ժամ*, *heure*, *temps*, th. fort: *ժամու*, gén. pl. *ժամուց*; *զօր*, *armée*, th. fort: *զօրու*, gén. pl. *զօրունց*; *փոքր*, *petit*, th. fort: *փոքրու*, gén. pl. *փոքրունց*.

ակն, *œil*, th. fort: *ական*, gén. pl. *ականց*; *ուստր*, *fils*, th. fort: *ուստեր*, gén. pl. *ուստերց*; *օր*, *jour*, th. fort: *աւուր*, gén. pl. *աւուրց*.

տեղի, *lieu*, th. fort I: *տեղւո*, th. fort II: *տեղեա*, gén. pl. *տեղեաց*; *պատերազմ*, *combat*, th. fort I: *պատերազմի*, th. fort II: *պատերազմա*, gén. pl. *պատե-րազմաց*; *բարձր*, *haut*, th. fort I: *բարձու*, th. fort II: *բարձա*, gén. pl. (avec insertion de *ն*) *բարձանց*; *գառն*, *agneau*, th. fort I: *գառին*, th. fort II: *գառան*, gén. pl. *գառանց*.

Il arrive très-rarement que le génitif pluriel soit formé avec le thème faible; ex.: *հանուր*, *universel*, th. faible de *հանրո*, gén. pl. *հանուրց*; *ջուր*, *eau*, th. faible de *ջրո*, gén. pl. *ջուրց* (on trouve aussi *ջրոց*).

---

(1) *l. c.*, p. 4.
(2) *l. c.*, t. II, p. 15.

e. DATIF.

Le datif, au singulier et au pluriel, est identique au génitif. Ex.: Տրդատ, *Tiridate*, dat. Տրդատայ; մարդ, *homme*, dat. մարդոյ; սիրտ, *cœur*, dat. սրտի; մահ, *mort*, dat. մահու; ակն, *œil*, dat. ական; աստղ, *étoile*, dat. աստեղ; ոտն, *pied*, dat. ոտին; օր (pour աւր), *jour*, dat. աւուր.

Le génitif en ոջ de certains thèmes-voyelle en ո sert également de datif, plusieurs expressions comme 'ի միում տեղւոջ, *en un endroit*, այսպիսում կնոջ, *à une telle femme*, etc., devant être regardées comme étant au datif; la désinence ում dans միում, այսպիսում, est en effet, comme nous allons le voir, une désinence du datif.

Dans quelques thèmes-voyelle en ո on trouve encore une désinence particulière du datif, ում. Le մ est le *m* du pronom suffixe sanscrit *sma;* le ու est employé euphoniquement pour ո. Ex.: այլ, *autre*, dat. այլում; այսպիսի, *tel*, dat. այսպիսում; մարդ, *homme*, dat. մարդում; մի, *un*, dat. միում.

Les thèmes avec datif en ում ont également le datif simple en ոյ.

f. ABLATIF.

L'ablatif singulier est formé du thème nominal fort au moyen du préfixe 'ի (յ avant les voyelles) et de la désinence casuelle է.

Le է représente l'ancienne désinence de l'ablatif *at;* le *t* est tombé et par suite le *a* s'est allongé en է.

Les thèmes-voyelle en ա et en ո fondent leur voyelle thématique avec է en այ et en ոյ; les thèmes-

voyelle en ի laissent leur ի disparaître complètement dans le է; les thèmes-voyelle en ու et tous les thèmes-consonne ajoutent է à leur forme forte. Parfois, mais rarement, les thèmes-voyelle en ու laissent tomber leur ու avant է. Les thèmes-consonne forts en եան abrègent leur terminaison en են devant է; ceux en ին perdent le ի.

Exemples: Տրդատ, *Tiridate*, abl. 'ի Տրդատայ; մարդ, *homme*, abl. 'ի մարդոյ; բախտ, *fortune*, abl. 'ի բախտէ; մահ, *mort*, abl. 'ի մահուէ; անուն, *nom*, abl. յանուանէ; բազմութիւն, *multitude*, abl. 'ի բազմութենէ; աստղ, *étoile*, abl. յաստեղէ; լեառն, *montagne*, abl. 'ի լեռնէ pour լերինէ.

Il arrive parfois que le *m* du pronom suffixe sanscrit *sma*, déjà signalé plus haut, s'introduit à l'ablatif entre le thème et le signe casuel է, mais seulement dans les thèmes-voyelle dont la voyelle thématique disparaît alors devant le մ. Ex.: աջ, *droite*, abl. յաջմէ, *à droite*; ձախ, *gauche*, abl. 'ի ձախմէ, *à gauche.*

Pour les thèmes en ո qui forment leur génitif singulier en ոջ avec ջ comme désinence du génitif, on trouve des ablatifs en ոջէ; cette forme provient alors du génitif très-rare en ոջ au lieu de dériver du thème fort en ո. Ex.: կին, *femme*, gén. կնոջ, abl. 'ի կնոջէ; տեղի, *lieu*, gén. տեղւոջ, abl. 'ի տեղւոջէ.

L'ablatif pluriel est toujours identique au génitif pluriel avec le préfixe 'ի (յ avant les voyelles).

g. INSTRUMENTAL.

Le signe casuel de l'instrumental singulier est: pour les thèmes-voyelle ւ qui, joint aux voyelles thématiques ա, ո, ի, donne աւ, ով, իւ, et disparaît

complètement dans les thèmes en ու; pour les thèmes-consonne բ, devant lequel le ն final du thème se change en մ. Beaucoup de thèmes-voyelle en ու reçoivent également բ (concurremment avec ւ) comme signe de l'instrumental, en particulier ceux qui au thème faible ont pris ր en remplacement de la voyelle ու; ces derniers insèrent le suffixe déterminatif ն (en le changeant en մ) entre la voyelle thématique et le signe casuel de l'instrumental.

Si pour un seul et même thème faible il existe à côté d'un thème fort en ո, ի, ու et ին, un autre thème fort en ա (correspondant à ո, ի, ու) ou en ան (correspondant à ին), c'est de ce second thème que l'instrumental sera formé.

Exemples: Տրդատ, *Tiridate*, Տրդատաւ; մարդ, *homme*, մարդով; բախտ, *fortune*, բախտիւ; մահ, *mort*, մահու; ակն, *œil*, ակամբ; աստղ, *étoile*, աստեղբ; օր, *jour*, աւուրբ.

տեղի, *lieu*, th. fort I: տեղւո, th. fort II: տեղեա, instr. տեղեաւ; զաւակ, *enfant*, th. fort I: զաւակի, th. fort II: զաւակա, instr. զաւակաւ; բարձր, *haut*, th. fort I: բարձու, th. fort II: բարձա, instr. բարձամբ; գառն, *agneau*, th. fort I: գառին, th. fort II: գառան, instr. գարամբ.

L'instrumental pluriel se forme pratiquement en ajoutant un ք à l'instrumental singulier. On obtient ainsi, comme désinence de l'instrumental pluriel des thèmes-voyelle en ա, la terminaison աւք, qui peut se changer en օք. Au lieu de l'instrumental pluriel régulier en ամբք des thèmes-consonne en ա, on trouve parfois աւք, qui peut également se changer en օք.

Etymologiquement ւ et բ sont identiques et à rapprocher de l'ancien élément prépositionnel sanscrit *b̔i*, zend *bi*, grec. *φι*. Le ւք et le բք de l'instrumental pluriel représentent le sanscrit *b̔is*, zend *bis*, de l'instrumental pluriel. (1)

Le *narratif* et le *circumlatif* (2), cités comme cas par quelques grammairiens, ne peuvent être envisagés comme des cas proprement dits. Ils sont formés de l'ablatif et de l'instrumental avec le préfixe prépositionnel de l'accusatif զ. Nous traiterons la question avec plus de détails dans la Syntaxe.

TABLEAU DES DÉCLINAISONS

A. DÉCLINAISON-VOYELLE.

Thèmes en ա (*Déclinaison-voyelle en* ա).

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		Տրդատ, *Tiridate*	Տրդատք
Accus.	déterminé	զ Տրդատ	զ Տրդատս
	indéterminé	Տրդատ	Տրդատս
Gén.		Տրդատայ	Տրդատաց
Dat.		Տրդատայ	Տրդատաց
Abl.		'ի Տրդատայ	'ի Տրդատաց
Instr.		Տրդատաւ	Տրդատաւք, Տրդատօք

(1) Bopp, *l. c.*, t. II, p. 19; Müller, *l. c.*, p. 8.

(2) Le terme *circumlatif* (cf. ablatif) nous semble préférable aux dénominations de *périphérique* et de *circonférenciel* employés jusqu'à présent par les grammairiens de langue française.

Thème en ո *(Déclinaison-voyelle en* ո*).*

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		մարդ, *homme*	մարդք
Accus.	déterminé	զմարդ	զմարդս
	indéterminé	մարդ	մարդս
Gén.		մարդոյ (կնոջ)	մարդոց
Dat.		մարդոյ, մարդում, (կնոջ)	մարդոց
Abl.		՚ի մարդոյ (կնոջէ)	՚ի մարդոց
Instr.		մարդով	մարդովք

Thème en ի *(Déclinaison-voyelle en* ի*).*

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		բան, *parole*	բանք
Accus.	déterminé	զբան	զբանս
	indéterminé	բան	բանս
Gén.		բանի	բանից
Dat.		բանի	բանից
Abl.		՚ի բանէ	՚ի բանից
Instr.		բանիւ	բանիւք

Thème en ու *I (1ère Déclinaison-voyelle en* ու*).*

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		ժամ, *temps*	ժամք
Accus.	déterminé	զժամ	զժամս
	indéterminé	ժամ	ժամս
Gén.		ժամու	ժամուց
Dat.		ժամու	ժամուց
Abl.		՚ի ժամուէ, ՚ի ժամէ	՚ի ժամուց
Instr.		ժամու	ժամուք

Thème en ու *II (2*e* Déclinaison-voyelle en* ու*).*

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		ծանր, *lourd*	ծանունք
Accus.	déterminé	զծանր	զծանունս
	indéterminé	ծանր	ծանունս
Gén.		ծանու	ծանունց
Dat.		ծանու	ծանունց
Abl.		'ի ծանուէ	'ի ծանունց
Instr.		ծանու, ծանումբ	ծանուք, ծանումբք

Thème en ո *et* ա *(Déclinaison-voyelle en* ո *et* ա*).*

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		հոգի, *esprit*	հոգիք
Accus.	déterminé	զհոգի	զհոգիս
	indéterminé	հոգի	հոգիս
Gén.		հոգւոյ	հոգեաց
Dat.		հոգւոյ	հոգեաց
Abl.		'ի հոգւոյ	'ի հոգեաց
Instr.		հոգեաւ	հոգեաւք, հոգեօք

Thème en ի *et* ա *(Déclinaison-voyelle en* ի *et* ա*).*

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		երակ, *veine*	երակք
Accus.	déterminé	զերակ	զերակս
	indéterminé	երակ	երակս
Gén.		երակի	երակաց
Dat.		երակի	երակաց
Abl.		յերակէ	յերակաց
Instr.		երակաւ	երակաւք, երակօք

Thème en ու *et* ա (*Déclinaison-voyelle en* ու *et* ա).

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		բարձր, *haut*	բարձունք
Accus.	déterminé	զբարձր	զբարձունս
	indéterminé	բարձր	բարձունս
Gén.		բարձու	բարձանց
Dat.		բարձու	բարձանց
Abl.		'ի բարձուէ	'ի բարձանց
Instr.		բարձամբ	բարձամբք, բարձաւք, բարձօք

B. DÉCLINAISON-CONSONNE.

Voyelle thématique ա (*Déclinaison-consonne en* ա).

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		բարութիւն, *bonté*	բարութիւնք
Accus.	déterminé	զբարութիւն	զբարութիւնս
	indéterminé	բարութիւն	բարութիւնս
Gén.		բարութեան	բարութեանց
Dat.		բարութեան	բարութեանց
Abl.		'ի բարութենէ	'ի բարութեանց
Instr.		բարութեամբ	բարութեամբք, բարութեաւք, բարութեօք

Voyelle thématique ե (*Déclinaison-consonne en* ե).

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		աստղ, *étoile*	աստեղք
Accus.	déterminé	զաստղ	զաստեղս
	indéterminé	աստղ	աստեղս
Gén.		աստեղ	աստեղց

	SINGULIER	PLURIEL
Dat.	աստեղ	աստեղց
Abl.	յաստեղէ	յաստեղց
Instr.	աստեղբ	աստեղբք

Voyelle thématique ի *et* ա (*Déclinaison-cons. en* ի *et* ա).

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		անձն, *personne*	անձինք
Accus.	déterminé	զանձն	զանձինս
	indéterminé	անձն	անձինս
Gén.		անձին	անձանց
Dat.		անձին	անձանց
Abl.		յանձնէ	յանձանց
Instr.		անձամբ	անձամբք, անձաւք, անձօք

Voyelle thématique ու (*Déclinaison-consonne en* ու).

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		օր, *jour*	աւուրք
Accus.	déterminé	զօր	զաւուրս
	indéterminé	օր	աւուրս
Gén.		աւուր	աւուրց
Dat.		աւուր	աւուրց
Abl.		(յաւուրէ) յօրէ	յաւուրց
Instr.		աւուրբ	աւուրբք

C. DÉCLINAISON IRRÉGULIÈRE.

Quelques thèmes s'écartent plus ou moins de la flexion régulière que nous venons d'exposer. Nous les donnons ci-dessous, rangés d'après l'ordre des voyelles thématiques.

Voyelle thématique ա.

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		այր, *homme* (vir)	արք
Accus.	déterminé	զայր	զարս
	indéterminé	այր	արս
Gén.		առն	արանց
Dat.		առն	արանց
Abl.		յառնէ	յարանց
Instr.		արամբ	արամբք

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		տէր, *seigneur*	տեարք
Accus.	déterminé	զտէր	զտեարս
	indéterminé	տէր	տեարս
Gén.		տեառն	տեարց, տերանց
Dat.		տեառն	տեարց, տերանց
Abl.		'ի տեառնէ	'ի տեարց, 'ի տերանց
Instr.		տերամբ	տերամբք

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		տիւ, *jour*	տիւք
Accus.	déterminé	զտիւ	զտիւս
	indéterminé	տիւ	տիւս
Gén.		տուընջեան, տըւնջեան	տուընջեանց, տըւնջեանց
Dat.		տուընջեան, տըւնջեան	տուընջեանց, տըւնջեանց
Abl.		'ի տուընջենէ, 'ի տըւնջենէ	'ի տուընջեանց, 'ի տըւնջեանց
Instr.		տուընջեամբ, տըւնջեամբ	տուընջեամբք, տըւնջեամբք

On trouve encore pour le génitif singulier la forme *տուընջեան* dans laquelle, comme pour *տունջեան*, le caractère consonne du *ւ* est certain.

Voyelle thématique ո *et* ա.

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		կին, *femme*	կանայք
Accus.	déterminé	զկին	զկանայս
	indéterminé	կին	կանայս
Gén.		կնոջ	կանանց, կանաց
Dat.		կնոջ	կանանց, կանաց
Abl.		'ի կնոջէ	'ի կանանց
Instr.		կնաւ, կանամբ	կանամբք

Voyelle thématique ե.

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		քոյր, *sœur*	քորք
Accus.	déterminé	զքոյր·	զքորս
	indéterminé	քոյր	քորս
Gén.		քուեր, քեռ	քուերց, քերց
Dat.		քուեր, քեռ	քուերց, քերց
Abl.		'ի քեռէ	'ի քուերց, 'ի քերց
Instr.		քերբ	քերբք

Voyelle thématique ի.

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		գիւղ, գեւղ, գեաւղ, գեօղ, *village*	գիւղք etc.
Accus.	déterminé	զգիւղ, etc.	զգիւղս
	indéterminé	գիւղ	գիւղս

	SINGULIER	PLURIEL
Gén.	գեղի, գեղջ, գեաւղջ	գեղից, գիւղից
Dat.	գեղի, etc.	գեղից, գիւղից
Abl.	’ի գեղէ, ’ի գեղջէ	’ի գեղից, ’ի գիւղից
Instr.	գեղիւ, գիւղիւ	գեղիւք, գիւղիւք, գիւղօք.

Thème sans voyelle thématique.

(*հայր, père; մայր, mère; եղբայր, frère.*)

		SINGULIER	PLURIEL
Nom.		հայր, *père*	հարք
Accus.	déterminé	զհայր	զհարս
	indéterminé	հայր	հարս
Gén.		հօր	հարց, հարանց
Dat.		հօր	հարց, հարանց
Abl.		’ի հօրէ	’ի հարց, ’ի հարանց
Instr.		հարբ	հարբք

Décliner sur le même paradigme *մայր* et *եղբայր*.

Les noms composés formés avec les noms irréguliers que nous venons de citer se déclinent comme eux.

II. ADJECTIF

Les adjectifs se déclinent comme les substantifs. Toutefois un grand nombre d'adjectifs polysyllabiques principalement, qui ont la forme de thèmes-consonne faibles, ne prennent aucune flexion et demeurent invariables. Nous reviendrons sur ce sujet dans la Syntaxe, ainsi que sur la place occupée par les adjectifs par rapport aux substantifs.

1. COMPARATIF.

Le suffixe du comparatif est գոյն, thème fort գունի, qui suit la déclinaison-voyelle en ի. գոյն s'ajoute toujours au thème faible.

Si l'adjectif se termine par une voyelle, il prend le suffixe purement et simplement, à moins toutefois que la voyelle finale ne soit un ի; auquel cas ի se change en ե devant գոյն; ex. ընտանի, *familier*, comparatif: ընտանեգոյն.

Les adjectifs avec consonne finale insèrent un ա devant գոյն; ex.: վեհ, *grand*, *noble*, compar.: վեհագոյն; բարձր, *haut*, compar.: բարձրագոյն.

Si deux adjectifs ou plus se trouvent réunis et doivent être pris au sens comparatif, la règle est que le premier ou le dernier seulement reçoivent le suffixe գոյն.

Certains adverbes forment un comparatif de la même manière que l'adjectif; ex.: վերայ, *au dessus*, compar.: վերագոյն.

Le français *que* après le comparatif se rend en arménien par քան suivi de l'accusatif déterminé de l'objet comparé; ex.: մեծագոյն քան զմարդ, *plus grand que l'homme.*

Il est sans importance, au point de vue de la grammaire pratique, de rechercher si գոյն est le suffixe comparatif *îyans* (grec *ιων*), ou un substantif գին (th. fort գնո) joint à l'adjectif à la manière des composés déterminatifs, ou bien encore le persan گون *couleur.* (1)

2. SUPERLATIF.

Le superlatif, pour lequel l'arménien n'a point de suffixe particulier, est exprimé:

(1) Bopp, *Gram. Comp.* t. II, p. 206 sv.

1° par le comparatif;

2° par la répétition du positif; ex.: մեծ մեծ, ou encore մեծամեծ, *très-grand;*

3° en préfixant au positif ou à un substantif les mots ամէն, *tout*, գեր, *beaucoup*, մեծ, *grand*, եռ, *trois*, avec la voyelle de liaison ա; ex.: հարուստ, *riche*, ամենահարուստ, *très-riche;* լիր, *plein*, գերալիր, *très-plein*; անուն, *nom*, *renom*, *gloire*, մեծանուն, *très-glorieux;* մեծ, *grand*, եռամեծ, *très-grand* (trois fois grand);

4° enfin, en faisant précéder l'adjectif, mais sans la voyelle de liaison ա, de յոյժ, *beaucoup*, կարի, *trop* et autres mots analogues; ex.: յոյժ մեծ, *très-grand*, կարի մեծ, *trop grand.*

III. NUMÉRAUX

1. NOMBRES CARDINAUX. (1)

մին, մէն, մի, մու; եղ 1

 մին, մինի, մինում (ordinairement ne se décline pas)

 մէն, մէնի et մենի (id.)

 մի, միոյ et միոջ, միում

 մու, մոյր, մում (ordinairement ne se décline pas).

 եղ, եղոյ et եղոյր

երկուք, երկու, երկ 2

 երկու et երկուք, երկուց

 երկ, երկից

երեք, եռ, երր 3

 երեք, երից

(1) On a ajouté dans la présente table, aux noms de nombre fondamentaux, les thèmes forts et les cas nécessaires pour faire connaître la flexion.

եռ, եռի est rare
երր (seulement en composition)

չորք, չորս, քառ 4
չորք, չորից
քառ, քառի

հինգ, հինգք 5
հինգ, հնգի, հնգիւ, հնգաւ

վեց, վեցք 6
վեց, վեցի, վեցիւ

եւթն (իւթն, եաւթն, եօթն), եւթանք, եւթեանք 7
եւթն, եւթնի, եւթնիւ, et *եւթան,*
եւթամբ, եւթեամբ

ութ, ութք 8
ութ, ութի, ութիւ

ինն, ինունք, իննունք 9
ինն, ըննի, ըննիւ
ինունք, ինունց, ինանց
իննունք, իննուց, ըննից

տասն, տասունք 10
տասն, տասին, տասամբ
տասունք, տասանց, տասամբք

մետասան 11
երկոտասան 12
երեքտասան 13
չորեքտասան 14
հնգետասան 15
վեշտասան 16

Les nombres cardinaux de 11 à 16 sont formés des nombres fondamentaux 1—6 joints à *տասան*, sans la copule *և*; ils suivent la déclinaison-voyelle en *ի*; ex.: *մետասան*, Gén. *մետասանի*, Instr. *մետասանիւ*.

եւթնևտասն, եւթնուտասն, եւթնուտասանք . 17
ութևտասն, ութուտասն, ութուտասանք . . 18
իննևտասն, իննուտասն, իննուտասանք . . . 19

Les nombres cardinaux 17, 18 et 19 sont formés des noms de nombre 7, 8 et 9 réunis à *տասն* au moyen de la copule *և*, *ու*. Les deux éléments peuvent être déclinés, ou bien on ne décline que *տասն* seul.

քսան 20
քսան, քսանի, քսանիւ
երեսուն 30
քառասուն 40
յիսուն 50
վաթսուն 60
եւթանասուն 70
ութսուն 80
իննսուն 90

Les noms de nombre, de 30 à 90, suivent la déclinaison-voyelle en *ի* avec chute de *ու* dans *սուն*.

Dans les nombres composés 21, 22, 23 etc., 31, 32 etc. les dizaines précèdent les unités et la copule *և* joint les deux éléments; ex.: *քսան և մի*, 21; *քսան և երկու*, 22; *երեսուն և երեք*, 33. Les deux nombres sont déclinés, ou seulement le dernier.

հարիւր 100
հարիւր, հարիւրոյ et *հարիւրի*
երկուհարիւր, երկերիւր 200
երեքհարիւր 300
չորեքհարիւր 400

հինգհարիւր	500
վեցհարիւր	600
եւթնհարիւր	700
ութհարիւր	800
ինն հարիւր	900

Dans les nombres 200—900 les deux éléments sont déclinés, ou seulement le dernier; mais si le nom d'unité suit le nombre cent, p. ex.: հարիւր հինգ, pour հինգհարիւր, les deux éléments se déclinent toujours. Lorsque les centaines sont suivies de dizaines, ou de dizaines et d'unités, — avec ou sans և —, on ne décline que la dernière partie du nombre.

հազար	1000
հազար, հազարի, հազարիւ, հազարաւ	
երկու հազար	2000
երեք հազար, etc. etc.	3000
բիւր, բեւր	10.000
բիւր, բիւրի, բիւրոյ et բիւրու	
մետասան հազար	11.000
քսան հազար	20.000
հարիւր հազար	100.000

Pour la flexion et la combinaison avec des nombres inférieurs, mêmes observations que ci-dessus (nombres 200—900).

A côté des expressions comme քսան հազար, 20.000, etc. on rencontre une autre forme de composition avec բիւր, 10.000; par exemple, on peut dire բիւրքհինգ, 50.000, ou bien, en plaçant բիւր à la fin, երկոտասանբիւր, 120.000.

REMARQUES ÉTYMOLOGIQUES. (1)

մին, մէն sont à rapprocher de *μόνος, μία*, et tous deux peut-être du sanscrit *manâk*, «peu». մի provient de մին par la chute de ն, մու de մի par l'affaiblissement de ի en ու. եզ vient du sanscrit *ĕka*.

երկուք, pour *edvuq*, qui est identique au sanscrit *dva;* երկու est un ancien duel, dont երկ est un affaiblissement.

եռ, երեք provient du sanscrit *tri*, par chute du *t* et adoption de ե comme voyelle prosthétique.

չորք est une contraction du sanscrit *ćatvâr;* dans չորս, le ս remplace la terminaison sanscrite *as;* քառ est une transformation arménienne du *vâr* de *ćatvâr*, *ćat* étant tombé.

հինգ, sanscrit *panćan*.

վեց, du sanscrit *śaś* (primitivement *kśaś*); le վ est expliqué par le *v* du zend *kśvas*.

իւթն, եւթն, du sanscrit *saptan*, par chute de *s*, changement de *p* en ւ, et aspiration de *t* en *th*.

ութ, sanscrit *aśtan*.

ինն, thème fort ինան, du sanscrit *návan*, avec suppression de *v* et addition de la voyelle prosthétique ի.

տասն, sanscrit *dáśan*.

Les nombres 20—90 sont des multiplicatifs. Remarquer l'affaiblissement de ա, conservé dans քսան, en ու dans երեսուն et les nombres suivants, ainsi que la forme tronquée de հինգ devenu յի dans յիսուն.

բիւր est à rapprocher du grec *μύριοι*.

On ne trouve aucun rapprochement à faire pour հարիւր.

2. NOMBRES ORDINAUX.

մի
նախ, նախնի, նախկին
առաջին, առաջնորդ, առաջներորդ } . . premier

(1) cf. Bopp, *Gram. comp.*, t. II, p. 209 sv.; Windischmann, *Die Grundlage des Armenischen im arischen Sprachstamme*, p. 29 sv.

երկրորդ, երկիր . . . . deuxième
երրորդ, երիր . . . . troisième
քառորդ, չորրորդ, չորիր . . . . . . quatrième
հինգերորդ . . . . cinquième
վեցերորդ . . . . sixième
եւթներորդ . . . . septième
ութերորդ . . . . huitième
իններորդ . . . . neuvième
տասներորդ . . . . dixième

Les nombres ordinaux de 11 à 19 se forment en ajoutant *երորդ* aux nombres cardinaux, ex.: *չորեքտասաներորդ*, *quatorzième*, ou bien en faisant suivre l'ordinal *տասներորդ* de la forme ordinale des unités, ex.: *տասներորդ առաջներորդ*, *onzième*; *տասներորդ երկրորդ*, *douzième*. Dans le premier cas la dernière partie du nombre composé est seule déclinée; dans le second cas les deux parties reçoivent la flexion.

Les nombres ordinaux à partir de 20 se forment également en ajoutant *երորդ* aux nombres cardinaux, et alors le *ու* de la dernière syllabe des nombres 30—90 disparaît. Ex.: *երեսներորդ*, *trentième*; *հարիւրերորդ*, *centième*; *հազարերորդ*, *millième*.

Quand, dans les nombres composés, les dizaines précèdent les unités, les deux éléments prennent la forme ordinale et sont déclinés. D'autres fois les unités, en tant que dernière partie du nombre composé, prennent seules la forme ordinale et sont seules déclinées; dans ce cas elles sont réunies aux dizaines par la copule *և*.

Les nombres ordinaux suivent la déclinaison-voyelle en *ի*, et régulièrement, à l'instrumental, la déclinaison-voyelle en *ա*.

La terminaison caractéristique des nombres ordinaux *երորդ* doit être décomposée en *եր* et *որդ*; le *ր* est l'ancienne terminaison du génitif que nous retrouvons dans le pronom; le *ե* est une voyelle de liaison. *որդ* est, d'après Petermann,(1) le substantif *որդի*, *fils*, ou, d'après Bopp,(2) le sanscrit *ard'a-s* (racine *ard'*, *ṛd'*, croître), *moitié*, *partie*, *endroit*, *région*. *Հին-գերորդ* signifierait par conséquent «fils de cinq», ou bien «l'endroit de cinq», «ce qui occupe la cinquième place.»

3. MULTIPLICATIFS.

Les numéraux multiplicatifs sont formés des nombres cardinaux par l'addition de *պատիկ*, qui se décline comme le *որդ* des ordinaux, ou de *կին*, rare et invariable, ou bien encore de *անգամ*.

Petermann (3) ramène *կին* au grec *κις*, p. ex.: *τετράκις*, et *պատիկ* à *պատել*, *envelopper*, *entourer*.

4. DISTRIBUTIFS.

On exprime les numéraux distributifs, 1° en redoublant le nombre cardinal, ou 2° en ajoutant *եան* ou *ին* à la forme plurielle du nombre cardinal.

եան et *ին* sont à rapprocher de la racine pronominale *na*, celui-ci; de là *երեքեան*, *երեքին*, *ces trois*, *par trois*.

Les formations en *եան* et en *ին* ont une double flexion: 1° flexion du nombre cardinal et de *եան*, *ին*, ce dernier élément suivant la déclinaison-consonne avec *ու* comme voyelle caractéristique; ex. *երեքեան*, *երեքին*, gén. *երեցուն*, accus. *զերեսեան*; ou bien 2° flexion du dernier élément *եան*, *ին* seul, d'après

(1) *Grammatica linguæ Armenicæ*. Berolini, 1837. p. 162.
(2) *l. c.* t. II, p. 250.
(3) *l. c.*, p. 164.

la règle ci-dessus; ex.: *երեքեան*, gén. *երեքուն*, dat. *երեքում*, instrum. *երեքումբ*.

5. SUBSTANTIFS NUMÉRAUX.

Les substantifs numéraux, ou noms de nombre abstraits, se forment en ajoutant aux nombres cardinaux *ակ* ou *եակ*, terminaison correspondant au grec *ας* dans *μονάς, δεκάς*; ex.: *միակ*, *unique*, *unité; տասնեակ*, *dizaine*.

Ces substantifs suivent la déclinaison-voyelle en *ի*, mais à l'instrumental la déclinaison-voyelle en *ա*.

6. ADVERBES NUMÉRAUX.

On emploie comme adverbes numéraux:

1° les nombres cardinaux et ordinaux au nominatif, au génitif et à l'accusatif;

2° le génitif des substantifs numéraux;

3° des formations particulières obtenues en suffixant aux nombres ordinaux, avec la voyelle de liaison *ա*, la syllabe *բար*, qui sert à former des adverbes; ex.: *երրորդաբար*, *troisièmement*.

IV. PRONOMS

I. PRONOMS PERSONNELS.

Première personne: *ես*, *moi*, *je*.

	SINGULIER	PLURIEL
Nom.	*ես*	*մեք*
Accus.	*զիս*	*զմեզ*
Gén.	*իմ*	*մեր*
Dat.	*ինձ*	*մեզ*
Abl.	*յինէն* (*ինձէն*)	*'իմէնջ*
Instr.	*ինեւ*	*մեւք*, *մեօք*

Seconde personne: *դու*, *toi*, *tu*.

	SINGULIER	PLURIEL
Nom.	դու	դուք
Accus.	զքեզ	զձեզ
Gén.	քո	ձեր
Dat.	քեզ	ձեզ
Abl.	'ի քէն	'ի ձէնջ, 'ի ձեզէն
Instr.	քեւ	ձեւք, ձեաւք, ձեօք

Le pronom de la troisième personne, dont le thème est իւ, և, n'est usité qu'au sens refléchi et aux cas suivants: Gén. Dat. իւր, Abl. յիւրմէ, Instr. իւրև. Une autre forme, avec addition de ն comme dans beaucoup de noms abstraits, présente un pluriel complet:

Sing. Gén. Dat. իւրեան, Instr. իւրեամբ, իւրեաւ.
Plur. Nom. իւրեանք, Gén. Dat. իւրեանց, Instr. իւրեամբք.

On trouve souvent employés, à la place de իւր, les cas obliques de անձն, *âme*, *personne*, p. ex. յանձին, *en soi*; անձանց, *de soi*, *à soi*.

REMARQUES ÉTYMOLOGIQUES SUR LES PRONOMS PERSONNELS. (1)

ես est identique à *aḥám; am* est tombé et *ḥ* est passé en *s*. Le *ի* de l'accusatif singulier *զիս*, qui est du reste conforme au nominatif singulier, abstraction faite du préfixe *զ*, doit être expliqué par le *ի* initial des cas obliques de *ես*. Le thème des autres cas du singulier est *իմ*, *ին*, correspondant au sanscrit *ma*. Le génitif *իմ* est thème pur; le datif *ինձ* est thème + *ձ*; cette dernière lettre est le *y* de la désinence *ḥyam* du datif sanscrit

(1) cf. Bopp, *l. c.*, t. II, p. 255 sv.; Windischmann, *l. c.*, p. 32 sv.

máhyam, à moi (*mihi*). Le է de l'ablatif (ն est particule enclitique) et le ւ de l'instrumental (dans եւ, ե est voyelle de liaison) ont déjà été discutés à propos de la déclinaison du substantif.

Le thème du pluriel de la première personne est մե, évidemment identique au thème des cas obliques du singulier. Le ր du génitif, qui se présente du reste dans le pronom comme signe du génitif, est suffixe possessif et le même que *r* en gothique dans *unsa-ra*, «notre» (allemand moderne: *unser*). A l'appui de cette explication, on peut citer le fait que, en arménien, les génitifs des pronoms personnels et démonstratifs sont en même temps adjectifs possessifs. Le զ de մեզ doit ici encore être dérivé du sanscrit *y*; comp. sanscr. *asmábyam*, à nous (*nobis*).

դու, sanscrit *tvám*. Le ք des cas obliques du singulier est un renforcement du *v* dans *tvám* après la chute du *t*. Le ձ des cas obliques du pluriel est le sanscrit *y*, son initial du pluriel du pronom de la seconde personne. Pour le զ dans քեզ et ձեզ, rapprocher le sanscrit *y* dans *túbyam*, à toi (*tibi*), et *yuśmábyam*, à vous (*vobis*). Les autres désinences casuelles ont déjà été expliquées.

Dans իւր le ր est suffixe possessif comme dans մեր, ձեր, mais il est singulier de le voir persister à l'ablatif et à l'instrumental. իւ est thème pur, identique au thème refléchi sanscrit *sva*, avec chute de *s*. ի est une simple voyelle prosthétique.

2. DÉMONSTRATIFS.

a) PRONOMS DÉMONSTRATIFS.

Il y a en arménien neuf pronoms démonstratifs, qui se groupent trois par trois d'après l'analogie de leur formation.

1. սա, դա, նա; 2. այս, այդ, այն; 3. սոյն, դոյն, նոյն.

Cette analogie ressort encore mieux du tableau suivant:

ս‿ա	դ‿ա	ն‿ա
այ‿ս	այ‿դ	այ‿ն
ս‿ոյն	դ‿ոյն	ն‿ոյն

Les formations avec ս indiquent l'objet rapproché (*hic*), celles avec դ l'objet moins éloigné (*iste*), celles avec ն l'objet plus éloigné (*ille*); mais dans l'usage il n'est pas toujours tenu compte de cette différence de signification.

սա, դա, նա.

	SINGULIER	PLURIEL
Nom.	սա, *celui-ci* (hic)	սոքա (սայք)
Accus.	զսա	զսոսա (զսայս)
Gén.	սորա	սոցա (սայց)
Dat.	սմա (սմին)	սոցա (սայց)
Abl.	'ի սմանէ	'ի սոցանէ
Instr.	սովաւ	սոքաւք, սոքօք
Nom.	դա, *ce* (iste)	դոքա (դայք)
Accus.	զդա	զդոսա (զդայս)
Gén.	դորա	դոցա (դայց)
Dat.	դմա	դոցա (դայց)
Abl.	'ի դմանէ	'ի դոցանէ
Instr.	դովաւ	դոքաւք (դոքօք)
Nom.	նա, (1) *celui-là* (ille)	նոքա (նայք)
Accus.	զնա	զնոսա (զնայս)
Gén.	նորա	նոցա (նտյց)
Dat.	նմա	նոցա (նայց)
Abl.	'ի նմանէ	'ի նոցանէ
Instr.	նովաւ	նոքաւք, նոքօք

(1) նա avec l'enclitique ն devient նայն, gén. նորայն, Plur. nom. նայնք, gén. նայնց.

այս, այդ, այն.

Nom.	այս, *celui-ce* (hic)	այսք, այսոքիկ
Accus.	զայս	զայսս, զայսոսիկ
Gén.	այսր, այսորիկ	այսց, այսոցիկ
Dat.	այսմ, այսմիկ	այսց, այսոցիկ
Abl.	յայսմանէ	յայսց, յայսցանէ
Instr.	այսու, այսուիկ	այսոքիւք, այսոքիմբք
Nom.	այդ, *ce* (iste)	այդք, այդոքիկ
Accus.	զայդ	զայդս, զայդոսիկ
Gén.	այդր, այդորիկ	այդց, այդոցիկ
Dat.	այդմ, այդմիկ	այդց, այդոցիկ
Abl.	յայդմանէ	յայդց, յայդցանէ
Instr.	այդու, այդուիկ	այդոքիւք, այդոքիմբք
Nom.	այն, *celui-là* (ille)	այնք, այնոքիկ
Accus.	զայն	զայնս, զայնոսիկ
Gén.	այնր, այնորիկ	այնց, այնոցիկ
Dat.	այնմ, այնմիկ	այնց, այնոցիկ
Abl.	յայնմանէ	յայնց, յայնցանէ
Instr.	այնու, այնուիկ	այնոքիւք, այնոքիմբք

սոյն, դոյն, նոյն.

Nom.	սոյն, *celui-ci* (hic)	սոքին
Accus.	զսոյն	զսոսին
Gén.	սորին	սոցուն, սոցունց
Dat.	սմին	սոցուն, սոցունց
Abl.	(pas d'exemple)	'ի սոցունց
Instr.	սովին, սովիմբ	սոքիմբք, սոքումբք
Nom.	դոյն, *ce* (iste)	դոքին
Accus.	զդոյն	զդոսին

Gén.	դորին	դոցուն, դոցունց
Dat.	դմին	դոցուն, դոցունց
Abl.	(pas d'exemple)	՚ի դոցունց
Instr.	դովին, դովիմբ	դոքիմբք, դոքումբք
Nom.	նոյն, *celui-là* (ille)	նոքին
Accus.	զնոյն	զնոսին
Gén.	նորին	նոցուն, նոցունց
Dat.	նմին	նոցուն, նոցունց
Abl.	(pas d'exemple)	՚ի նոցունց
Instr.	նովին, նովիմբ	նոքիմբք, նոքումբք

Outre cette flexion de սոյն, դոյն, նոյն, on en trouve encore une autre qui suit la déclinaison-voyelle en ի, et, chez les écrivains postérieurs, une troisième qui suit la déclinaison-voyelle en ա; dans cette dernière le ոյ du thème peut devenir ա. Les deux modes de flexion sont aussi applicables à այս, այդ, այն.

b) PARTICULES DÉMONSTRATIVES.

Les particules démonstratives ս, դ, ն, dont la dernière est le plus fréquemment employée, s'ajoutent comme suffixes aux noms et même aux pronoms. Dans la langue classique il n'est plus possible d'établir entre elles une différence de signification.

Primitivement elles étaient destinées à faire ressortir le mot auquel on les ajoutait, à montrer que l'objet signifié était, soit connu dans un sens général, soit déterminé par le contexte; avec le sens affaibli des démonstratifs *hic*, *iste*, *ille*, elles tenaient donc lieu de l'article. Mais déjà dans la langue classique, et même chez les meilleurs auteurs, Moïse de Khorène

par exemple, leur emploi est devenu si fréquent qu'on ne peut plus leur accorder qu'en général le sens de particules démonstratives.

Les pronoms démonstratifs այս, այդ, այն, սա, դա, նա, de même que les particules démonstratives ս, դ, ն sont les thèmes démonstratifs *sa, da, na,* qui, en composition avec le thème pronominal *na,* donnent սոյն, դոյն, նոյն.

Outre les désinences ordinaires entrent encore dans la flexion de ces pronoms:

1° comme pronom affixe, le pronom démonstratif sanscrit *a:* ex.: սոր-ա;

2° dans quelques cas de այս, այդ, այն le pronominal իկ; ի est voyelle de liaison; կ est identique au *c* latin dans *hi-c, hun-c.*

3. PRONOMS POSSESSIFS.

On emploie comme pronoms possessifs de la première et de la seconde déclinaison, au singulier et au pluriel:

1° Les génitifs sing. et plur. des pronoms personnels correspondants, comme en grec.

2° Les mêmes génitifs comme adjectifs possessifs avec une déclinaison propre en ո: իմ *mien;* քոյ (pour քո), *tien;* մեր, *nôtre;* ձեր, *vôtre;* génit. իմոյ, քոյոյ, մերոյ, ձերոյ; datif semblable au génitif et aussi իմում, քում, մերում, ձերում; ablatif régulier յիմոյ, 'ի քոյոյ, etc. et aussi յիմմէ, 'ի քումմէ, etc.

3° Les adjectifs possessifs formés desdits génitifs: իմոյին, *mien;* քոյին, *tien;* մերոյին, *nôtre;* ձերոյին, *vôtre,* qui sont invariables, et իմային, *mien,* մերային, *nôtre,* ձերային, *vôtre,* qui suivent la déclinaison-voyelle en ո: gén. իմայնոյ, ou bien avec chûte de ն իմայոյ, etc.

On emploie comme pronom possessif de la troisième personne:

a) *au sens refléchi:*

1° Les génitifs իւր et իւրեանց, *sien.*

2° Le génitif իւր comme adjectif possessif avec déclinaison-voyelle en ո: իւր, *sien*, gén. իւրոյ, dat. իւրում, etc.

3° Les formes adjectives իւրոյին (invariable), իւրային et իւրեանցային déclinées comme իմային.

b) *Au sens non-refléchi:*

1° Les génitifs sing. et plur. des pronoms démonstratifs.

2° Les mêmes génitifs comme adjectifs possessifs avec déclinaison propre en ո. Ceux dont la désinence est en ա peuvent allonger le ա en այ; cet allongement est nécessaire avant une désinence casuelle commençant par une voyelle. Ex.: սորա et սորայ, *sien*, gén. սորայոյ; նորին, gén. նորինոյ, etc. etc.

3° Les formes adjectives սորային, սոցային, etc.; gén. սորայնոյ, etc.

En outre les particules démonstratives ս, դ, ն peuvent avoir, dans l'ensemble de la phrase, le sens de pronoms démonstratifs.

Pour les éléments de formationային, ոյին, rapprocher le suffixe possessif sanscrit *īya.*

4. PRONOMS INTERROGATIFS.

Le pronom interrogatif le plus usité est ո՞, ո՞վ.

	SINGULIER	PLURIEL
Nom.	ո՞, ո՞վ	ո՞յք
Accus.	զո՞, զո՞վ	զո՞յս
Gén.	ո՞յր	ո՞յց

	SINGULIER	PLURIEL
Dat.	ո՞ւմ	ո՞յց
Abl.	յո՞ւմէ, յո՞ւմմէ	յո՞յց
Instr.	(pas d'exemple)	(pas d'exemple)

Un second pronom interrogatif ի՞ est rarement employé et ne se trouve qu'au singulier.

Nom.	ի՞	*Gén.*	է՞ր	*Abl.*	՚ի մէ՞
Accus.	զի՞	*Dat.*	ի՞մ, ՚ի՞մ	*Instr.*	ի՞ւ

Un troisième pronom interrogatif ի՞նչ répondant au latin *quid?* ne se rencontre que sous les formes զի՞նչ et յի՞նչ.

Bopp (1) explique ի՞ par le thème interrogatif sanscrit *ki*, ո՞ par le védique *kâya*, ի՞նչ par le sanscrit *kiṅ-ćit.* Le վ de ով n'est qu'une addition euphonique.

5. PRONOM RELATIF.

Le pronom relatif est որ, thème fort որո.

	SINGULIER	PLURIEL
Nom.	որ	որք
Accus.	զոր	զորս
Gén.	որոյ	որոց
Dat.	որում	որոց
Abl.	յորմէ	յորոց
Instr.	որով	որովք

D'après Bopp, (2) ո dans ո‿րո est une voyelle prosthétique, րո le thème relatif *ya* du sanscrit et du zend. Il y a des exemples en arménien d'un *l* remplaçant un *y* primitif, et le passage de *l* en *r* est très-fréquent dans les langues indo-européennes, ainsi que l'assourdissement du *a* sanscrit en ո arménien.

(1) *l. c.*, t. II, p. 381 sv.
(2) *l. c.*, t. II, p. 362.

6. PRONOM DÉFINI.

Le pronom défini est *ինքն*, thème fort *ինքեան*, et suit la déclinaison-consonne en *ա*. Il répond pour le sens au latin *ipse* et se trouve également, avec la même signification, ajouté à d'autres pronoms. Ex.: *ես ինքն*, *moi-même; նա ինքն*, *celui-là même.*

On rencontre aussi employé dans le même sens le mot *անձն*, *âme*, *personne.*

ին, premier élément de *ինքն*, doit être ramené au thème démonstratif sanscrit *aná*, *քն* au sanscrit *svayám*, même.(1)

7. PRONOMS INDÉFINIS.

Il y a en arménien cinq pronoms indéfinis, qui sont: *ոք*, *ումն*, avec le sens de *quelqu'un* (aliquis), *իք*, *իմն*, *ինչ*, avec le sens de *quelque chose* (aliquid). Tous sont employés substantivement et adjectivement.

ոք et *ումն* se trouvent souvent joints pléonastiquement à d'autres pronoms, surtout aux pronoms interrogatifs; ex.: *ո՞վ ոք*, *qui? ո՞վ ումն*, *ո՞յք ումանք*.

իմն est invariable; *ինչ*, thème fort *ընչ*, suit la déclinaison-voyelle en *ի*; les trois autres se déclinent ainsi:

SINGULIER

Nom.	ոք	ումն	իք
Accus.	զոք	զումն	զիք
Gén.	ուրուք	ուրումն	իրիք
Dat.	ումեք	ումեմն	իմիք
Abl.	յումեքէ	յումեմնէ	յիմեքէ
Instr.	manque	ոմամբ	իւիք

(1) Bopp, *l. c.*, t. II, p. 293, 345.

ոք et իք ne forment pas de pluriel; celui de ումն est: ումանք, զումանս, ումանց, յումանց, ումամբք.

Dans ոք et իք, ո et ի sont le pronom interrogatif; le ք est le *v* zend de *ava*, celui-ci.

On doit également reconnaître le pronom interrogatif dans le ո et le ի de ումն et de իմն; le մն, thème fort ման, est une syllabe formative qui se trouve fréquemment dans les noms abstraits.

ինչ a été expliqué lorsque nous avons parlé du pronom interrogatif.

8. PRONOMS RÉCIPROQUES.

Les pronoms réciproques միմեանց et իրերաց, *les uns les autres*, ne se trouvent qu'aux cas obliques du pluriel.

Accus. զ միմեանս, զիրերարս *Gén. Dat.* միմեանց, իրերաց
Ablat. 'ի միմեանց, յիրերաց *Instr.* միմեամբք, իրերաւք, իրերօք

Le premier est un redoublement du numéral մի, le second également un redoublement du pronom personnel իւր, avec affaiblissement de ի et իւ en ե dans la seconde partie de la composition. Comparez, en grec, le thème ἀλληλο-, de ἀλλο-ἀλλο-.

9. PRONOMS COLLECTIFS.

1. այլ, sanscrit *anyá*, grec ἄλλος, latin *alius*, «autre»; gén. այլոյ, dat. այլում, abl. յայլմէ; suit régulièrement la déclinaison-voyelle en ո.

2. միւս, մեւս, de մի et de ևս, *autre* (alter), gén. միւսոյ, etc.; se décline comme այլ.

3 et 4. *երկաքանչիւր*, ἑκάτερος, *tous les deux, l'un et l'autre* (uterque), et *իւրաքանչիւր*, *chacun* (unusquisque), suivent tous deux la déclinaison-voyelle en *ո*.

Il ne faut point chercher dans ces mots le substantif *անձն*, *անցն*, *âme, personne*, (1) mais bien rapprocher *քանչ* du sanscrit *kinćana*, quelqu'un. *երկ* est le numéral; *իւր* est le pronom personnel.

5. *անձնիւր*, *անցնիւր*, *chacun* (unusquisque), de *անձն*, *անցն*, *âme, personne*, ne se décline qu'au pluriel, soit en prenant simplement les désinences casuelles *ք*, *ց*, *ս* (dans ce cas *իւ* peut se changer en *ե*), soit en suivant la déclinaison-voyelle en *ո*.

6. *ամէն*, *tout* (omnis), gén. *ամենի*, dat. *ամենում*, etc., d'après la déclinaison-voyelle en *ի*.

7. *ամենայն*, *tout* (omnis), de *ամէն* et de *այն*, régulier au singulier, *ամենայնի* etc.

PLURIEL

Nom.	ամենայնք, ամենեքեան, ամենեքին
Accus.	զամենայնս, զամենեսեան, զամենեսին
Gén. Dat.	ամենայնց, ամենայնից, ամենեցուն, ամենեցունց
Abl.	յամենայնց, etc.; comme le génitif avec յ préfixe.
Instr.	ամենայնիւք, ամենեքումբք.

8. *բոլոր*, ὅλος, *tout* (totus), gén. *բոլորի* et *բոլորոյ* etc. A l'instrumental on trouve encore à côté de *բոլորով* les formes *բոլորովին* et *բոլորովինմբ*, avec addition du thème pronominal *ն*, *na*, mais seulement lorsque le mot est pris au sens adverbial. Le même *ն* se ren-

(1) Petermann, *l. c.*, p. 182.

contre dans un second pluriel, usité à côté du pluriel régulier բոլորք:

Nom. բոլորեքեան, բոլորեքին
Accus. զբոլորեսեան, զբոլորեսին
Gén. Dat. բոլորեցուն, բոլորեցունց
Instr. բոլորեքումբք.

9. Համակ, de *sama* et de la syllabe formative ակ des noms abstraits; proprement *totalité*, puis *tout* (totus, universus); indéclinable.

10. Համայն, de *sama* et de այն, *tout* (totus); gén. Համայնի, etc.

11. ընաւ, *tout* (totus), gén. ընաւի, etc.

10. PRONOMS CORRÉLATIFS.

Les pronoms corrélatifs sont formés des pronoms démonstratifs այս, նոյն, նա, et du pronom relatif, en composition avec les substantifs պէս, *mode*, *manière*, քան, *quantité*, et չափ, *mesure*.

այսպէս et այսպիսի, gén. այսպիսի et այսպիսւոյ, etc., *tel*, *de cette manière;* որպէս et որպիսի, *quel*, *de la manière que.*

այսքան, gén. այսքանոյ, *tant*, *de telle quantité;* որքան, *combien, de quelle quantité.*

այնչափ, *tant*, *de telle mesure;* որչափ, *combien*, *de quelle mesure.*

De même նոյնպէս, նոյնքան, նոյնչափ, etc.

V. VERBE

I. DU VERBE EN GÉNÉRAL

I. DIVISION DES CONJUGAISONS ET FORMATION DES THÈMES.

Les verbes arméniens sont cités à l'infinitif, dont la désinence est լ.

Il y a en arménien quatre conjugaisons, que l'on distingue par les voyelles caractéristiques ou de conjugaison appartenant au thème, ե, ա, ու, ի. Ex.: գերել, *prendre;* աղալ, *moudre;* թողուլ, *permettre, laisser;* խօսիլ, *parler.*

Les voyelles caractéristiques ե, ա, ու, — qu'elles soient simplement voyelles caractéristiques, ou en même temps voyelles radicales et caractéristiques comme p. ex. տալ, *donner,* sanscrit *da* (ce qui n'a aucune importance pour la manière de les traiter) — correspondent à la voyelle caractéristique *a* des Ière et VIe conjugaisons sanscrites, lorsqu'elles forment, ajoutées seules à la racine, le thème-présent du verbe; ե, ու sont dans ce cas un affaiblissement de *a*. Le ու pourrait être également le *u* ajouté à la racine dans la VIIIe conjugaison sanscrite. Cet *u* est une mutilation de *nu,* amenée évidemment par la nasale finale des radicaux sanscrits qui suivent la VIIIe conjugaison; de telle sorte que la VIIIe conjugaison sanscrite ne serait qu'une sous-division de la Ve. Or, le nombre des verbes arméniens en ու dépassant de beaucoup celui des *huit* racines sanscrites qui suivent la VIIIe conjugaison, il en résulte qu'il ne faut point chercher cette conjugaison en arménien, mais bien regarder le ու comme un affaiblissement de ա.

A côté des thèmes-présent simples, qui se composent du radical et de la voyelle caractéristique, d'autres se présentent allongés par des suffixes d'élargissement qui sont:

a) նե, primitivement նա, sanscrit *ana*, grec *ανω*, qui se trouve ordinairement sous la forme անե et n'est que très-rarement ajouté à la racine sans voyelle copulative. Cette formation correspond à la IXe conjugaison sanscrite. Ex.: *հարցանել*, *chercher*, *հարց-անե-լ*; *խառնել*, *mêler*, *խառ-նե-լ*.

b) նա, suffixe des verbes dénominatifs, usité sous les formes անա et ենա. Ex. *բռնանալ*, *dominer*, *բռն-անա-լ*; *մերձենալ*, *approcher*, *մերձ-ենա-լ*.

Il faut bien distinguer entre նե et նա. Les deux syllabes peuvent aussi être radicales.

c) նու, sanscrit *nu* de la Ve conjugaison, ajouté toujours immédiatement à la racine. Ex.: *քաղցնուլ*, *avoir faim*, *քաղց-նու-լ*; *ընկենուլ*, *jeter*, *rejeter*, *ընկե-նու-լ*.

d) չ et նչ, qui correspond en partie quant à la forme, mais non quant à la signification, aux formations grecques en *σκω*; ajouté à la racine soit immédiatement, soit au moyen de ա comme voyelle copulative. Ex.: *փախչիլ*, *fuir*, *փախ-չի-լ*; *երկնչիլ*, *craindre*, *երկ-նչի-լ*; *ճանաչել*, *connaître*, *ճան-աչե-լ*; *մեղանչել*, *pécher*, *մեղ-անչե-լ*. Comme le montrent ces exemples, les formations en չ et նչ prennent pour voyelle caractéristique ե et le plus souvent ի.

Dans les formations en նե, անե, անա, ենա, նու, չե, չի, նչե, նչի, աչե, անչե, les voyelles finales ե, ա, ու, ի, sont réputées voyelles caractéristiques de ces thèmes élargis.

Le ե qui s'insère entre la racine et la désinence personnelle au passif de l'aor. II de beaucoup de verbes élargis (voyez plus loin p. 64), est-il un élément radical tombé au thème-présent élargi, ou bien une intercalation euphonique, comme un *y*, p. ex.,

qui viendrait s'appuyer sur la voyelle suivante ա? Il ne nous paraît pas possible de trancher la question.

La IVe conjugaison, avec la voyelle caractéristique ի, doit être considérée en général comme un passif, bien qu'elle soit suivie par un grand nombre de verbes neutres et déponents. Elle correspond au passif sanscrit: le *a* de la caractéristique du passif *ya* est tombé; le *y* est devenu ի, qui s'ajoute au thème-présent simple ou élargi en faisant disparaître les voyelles caractéristiques primitives ե, ա, ու; cependant le ու de la IIIe conjugaison persiste assez souvent, après l'addition de ի, dans la forme ուի.

Le ի caractéristique du passif ne se retrouve qu'au présent et à la 3e pers. sing. de l'imparfait; il disparaît aux autres temps et aux autres personnes de l'imparfait (voir plus loin, p. 60).

D'après l'exposé qui précède, les conjugaisons II, III, IV, VII, VIII du sanscrit ne sont pas représentées en arménien; nous retrouverons la Xe conjugaison sanscrite dans l'aoriste I de l'arménien.

2. TEMPS ET MODES.

Le verbe arménien a quatre temps simples: *Présent*, *Imparfait*, *Aoriste*, *Futur*.

L'aoriste et le futur ont chacun deux formes, mais il n'y en a qu'une, la première ou la seconde, d'employée pour une même racine.

Beaucoup de thèmes-présent simples forment à côté de l'aoriste I un participe aoriste II, mais, dans ce cas encore, il n'y a point de participe aoriste I pour la même racine.

L'aoriste II se distingue de l'aoriste I en ce qu'il est formé immédiatement de la racine, pendant que l'aoriste I ajoute à la racine un élément formatif *ց*.

Les futurs sont formés des aoristes par un seul et même procédé.

Comme les aoristes et les futurs laissent tomber les suffixes d'élargissement et se forment immédiatement de la racine, il n'y a point pour ces temps de variétés de conjugaison; — il n'y a de différence qu'entre l'actif et le passif, et seulement dans les voyelles auxiliaires qui précèdent les désinences personnelles. Les *aoristes* et les *futurs* sont donc nommés *temps généraux*, par opposition au *présent* et à *l'imparfait* qui sont appelés *temps spéciaux* à cause des différences dans la conjugaison dues aux voyelles caractéristiques de chacune des quatre classes.

L'aoriste I et le futur I, d'après les lois de leur formation considérées au point de vue pratique, occupent une place moyenne entre les *temps généraux* et les *temps spéciaux*. En effet la voyelle auxiliaire qui sert à rattacher le *ց* de l'aoriste I à la racine est identique à la voyelle caractéristique *ե*, *ա*, des thèmes-présent simples, le plus souvent pour les verbes de la Ière conjugaison, toujours pour les verbes de la IIème conjugaison (voyez plus loin p. 63). Toutefois cette voyelle auxiliaire n'est point la voyelle caractéristique de conjugaison, mais bien le *a* de *aya* dans la Xème conjugaison sanscrite; on pourrait seulement admettre que le son de la voyelle caractéristique *ե* de la première conjugaison a contribué à l'affaiblissement de *a* en *ե* dans cette conjugaison. C'est donc sur cette bifurcation en *ե* et *ա* de la voyelle auxiliaire sanscrite *a* de *aya*, et sur la consonnance ainsi obtenue avec les voyelles caractéristiques des Ière et IIe conjugaisons arméniennes, non pas sur la conservation des voyelles caractéristiques, que reposent les variétés de conjugaison (apparentes par conséquent) à l'aoriste I et au futur I. Faisons encore observer: 1o que ces différences de conjugaison, quand

même elles seraient réelles, ne se montrent que pour les thèmes-présent simples de la Ière et de la IIe conjugaison; 2° que l'intercalation d'une voyelle auxiliaire n'a pas lieu lorsqu'une voyelle radicale précède la voyelle caractéristique du thème-présent simple, comme dans կեալ, *vivre*, Aor. I: կե-ցի, et non կեացի; 3° que les verbes simples de la IVe conjugaison prennent à l'aoriste comme voyelle auxiliaire un ե au lieu de leur voyelle caractéristique ի; 4° enfin que les thèmes-présent élargis en նա, — ceux qui le sont en նե, չ, նչ ne forment que l'aoriste II, — gardent à l'aoriste I la voyelle qui précède նա, laquelle voyelle n'est point une caractéristique de conjugaison. La conclusion qui résulte de ces faits est donc que l'aoriste I et le futur I doivent être considérés en arménien comme des *temps généraux*.

Outre les quatre *temps simples*, il y a encore en arménien six *temps composés* dont nous parlerons plus loin.

L'arménien a cinq modes:

L'indicatif, pour tous les temps;

Le conjonctif, pour le présent et parfois l'imparfait;

L'impératif, pour le présent, l'aoriste et le futur;

L'infinitif, id.

Le participe, id.

Le verbe arménien a deux nombres, le singulier et le pluriel, et chaque nombre trois personnes.

3. ց COMME LETTRE FORMATIVE POUR L'AORISTE, LE FUTUR ET LE CONJONCTIF.

La lettre ց sert à former l'aoriste I, les deux futurs et le conjonctif.

Le ց de l'aoriste est le *y* du sanscrit *aya* de la Xe conjugaison.(1) La signification et l'emploi de l'aoriste arménien s'accordent très-bien avec l'origine que nous lui attribuons.

(1) Bopp, *l. c.*, t. I, p. 408; Windischmann, *l. c.*, p. 47.

On serait tenté de faire dériver le ց caractéristique du futur de l'exposant du futur sanscrit *sya*, mais cela n'est point admissible à cause de l'absence du *s* de *sya*. Le ց du futur est identique au ց caractéristique du conjonctif, et tous deux sont le *y* de la syllabe formative du potentiel sanscrit *yâ*, racine *î*, «désirer»; le conjonctif doit être considéré comme le potentiel du présent, et le futur comme le potentiel de l'aoriste, ce que confirme la corrélation de leurs fonctions syntactiques. D'autre part le conjonctif et le futur sont nettement distingués l'un de l'autre, grammaticalement par la forme des désinences personnelles, syntactiquement par la notion de l'avenir que comporte le futur.

Le conjonctif de l'imparfait, qui possède le même ց, est une formation postérieure.

4. DÉSINENCES PERSONNELLES DU VERBE ARMÉNIEN.

Il faut distinguer, dans le verbe arménien, les désinences personnelles *primaires* et les désinences personnelles *secondaires*. Les premières sont employées au présent (indicatif et conjonctif); les secondes aux autres temps et modes.

Les désinences personnelles primitives sont:

Singulier: *mi*, *si*, *ti*; Pluriel: *masi*, *tasi*, *nti*.

Les désinences primaires correspondantes sont en arménien:

Singulier: մ, ս, —; Pluriel: մք, ք, ն.

Le passage de *mi*, *si*, *nti* en մ, ս, ն est clair. Le *ti* primitif de la 3e personne du singulier est tombé. Dans le մք de la 1ère personne du pluriel, il faut chercher le primitif *masi*, sanscrit *mas*, avec passage de *s* en ք. De même dans le ք de la 2e pers. du pluriel il faut voir le primitif *tasi*, avec disparition du *t* et passage de *s* en ք, ou bien ramener le ք au *v* du thème pronominal *tva*, toujours avec disparition du *t*. (1) La chute du *t* à la 3e personne du singulier est en partie compensée par l'allongement en է et այ de ե et de ա qui le précédaient.

---

(1) Bopp, *l. c.*, t. III, p. 80.

De ces désinences *primaires* se sont formées les désinences *secondaires*.

Le մ des premières personnes sing. et plur. est tombé; il se retrouve encore parfois au futur.

Le ս de la 2e pers. sing. s'est conservé au futur, savoir à l'indicatif et à l'impératif, mais à cette dernière forme il s'est déjà changé en ր; il est tout à fait tombé à l'impératif aoriste des trois premières conjugaisons; à l'impératif aoriste I de la IVe conjugaison, et toujours à l'impératif aoriste II de la même conjugaison, ս est déjà passé en ր. Le changement en ր se retrouve encore à l'impératif du présent, à l'imparfait et aux indicatifs des aoristes.

ք et ն des 2e et 3e pers. plur. se sont partout conservés. A côté du ք de la 2e pers. plur. se trouve encore, aux aoristes de la IVe conjugaison, la désinence personnelle րուք. Le ք de cette terminaison est désinence personnelle, le ր est le *s* du verbe substantif *as*.

Nous donnerons plus de détails dans les chapitres suivants.

II. DES VERBES EN PARTICULIER

A. VERBE RÉGULIER

I. TEMPS SIMPLES.

a) TEMPS SPÉCIAUX.

Présent.

Le présent se forme en ajoutant les désinences personnelles primaires Sing. I մ, II ս, III, — Plur. I մք, II ք, III ն, immédiatement au thème verbal, dont font partie les voyelles caractéristiques de conjugaison; ex.: *գերե-մ, je prends; աղա-մ, je mouds;*

թողում, *je laisse*, *je permets*; *խօսիմ*, *je parle*; *տեսանեմ*, *je vois*; *ողջանամ*, *je guéris*; *ընկենում*, *je jette*; *փախչիմ*, *je fuis*; *կորնչիմ*, *je péris*, etc.

A la 3e pers. du singulier et à la 2e pers. du pluriel, les voyelles caractéristiques de conjugaison *ե* et *ա* s'allongent en *է* et *այ*, en compensation de la chute du *t* primitif; *ու* et *ի* restent sans changement. Ex.: *գերէ*, *գերէք*; *աղայ*, *աղայք*.

Imparfait.

Il n'y a en arménien qu'un seul imparfait simple, celui du verbe substantif *եւ*, *être*, racine *es*, primitivement *as*. Il se conjugue ainsi: *էի*, *j'étais*, *էիր*, *էր*, *էաք*, *էիք*, *էին*.

L'imparfait de *եւ* s'explique étymologiquement de la manière suivante: Le *է* est la voyelle radicale *ե* fondue avec l'augment *ե* (primitivement *a*). Le *s* de la racine est tombé et ne s'est conservé qu'à la 3e pers. du singulier, changé en *ր* après la chute de la désinence personnelle. Les désinences personnelles, *ր* à la 2e pers. sing., *ք* aux 1ère et 2e pers. plur., *ն* à la 3e pers. plur., sont les *désinences secondaires* arméniennes. La voyelle *ի* à la 1ère pers. sing. (restée seule après la chute de la désinence personnelle *մ*), à la 2e pers. sing. et aux 2e et 3e pers. plur., ainsi que la voyelle *ա* à la 1ère pers. plur., sont des voyelles de liaison, toutes primitivement *a* et altérées dans la suite.

Cet imparfait simple sert à former les autres imparfaits arméniens qui peuvent cependant être considérés comme simples, les parties composantes s'étant développées ensemble organiquement.

En juxtaposant le thème-présent avec *էի*, etc., la voyelle caractéristique *ե* de la *première* conjugaison est complètement absorbée dans le *է* de *էի*; *ա* de la *deuxième*, en se joignant avec *է*, forme *այ*; *ու* de

la *troisième* fait disparaître complètement le է et devient ոյ avant le ր de la 3e pers. sing.; ի de la *quatrième* disparaît devant le է, de sorte que les imparfaits des *première* et *quatrième* conjugaisons sont identiques.

A la 3e pers. sing. de la IVe conjugaison existe à côté de էր la forme իւր.

Le ի de իւր est la caractéristique passive de la *quatrième* conjugaison. Le ւ est un affaiblissement de la voyelle radicale de *es*, *as* (évident avec la prononciation de իւր *iur*); le ր est le ս de la racine *es*, *as*.(1)

Ex.: գերէի, *je prenais*; աղայի, *je moulais*; թողուի, *je laissais*, *je permettais*, 3e pers. sing. թողոյր; խօսէի, *je parlais*, 3e pers. sing. խօսէր et խօսիւր.

A la 3e pers. sing. de l'imparfait, le ր ne se laisse expliquer que par le *s* de la racine *es*, *as*. C'est là une preuve que les imparfaits sont bien formés comme nous l'avons dit plus haut.

b) TEMPS GÉNÉRAUX.

Des Aoristes en Général.

Les aoristes sont formés de la racine verbale. Ils rejettent donc les voyelles caractéristiques de conjugaison des thèmes-présent simples ainsi que toutes les syllabes formatives des thèmes-présent élargis, excepté toutefois lorsque ces syllabes appartiennent à la racine, comme p. ex. անուանել, *nommer*, verbe dénominatif de անուն, thème fort անուան, *nom*.

Les aoristes ne présentent donc pas de variétés de conjugaison, les voyelles caractéristiques produisant ces variétés étant tombées. Il ne reste plus de différence qu'entre l'actif et le passif. Cette différence existe grammaticalement et doit être maintenue bien

(1) Bopp, *l. c.*, t. III, p. 407.

qu'elle ne soit pas toujours évidente, puisque un certain nombre de verbes actifs forment souvent leur aoriste, surtout l'aoriste II, d'après la conjugaison passive tout en gardant la signification active. Elle repose sur les diverses modifications que subit la voyelle de liaison primitive *a*, qui sert à joindre les désinences personnelles à la forme nue de l'aoriste.

Le *a*, comme voyelle de liaison, se modifie de la manière suivante à l'aoriste actif:

Sing. I. ի; II. ե; (III, tombé avec la désinence personnelle);

Plur. I. ա; II. ի et է; III. ի.

A l'aoriste passif le *a* de liaison, rendu par ա, s'est conservé à toutes les personnes; à la 1ère pers. sing. et à la 2e pers. plur. seulement, il s'est allongé en այ.

Les désinences personnelles sont les *désinences secondaires*, et, pour l'aoriste actif, les mêmes qu'à l'imparfait. Comme à l'imparfait également, le ի en tant que voyelle de liaison de la 1ère pers. sing. tient lieu de la désinence personnelle, et à la 3e pers. sing. la désinence personnelle est tombée avec la voyelle de liaison.

Pour l'aoriste passif les désinences personnelles sont les mêmes que pour l'aoriste actif, à l'exception toutefois de la 3e pers. sing. qui prend ւ comme désinence personnelle. En outre la 2e pers. plur. possède, à côté de la désinence ք, une autre désinence րուք.

րուք, peut être aussi ւ, sembleraient être le dernier reste d'un prétérit de *as*, *es*, եղ, qui aurait servi avec la racine verbale à former des aoristes composés à la manière de l'imparfait.

Mais les autres désinences personnelles actives et passives ne permettent pas d'admettre une composition avec le verbe substantif.

Des sept formations-aoriste du sanscrit, quatre correspondent à l'aoriste I arménien et trois à l'aoriste II.

La différence entre les deux aoristes n'implique aucun changement de signification; elle n'est point syntactique mais purement formelle, et repose sur l'admission ou la non-admission du ց déjà mentionné comme moyen de formation pour l'aoriste I.

Aoriste I.

Forment l'aoriste I: 1° la plupart des thèmes-présent simples en ե et en ի; 2° tous ceux en ա, excepté տալ, *donner*, et գալ, *venir;* 3° tous ceux en նա, et 4° beaucoup de ceux en ու.

Le suffixe de formation de l'aoriste I est ց, qui s'ajoute à la racine verbale soit sans voyelle de liaison, soit avec une voyelle de liaison. Cette dernière, primitivement *a* (le premier *a* du sanscrit *aya,* élément de formation de la Xe conjugaison sanscrite), s'est dans la suite modifiée de diverses manières.

Le ց s'ajoute immédiatement à la racine verbale, lorsque le thème-présent a une voyelle radicale avant la voyelle caractéristique de conjugaison; ex. կեալ, *vivre,* aor. I կեցի; et aussi lorsque le thème-présent a été élargi en նու, — si le verbe forme l'aoriste I, — que le նու soit précédé d'une voyelle radicale ou d'une consonne; ex.: ընկենուլ, *jeter*, aor. I ընկեցի; լնուլ, *remplir,* aor. I լցի.

Toutes les autres racines prennent le ց au moyen d'une voyelle de liaison. Cette voyelle, primitivement

a, est devenue: 1° *ե* pour les racines non élargies des thèmes-présent de la Ière et de la IVe conjugaison, à l'exception des racines *աս*, *գիտ* et *կար* de *ասել*, *dire*, *գիտել*, *savoir*, *կարել*, *pouvoir*, qui prennent *ա*, ex.: aor. I *ասացի*, etc.; 2° *ա* pour les racines des thèmes-présent de la IIe conjugaison; 3° *ե* et *ա* pour les racines dont le thème-présent est élargi en *նա* précédé déjà d'une de ces voyelles comme voyelle de liaison. Ex.: *գերել*, *prendre*, *գերեցի*; *խօսիլ*, *parler*, *խօսեցի*; *աղալ*, *moudre*, *աղացի*; *յղանալ*, *concevoir*, *յղացի*; *մերձենալ*, *approcher*, *մերձեցի*.

Les désinences personnelles dont il a été traité ci-dessus viennent s'adapter à la forme aoriste ainsi obtenue, au moyen des voyelles de liaison déjà connues. A la 3e pers. sing. de l'aoriste actif, qui a perdu en même temps la désinence personnelle et la voyelle de liaison, le *ե* précédant le *ց* caractéristique, qu'il soit voyelle radicale ou voyelle de liaison, s'allonge en *եա* et parfois en *է*; ex.: *ընկեցի*, *j'ai jeté*, 3e pers. sing. *ընկեաց*, *ընկէց*; *գերեցի*, *j'ai pris*, 3e pers. sing. *գերեաց*, *գերէց*.

A la 3e pers. sing. aor. I des verbes en *նուլ* qui, comme nous l'avons vu, ajoutent immédiatement le *ց* à la racine, il arrive que si *նուլ* suit immédiatement une consonne, cette consonne se trouve en contact immédiat avec le *ց* (non suivi d'une voyelle). Dans ce cas on insère entre les deux consonnes une voyelle auxiliaire euphonique *ի*, et à la forme ainsi obtenue, si elle est monosyllabique, on ajoute encore l'augment syllabique *ե* (primitivement *a*); ex.: *լնուլ*, *remplir*, 1ère pers. sing. aor. I *լցի*, 3e pers. *լից*, *ելից*.

Aoriste II.

Forment l'aoriste II: 1° beaucoup de thèmes-présent simples en ե et en ի; 2° de ceux en ա, seulement տալ, *donner*, et գալ, *venir;* 3° tous ceux en ու; 4° tous ceux en նե, չ, նչ, et 5° beaucoup de thèmes élargis en նու.

L'aoriste II ajoute immédiatement à la racine les mêmes désinences personnelles que l'aoriste I, avec les mêmes voyelles de liaison. Ex.: հանել, *lever*, aor. II հանի, հաներ, հան, հանաք, հանիք et հանէք, հանին; au passif: հանայ, հանար, հանաւ etc.

La 3e pers. sing. ayant perdu la désinence personnelle et la voyelle de liaison, il peut arriver qu'elle se termine par deux consonnes radicales. Dans ce cas la voyelle auxiliaire ի vient s'insérer entre les deux consonnes, et si la forme ainsi obtenue est monosyllabique, on lui préfixe ե comme augment syllabique; ex.: գտանել, *trouver*, aor. II, 1ère pers. գտի, 3e pers. sing. եգիտ.

On trouve souvent à l'aoriste II passif, avant la voyelle de liaison ա, un ե qui pourrait appartenir à la racine et avoir disparu aux autres temps, ou bien qui serait purement euphonique. Le cas se présente surtout pour les verbes dont le thème-présent a été élargi en չ, նչ, նու, նե; ex.: ճանաչել, *connaître*, aor. II passif ծանեայ; փախչել, *fuir*, փախեայ; երկնչել, *craindre*, երկեայ; քաղցնուլ, *avoir faim*, քաղցեայ; յառնել, *se lever*, յառեայ.

Il est assez singulier que dans les formations de cette espèce la voyelle de liaison ա, devenue pourtant tout à fait inutile, soit conservée. Elle tombe parfois devant la terminaison րուք

de la 2e pers. plur.; ex.: երկերուք, de երկնչել, *craindre*, au lieu de երկեարուք.

Les seules racines verbales qui, se terminant par une voyelle, forment l'aoriste II, sont: տալ, *donner;* գալ, *venir*, et դնել, *placer* (renforcé en նե, la racine sanscrite est *d'â*). Les voyelles radicales finales de ces verbes tiennent lieu des voyelles de liaison avant les désinences personnelles de l'aoriste II. Dans գալ, aor. II irrégulier եկի, et դնել, aor. II եդի, la voyelle radicale *a* prend aux diverses personnes la forme et le son que doit y avoir la voyelle de liaison et devient ainsi par affaiblissement: ի à la 1ère pers. sing., aux 2e et 3e pers. plur., ե à la 2e pers. sing., ա à la 1ère pers. plur. Ex. եկի, եկեր, եկն (3e pers. sing., toujours avec l'enclitique ն), եկաք, եկիք, եկին; եդի, եդեր, եդ, եդաք, եդիք, եդին.

Au verbe տալ, *donner*, la voyelle radicale ա se change en ու, tombe à la 3e personne du singulier, et prend après elle, à la 1ère personne du pluriel, la voyelle auxiliaire ա. Ex. ետու, ետուր, ետ, տուաք, ետուք, ետուն; passif: տուայ, տուար, տուաւ etc.

L'augment syllabique que nous avons rencontré jusqu'à présent est un *a* primitif affaibli en ե. Si l'on excepte la 3e pers. sing. de l'aoriste I et l'imparfait էր, il ne paraît qu'à l'aoriste II, et, à toutes les personnes, seulement dans les trois aoristes ետու, եկի et եդի (1); il n'est employé ailleurs qu'à la 3e pers. sing., lorsque cette personne, sans l'augment, serait monosyllabique. Devant ա et օ, le ե s'allonge en է; ex.: ածել, *porter*, aor. II ածի, 3e pers. sing. էած; օծանել,

(1) A l'exception toutefois de la 1ère pers. plur. de ետու, qui est տուաք.

oindre, aor. II օծի, 3e pers. sing. էօծ. Cet allongement de ե en է se trouve aussi parfois devant les consonnes. L'augment ե tombe devant ե, et passe en է devant ի; ex.: իջանել, *descendre*, aor. II իջի, 3e pers. sing. էջ. [1]

Des Futurs en général.

Les futurs s'obtiennent en ajoutant un ց à la forme nue des aoristes, c'est-à-dire aux aoristes dépouillés de leurs désinences personnelles et des voyelles de liaison.

Le ց est, comme nous l'avons dit, identique au *y* du suffixe de formation *yâ* du potentiel sanscrit.

Les désinences personnelles des futurs sont les désinences *secondaires*. Elles sont tombées aux 1ère et 3e pers. du singulier; la voyelle de liaison a également disparu à la 1ère personne, mais elle s'est maintenue à la 3e, savoir ե allongé en է pour l'actif et en ի pour le passif. Les autres désinences personnelles sont: ս pour la 2e pers. sing., ք pour les 1ère et 2e pers. plur., ն pour la 3e pers. plur., à l'actif comme au passif.

La voyelle de liaison qui unit les désinences personnelles à la forme nue du futur est le *a* de *yâ*. Cet *a* s'affaiblit, à l'actif, en ե (3e pers. sing. en է), 1ère pers. plur. en ու, 2e pers. plur. en ի; au passif, en ի, 1ère pers. plur. en ու.

Futur I.

Le futur I s'obtient en ajoutant ց à la forme nue de l'aoriste I.

(1) Bopp, *l. c.*, t. III, p. 205 et 206.

Comme la désinence personnelle est tombée à la 1ère pers. sing. ainsi que la voyelle de liaison, il arrive donc que deux ց se trouvent immédiatement à côté l'un de l'autre et sans être suivis d'une voyelle; on insère alors entre les deux ց une voyelle auxiliaire, qui est ի à l'actif et այ au passif. Ex.: գերել, *prendre;* aor. I գերեցի, forme nue de l'aor. I գերեց—, futur I, actif գերեցից et passif գերեցայց (au lieu de գերեց—ց).

Aux autres personnes, où le second ց est toujours suivi d'une voyelle, la voyelle euphonique disparaît, mais alors le premier des deux ց se trouve, par raison d'euphonie, changé en ս, tandis que le second, à la 2e pers. plur. se change également en չ avant la terminaison իք. Ex.:

Actif { գերեցից, գերեսցես, գերեսցէ, գերեսցուք, գերեսջիք, գերեսցեն.
առացից, առասցես, առասցէ, առասցուք, առասջիք, առասցեն.

Passif խօսեցայց, խօսեսցիս, խօսեսցի, խօսեսցուք, խօսեսջիք, խօսեսցին.

Les verbes qui au thème-présent simple ont une voyelle radicale avant la voyelle caractéristique de conjugaison, comme կեալ, *vivre,* laissent subsister les deux ց à côté l'un de l'autre aussitôt qu'il y a des désinences personnelles, et se bornent à changer le second ց en չ avant le իք de la 2e pers. plur. Même règle pour les verbes qui, à la forme nue du futur I, présentent une consonne avant le premier ց, nommément les verbes élargis en նու dont le նու est immédiatement précédé d'une consonne, p. ex. լնուլ, *remplir.*

կեալ, futur I: *կեցից*, *կեցցես*, *կեցցէ*, — *կեցջիք*, *կեցցեն*.

լնուլ, futur I: *լցից*, *լցցես*, *լցցէ*, *լցցուք*, *լցջիք*, *լցցեն*.

Futur II.

Le futur II ajoute la caractéristique du futur *ց* à la racine verbale pure qui sert à former l'aoriste II. De même que le futur I, il prend comme voyelles de liaison pour joindre *ց* à la racine, à la 1ère pers. du singulier, *ի* à l'actif et *այ* au passif.

Les désinences personnelles et les voyelles auxiliaires sont également les mêmes que pour le futur I.

Au futur II le *ց* demeure sans changement et ne passe en *ջ* que devant le *իք* de la 2e pers. du pluriel. Ex.: *հանել*, *lever*, aor. II actif: *հանի*, futur II *հանից*, *հանցես*, *հանցէ*, *հանցուք*, *հանջիք*, *հանցեն*; passif: *հանայց*, *հանցիս*, *հանցի*, *հանցուք*, *հանջիք*, *հանցին*.

La voyelle auxiliaire *ի* se trouve parfois conservée encore à d'autres personnes; ex. *կորնչել*, *périr*, futur II *կորից*, 3e pers. sing. *կորիցէ*, pour *կորցէ*.

Le *ե* qui est inséré à l'aoriste II passif entre la racine et *այ* (p. 64), se retrouve également à la 1ère pers. sing. du futur II passif; ex.: *յառնել*, *se lever*, aoriste II passif *յառեայ*, futur II passif *յառեայց*; mais il devient *ի* aux autres personnes qui ont des désinences personnelles et où le *այ* tombe; ex.: *յառիցիս*, *յառիցի*.

Certains verbes présentent à la 1ère pers. sing. du futur II une désinence primaire complète, *մ* avec la voyelle de liaison *ե* donnant la forme *եմ*. Dans ce

cas le ց du futur I est toujours précédé de la voyelle de liaison ի. Ainsi, à côté de ծանեայց, futur II de ճանաչել, *connaître*, nous trouvons une autre forme ծանիցեմ, ծանիցես, etc.; à côté de երթայց, futur II de երթալ, *aller*, une autre forme երթիցեմ, երթիցես etc.

Cette désinence primaire du futur II rappelle ce que nous avons dit plus haut sur l'identité d'origine du futur et du conjonctif (p. 57).

2. TEMPS COMPOSÉS.

Les six temps composés de l'arménien sont formés des participes de l'aoriste et du futur, avec le présent, l'imparfait et le futur du verbe substantif ել; ils ont une double signification, active et passive.

1. Des participes de l'aoriste et des temps ci-dessus énumérés de ել proviennent

a. Le Parfait: գերեցեալ եմ, *j'ai pris, j'ai été pris*,
հանեալ եմ, *j'ai levé, j'ai été levé;*

b. Le Plus-que-parfait: գերեցեալ էի, *j'avais pris, j'avais été pris*,
հանեալ էի, *j'avais levé, j'avais été levé;*

c. Le Futur antérieur: գերեցեալ եղէց, *j'aurai pris, j'aurai été pris*,
հանեալ եղէց, *j'aurai levé, j'aurai été levé.*

2. Des participes du futur et des mêmes temps de ել sont formés les temps inchoatifs, c'est à dire indiquant une action prochaine; le latin, avec ses combinaisons analogues, peut seul en rendre toute la valeur. Ce sont:

a. Le Présent inchoatif: *գերելոց եմ, գերելի եմ, capturus, capiendus sum;*

b. Le Passé inchoatif: *գերելոց էի, գերելի էի, capturus, capiendus eram;*

c. Le Futur inchoatif: *գերելոց եղէց, գերելի եղէց, capturus, capiendus ero.*

3. MODES.

Conjonctif.

Il n'y a de conjonctif que pour le présent, parfois aussi pour l'imparfait.

Le ց qui sert à former le conjonctif est, comme nous l'avons déjà vu (p. 57), le *y* de la syllabe formative du potentiel sanscrit *yâ.*

Au présent, le ց s'ajoute à la voyelle caractéristique de conjugaison des thèmes-présent simples et élargis; seulement, la voyelle caractéristique de la Ière conjug. devient alors ի, et ա de la IIe conjug. devient այ.

Les désinences personnelles sont les mêmes qu'à l'indicatif présent. La voyelle de liaison qui les rattache à la forme nue du conjonctif est primitivement *a* (le *a* du sanscrit *ya*), qui s'est affaibli en ե aux Ie et IIe conjug., en ու à la IIIe, et en ի à la IVe. A la 3e pers. du sing. le ե des Ière et IIe conjug. s'allonge en է. Ex.:

I. *գերիցեմ, գերիցես, գերիցէ,* etc.
II. *աղայցեմ, աղայցես, աղայցէ,* etc.
III. *թողուցում, թողուցուս, թողուցու,* etc.
IV. *խօսիցիմ, խօսիցիս, խօսիցի,* etc.

Le conjonctif de l'imparfait se présente rarement. Il est formé à la manière de l'imparfait de l'indicatif, c'est à dire en ajoutant l'imparfait simple *էի* à la forme nue du conjonctif présent, *գերից-էի*, *գերից-էիր*, etc.

I. *գերիցէի*, *գերիցէիր*, *գերիցէր*, *գերիցէաք*, *գերիցէիք*, *գերիցէին*.
II. *աղայցէի*, *աղայցէիր*, etc.
III. *թողուցէի*, etc.
IV. *խօսիցէի*, etc.

Impératif.

L'arménien a trois impératifs:

1° Un impératif prohibitif;

2° Un impératif de l'aoriste, qui tient lieu de l'impératif du présent, disparu en arménien;

3° Un impératif du futur.

Ces deux derniers existent sous une double forme, comme les indicatifs correspondants (aoristes I et II, futurs I et II).

L'impératif prohibitif.

L'impératif prohibitif n'existe qu'aux 2es pers. sing. et plur., et ne se présente jamais sans être joint à la particule prohibitive *մի՛*, *ne*. Les désinences personnelles sont les désinences *secondaires*, *ր* pour le singulier, *ք* pour le pluriel. Elles s'ajoutent aux voyelles caractéristiques de conjugaison du thème-présent, et alors *ե* et *ա* s'allongent devant *ք* en *է*, *այ*. Ex.: *մի՛ գերեր*, *մի՛ գերէք*; *մի՛ աղար*, *մի՛ աղայք*; *մի՛ թողուր*, *մի՛ թողուք*; *մի՛ խօսիր*, *մի՛ խօսիք*.

L'impératif prohibitif, d'après son origine, n'est autre chose que l'imparfait, et même l'imparfait simple qui ne se trouve plus avec toutes les personnes qu'au verbe substantif. Nous pouvons faire valoir en faveur de cette explication:

a. La réunion constante de la négation մի avec cette forme de l'impératif. L'idée qui préside à cette réunion est celle-ci: ce qui est défendu arrive si peu que déjà on le considère comme n'étant pas arrivé; ex. մի բերեր, *ne porte pas*, c. à d. tu ne portais pas.

b. L'usage fréquent de l'imparfait sanscrit avec la négation *mâ* pour l'impératif prohibitif du présent.

c. Le ր *secondaire* de la 2e pers. sing, tandis que le présent de l'indicatif a la désinence primaire ս.

L'impératif aoriste.

L'impératif aoriste I et II de l'actif et du passif ne se rencontre qu'à la 2e personne du singulier et du pluriel, et porte l'accent aigu sur la dernière syllabe.

La 2e pers. sing. de l'impératif aoriste I n'a point de désinence personnelle; elle a perdu également le ց caractéristique de l'aoriste I avec la voyelle de liaison qui le suit, mais la voyelle ե, radicale ou auxiliaire, précédant le ց s'est allongée en եա (rarement en է); ex.: զերել, *prendre*, aor. I զերեցի, 2e pers. sing. impér. զերեա՛, զերէ՛; ընկենուլ, *jeter*, aor. I ընկեցի, 2e pers. sing. impér. ընկեա՛; աղալ, *moudre*, aor. I աղացի, 2e pers. sing. impér. աղա՛.

Le ց ne disparaît cependant pas toujours; on le retrouve d'une manière constante aux impératifs aor. I monosyllabiques; ex.: բանալ, *ouvrir*, aor. I բացի, 2e p. sing. impér. բա՛ց.

Ceux des impératifs aor. I de la IIIe conjugaison qui se trouveraient n'avoir plus que deux consonnes, sans voyelle, insèrent entre ces deux consonnes la

voyelle auxiliaire ի; ex.: լնուլ, *remplir*, aor. I լցի, 2e pers. sing. imp. լից.

La 2e pers. sing. impér. de l'aoriste I *passif* peut prendre trois formes:

a. La désinence personnelle tombe ainsi que la voyelle de liaison, et le ե qui précède le ց s'allonge en եա; ex.: խօսիլ, *parler*, aor. I խօսեցայ, 2e p. sing. impér. խօսեաց.

b. La désinence personnelle, la voyelle de liaison et le ց caractéristique de l'aoriste I tombent; le ե précédant le ց s'allonge alors en եա (rarement en է); ex. խօսեա՛, խօսէ՛.

c. Une désinence personnelle, ր, vient s'ajouter à la forme nue de l'aoriste I au moyen de la voyelle de liaison ի; ex.: խօսեցիր.

La 2e pers. sing. de l'impératif aoriste II actif est identique à la racine verbale pure; la 2e pers. sing. de l'impératif aoriste II passif se forme également de la racine pure avec la désinence personnelle իր; ex.: հանել, *lever*, aor. II հանի, 2e pers. sing. impér. aor. II actif հա՛ն, passif հանի՛ր.

La 2e pers. plur. impér. des aoristes I et II actifs prend la forme en էք de la personne correspondante de l'indicatif; ex.: գերեցէք, հանէք.

La 2e pers. plur. impér. des aoristes I et II passifs prend les formes en այք et արուք de la personne correspondante de l'indicatif; ex.: խօսեցայք et խօսե-ցարուք, հանայք et հանարուք.

L'impératif du futur.

L'impératif des futurs I et II actif et passif se rencontre à toutes les personnes excepté à la 1ère du

singulier, prend l'accent aigu sur la dernière syllabe, et est, à toutes les personnes, identique aux personnes correspondantes de l'indicatif des futurs I et II actif et passif.

Il existe encore pour la 2e pers. sing. de ces impératifs une forme particulière avec désinence personnelle en իր (ի est voyelle de liaison), qui amène le changement en ջ du ց caractéristique du futur; ex. գերեսջե́ր, հանջե́ր, aussi հանիջե́ր avec intercalation d'une voyelle auxiliaire ի.

Infinitif.

Le signe de l'infinitif est լ qui vient s'ajouter à la voyelle caractéristique de conjugaison du thème-présent.

Ce լ est une dégradation de *n*, de sorte que l'infinitif arménien répond à l'infinitif allemand en *en*. Il faut rapprocher ce *n* du sanscrit *ana* qui sert à former les neutres.

L'infinitif suit la déclinaison-voyelle en ո.

Participes.

Il y a deux *participes présents*. Le premier se forme en ajoutant ող, օղ au thème-présent dépouillé de la voyelle caractéristique de conjugaison, le second en ajoutant la même syllabe à la forme nue de l'aoriste. Tous deux sont le plus souvent employés comme adjectifs verbaux. Ex.:

գերող, գերօղ; թողող, թողօղ; խօսող, խօսօղ.
գերեցող, գերեցօղ; աղացող, աղացօղ; լցող, լցօղ.

D'après Bopp le ղ serait une dégradation de *l* ou *r*, et devrait être rapproché du sanscrit *la* et *ra*, dans *ćapa-la-s*, «tremblant,» *dip-ra-s*, «éclairant.»

Le *participe de l'aoriste*, qui a la double signification active et passive, est un composé du participe եալ du verbe substantif avec la forme nue de l'aoriste (participe aoriste I), ou avec la racine verbale (participe aoriste II). Ex.: գրեցեալ, աղացեալ, լցեալ, խօսեցեալ, Հանեալ. Il suit la déclinaison-voyelle en ո, avec chute de ա.

Etymologiquement եալ répond tout à fait à ἐών, pour ἐσών, du dialecte homérique, sanscrit *asant*. Le *s* de la racine *es*, *as*, est tombé comme à l'imparfait էի, et le *n* de la terminaison sanscrite *ant* s'est changé en լ après la chute du *t*.

Le *participe du futur*, qui a également une signification active et passive, s'obtient en ajoutant à l'infinitif les terminaisons ոց et ի; aux deux formes de ce participe le ու de la terminaison infinitive ուլ tombe, et le ի de իլ se change en ե. Ex.: գրելոց, գրելի; աղալոց, աղալի; թողլոց, թողլի; խօսելոց, խօսելի.

Le participe en ի correspond étymologiquement au participe futur passif sanscrit en *ya*, dont le *y* s'est transformé en voyelle ի; (1) mais dans la traduction arménienne de la Bible il est également employé pour le participe présent actif. (2)

Le ց de la syllabe ոց peut aussi être ramené à la même terminaison sanscrite en *ya*, à moins que ոց ne soit une syllabe formative très-fréquente des noms concrets, et qui, elle aussi, dérive d'un *y* sanscrit.

4. PASSIF.

A côté de la conjugaison passive (IVe conjugaison), il existe encore un second passif composé des participes aor. I et II pris au sens passif et du verbe auxiliaire լինել, *devenir*. On le trouve pour tous les

(1) Bopp, *l. c.*, t. IV, p. 222.
(2) Petermann, *l. c.*, p. 193.

verbes et il est fréquemment employé, surtout avec les verbes des IIe et IIIe conjugaisons. Ex.: գերել, *prendre*, գերեցեալ լինել, *être pris;* բերել, *porter*, բերեալ լինել, *être porté.*

TABLEAU DES CONJUGAISONS

TEMPS SPÉCIAUX.

PRÉSENT.

Ière Conjugaison.

		INDICATIF	CONJONCTIF
Sing.	1	գերեմ	գերիցեմ
	2	գերես	գերիցես
	3	գերէ	գերիցէ
Plur.	1	գերեմք	գերիցեմք
	2	գերէք	գերիցէք
	3	գերեն	գերիցեն.

Impér. prohib. { *Sing.* մի գերեր / *Plur.* մի գերէք }
Infinitif. գերել
Participe. գերող, գերօղ
Participe futur. գերելոց, գերելի

IIe Conjugaison.

Sing.	1	աղամ	աղայցեմ
	2	աղաս	աղայցես
	3	աղայ	աղայցէ
Plur.	1	աղամք	աղայցեմք
	2	աղայք	աղայցէք
	3	աղան	աղայցեն

Impér. prohib. { *Sing.* մի՛ աղար
{ *Plur.* մի՛ աղայք
Infinitif. աղալ
Participe. manque
Participe futur. աղալոց, աղալի.

IIIe Conjugaison.

Sing.	1	թողում	թողուցում
	2	թողուս	թողուցուս
	3	թողու	թողուցու
Plur.	1	թողումք	թողուցումք
	2	թողուք	թողուցուք
	3	թողուն	թողուցուն.

Impér. prohib. { *Sing.* մի՛ թողուր
{ *Plur.* մի՛ թողուք
Infinitif. թողուլ
Participe. թողող, թողօղ
Participe futur. թողլոց, թողլի.

IVe Conjugaison.

Sing.	1	խօսիմ	խօսեցիմ
	2	խօսիս	խօսեցիս
	3	խօսի	խօսեցի
Plur.	1	խօսիմք	խօսեցիմք
	2	խօսիք	խօսեցիք
	3	խօսին	խօսեցին

Impér. prohib. { *Sing.* մի՛ խօսիր
{ *Plur.* մի՛ խօսիք
Infinitif. խօսիլ
Participe. խօսող, խօսօղ
Participe futur. խօսելոց, խօսելի.

IMPARFAIT.

Ière Conjugaison.

		INDICATIF	CONJONCTIF
Sing.	1	գերէի	գերիցէի
	2	գերէիր	գերիցէիր
	3	գերէր	գերիցէր
Plur.	1	գերէաք	գերիցէաք
	2	գերէիք	գերիցէիք
	3	գերէին	գերիցէին.

IIe Conjugaison.

Sing.	1	աղայի	աղայցայի, աղայցէի
	2	աղայիր	աղայցայիր, աղայցէիր
	3	աղայր	աղայցայր, աղայցէր
Plur.	1	աղայաք	աղայցայաք, աղայցէաք
	2	աղայիք	աղայցայիք, աղայցէիք
	3	աղային	աղայցային, աղայցէին.

IIIe Conjugaison.

Sing.	1	թողուի	թողուցուի
	2	թողուիր	թողուցուիր
	3	թողոյր	թողուցոյր
Plur.	1	թողուաք	թողուցուաք
	2	թողուիք	թողուցուիք
	3	թողուին	թողուցուին.

IVe. Conjugaison.

Sing.	1	խօսէի	խօսիցէի
	2	խօսէիր	խօսիցէիր
	3	խօսէր	խօսիցէր

Plur.	1	խօսէաք	խօսիցէաք
	2	խօսէիք	խօսիցէիք
	3	խօսէին	խօսիցէին

Les thèmes-présent élargis se conjuguent de la même manière; ex.: խառնել, *mêler;* հարցանել, *demander;* ընտանանալ, *se familiariser;* մերձենալ, *approcher;* քաղցնուլ, *avoir faim;* ընկենուլ, *jeter;* ճանաչել, *connaître;* մեղանչել, *pécher,* etc.

TEMPS GÉNÉRAUX.

Aoriste I actif.

1. AVEC LA VOYELLE AUXILIAIRE ե AVANT LE ց CARACTÉRISTIQUE.

La plupart des thèmes-présent simples en ե; ex.: գերել, *prendre,* սիրել, *aimer,* — à l'exception de ասել, *dire,* գիտել, *savoir,* կարել, *pouvoir,* qui prennent la voyelle auxiliaire ա; — les verbes élargis en նա, lorsque նա, au thème-présent, est déjà précédé de ե (affaiblissement de ա); ex.: մերձենալ, *approcher.*

Indic. Sing.	1	գերեցի		
	2	գերեցեր	*Impér. Sing.*	գերեա՛,
	3	գերեաց (գերէց)		գերէ՛
Plur.	1	գերեցաք		
	2	գերեցիք, գերեյէք	*Plur.*	գերեցէ՛ք
	3	գերեցին		
Participe.		գերեցեալ	*Part. présent.*	գերեցող, գերեցօղ.

2. AVEC LA VOYELLE AUXILIAIRE ա AVANT LE ց CARACTÉRISTIQUE.

Tous les thèmes-présent simples en ա, excepté տալ, *donner,* et գալ, *venir,* qui ne forment que

l'aoriste II; tous les verbes élargis en նա, dont la syllabe d'élargissement est déjà précédée de ա au thème-présent; ex.: աղալ, *moudre*, բարձրանալ, *s'élever*, *monter*.

Indic. Sing.	1	աղացի		
	2	աղացեր	*Impér. Sing.*	աղա՛
	3	աղաց		
Plur.	1	աղացաք		
	2	աղացիք, աղացէք	*Plur.*	աղացէ՛ք
	3	աղացին		
Participe.		աղացեալ	*Part. présent.*	աղացող, աղացօղ.

3. SANS VOYELLE AUXILIAIRE AVANT LE ց CARACTÉRISTIQUE.

a. Les verbes qui ont pour dernière lettre radicale un ե; ainsi, *α*) le verbe կեալ, *vivre*, et *β*) les thèmes-présent en նու dont la syllabe d'élargissement est précédée d'une voyelle radicale, comme ընկենուլ, *jeter*, font à l'aoriste I կեցի, ընկեցի, et suivent la flexion du paradigme գերեցի etc.

b. Des verbes avec consonne radicale finale, ainsi les verbes élargis en նու, lorsqu'ils forment un aoriste I et que le նու est précédé d'une consonne, comme լնուլ, *remplir*.

Indic. Sing.	1	լցի		
	2	լցեր	*Impér. Sing.*	լի՛ց
	3	լից, ելից		
Plur.	1	լցաք		
	2	լցիք, լցէք	*Plur.*	լցէ՛ք
	3	լցին		
Participe		լցեալ	*Partic. présent.*	լցող, լցօղ.

Aoriste I passif.

L'aoriste I passif se distingue des trois sortes d'aoriste I actif énumérées ci-dessus par les désinences personnelles passives et la voyelle de liaison passive *ա*.

Indic. Sing.	1	գերեցայ		
	2	գերեցար	*Impér. Sing.*	գերեա՛ց, գե-րեա՛, գերէ՛, գերեցի՛ր
	3	գերեցաւ		
Plur.	1	գերեցաք		
	2	գերեցայք, գերեցարուք	*Plur.*	գերեցա՛յք, գերեցարո՛ւք
	3	գերեցան		
Participe		գերեցեալ	*Partic. présent*	գերեցող, գերեցօղ

Se conjugue de même l'aoriste I des thèmes-présent simples en *ի*; *խօսիլ*, *խօսեցայ* etc.; autres exemples: *աղացայ*, *լցայ*, etc.

Aoriste II actif.

Indic. Sing.	1	հանի		
	2	հաներ	*Impér. Sing.*	հա՛ն
	3	հան, եհան		
Plur.	1	հանաք		
	2	հանիք, հանէք	*Plur.*	հանէ՛ք
	3	հանին		
Participe		հանեալ	*Partic. présent*	հանող, հանօղ.

Aoriste II passif.

Indic. Sing.	1	հանայ		
	2	հանար	*Impér. Sing.*	հանի՛ր
	3	հանաւ		

Plur.	1	հանաք		
	2	հանայք, հանարուք	*Plur.*	հանա՛յք, հանարո՛ւք
	3	հանան		
Participe		հանեալ	*Partic. présent*	հանող, հանօղ.

Futur I actif.

1. AVEC CHANGEMENT DU PREMIER ց EN ս.

Les futurs des aoristes I numérotés 1, 2, 3 *a* *β*.

Indic. Sing.	1	գերեցից		
	2	գերեսցես	*Impér. Sing.*	գերեսցե՛ս, գերեսջի՛ր
	3	գերեսցէ		գերեսցէ՛
Plur.	1	գերեսցուք	*Plur.*	գերեսցո՛ւք
	2	գերեսջիք		գերեսջի՛ք
	3	գերեսցեն		գերեսցե՛ն

De même աղացից, աղասցես etc., ընկեցից, ընկեսցես etc.

2. SANS CHANGEMENT DU PREMIER ց EN ս.

Les futurs des aoristes numérotés 3 *a* *α* et 3 *b*.

Indic. Sing.	1	լցից		
	2	լցցես	*Impér. Sing.*	լցցե՛ս, լցջի՛ր
	3	լցցէ		լցցէ՛
Plur.	1	լցցուք		լցցո՛ւք
	2	լցջիք		լցջի՛ք
	3	լցցեն		լցցե՛ն

De même կեցից, կեցցես etc.

Futur I passif.

Indic. Sing.	1	գերեցայց		
	2	գերեսցիս	*Impér. Sing.*	գերեսցի՛ս, գերեսջի՛ր
	3	գերեսցի		գերեսցի՛
Plur.	1	գերեսցուք	*Plur.*	գերեսցո՛ւք
	2	գերեսջիք		գերեսջի՛ք
	3	գերեսցին		գերեսցի՛ն

De même խօսեցայց, աղացայց, լցա՛յց etc.

Futur II actif.

Indic. Sing.	1	հանից		
	2	հանցես	*Impér. Sing.*	հանցե՛ս, հանջի՛ր
	3	հանցէ		հանցէ՛
Plur.	1	հանցուք	*Plur.*	հանցո՛ւք
	2	հանջիք		հանջի՛ք
	3	հանցեն		հանցե՛ն

Futur II passif.

Indic. Sing.	1	հանայց		
	2	հանցիս	*Impér. Sing.*	հանցի՛ս, հանջի՛ր
	3	հանցի		հանցի՛
Plur.	1	հանցուք		հանցո՛ւք
	2	հանջիք		հանջի՛ք
	3	հանցին		հանցի՛ն

B. VERBES SUBSTANTIFS.

L'arménien a quatre verbes substantifs: ել, գոլ, *être*, լինիլ, եղանիլ, *devenir*, fieri.

ել et լինիլ ne sont que des verbes auxiliaires, pendant que գոլ et եղանիլ expriment, l'un la notion d'un état (l'espagnol *estar* par opposition à *ser*), l'autre l'idée d'un devenir (γίγνεσθαι). եղանիլ est cependant employé aussi comme simple verbe auxiliaire à l'aoriste et au futur, où il remplace les temps manquants de ել.

I. ել.

PRÉSENT.

Indic. Sing.	1	եմ	*Conjonctif*	իցեմ
	2	ես		իցես
	3	է		իցէ
Plur.	1	եմք		իցեմք
	2	էք		իցէք
	3	են		իցեն
Impér. Sing.		եր	*Infinitif*	ել
Plur.		էք, երո́ւք	*Partic. futur*	ելոց

IMPARFAIT.

Indic. Sing.	1	էի	*Conjonctif*	իցէի
	2	էիր		իցէիր
	3	էր		իցէր
Plur.	1	էաք		իցէաք
	2	էիք		իցէիք
	3	էին		իցէին

II. գոլ.

PRÉSENT.

Indic. Sing.	1	գոմ	*Conjonctif*	գուցեմ
	2	գոս		գուցես
	3	գոյ		գուցէ
Plur.	1	գոմք		գուցեմք
	2	գոյք		գուցէք
	3	գոն		գուցեն
Infinitif		գոլ	*Participe*	գոյող, գոյօղ

IMPARFAIT.

Indic. Sing.	1	գոյի	*Conjonctif*	Manque
	2	գոյիր		
	3	գոյր		
Plur.	1	գոյաք		
	2	գոյիք		
	3	գոյին		

III. լինիլ.

PRÉSENT.

Indic. Sing.	1	լինիմ	*Conjonctif*	լինիցիմ
	2	լինիս		լինիցիս
	3	լինի		լինիցի
Plur.	1	լինիմք		լինիցիմք
	2	լինիք		լինիցիք
	3	լինին		լինիցին
Impér. Sing.		մի լինիր		
Plur.		մի լինիք	*Participe*	լինող, լինօղ
Infinitif		լինիլ, լինել	*Partic. futur*	լինելոց, լինելի

IMPARFAIT.

Indic. Sing.	1	լինէի	*Conjonctif*	Manque
	2	լինէիր		
	3	լինէր		
Plur.	1	լինէաք		
	2	լինէիք		
	3	լինէին		

AORISTE.

Impér. Sing.	լե՛ր	*Participe*	լեալ, լիեալ
Plur.	լի՛ք, լերո՛ւք		

FUTUR.

Indic. Sing.	1	լեցիմ		
	2	լեցիս	*Impératif*	լիջի՛ր, լինիջի՛ր, լեցի՛ս
	3	լեցի		լեցի՛
Plur.	1	լեցուք		լեցո՛ւք
	2	լիջիք, լինիջիք		լիջի՛ք, լինիջի՛ք
	3	լեցին		լեցի՛ն

IV. եղանիլ.

PRÉSENT.

Indic. Sing.	1	եղանիմ	*Conjonctif*	եղանիցիմ
	2	եղանիս		եղանիցիս
	3	եղանի		եղանիցի
Plur.	1	եղանիմք		եղանիցիմք
	2	եղանիք		եղանիցիք
	3	եղանին		եղանիցին

PRÉSENT.

Impér. Sing.		մի՛ եղանիր	*Infinitif*	եղանիլ, եղանել
Plur.		մի՛ եղանիք	*Partic. futur*	եղանելոց, եղանելի

IMPARFAIT.

Indic. Sing.	1	եղանէի	*Conjonctif*	Manque
	2	եղանէիր		
	3	եղանէր		
Plur.	1	եղանէաք		
	2	եղանէիք		
	3	եղանէին		

AORISTE.

Indic. Sing.	1	եղէ, եղայ		
	2	եղեր	*Impér. Sing.*	եղե՛ր
	3	եղեւ		
Plur.	1	եղաք, եղեաք		
	2	եղէք, եղայք	*Plur.*	եղերո՛ւք
	3	եղեն		
			Participe	եղեալ

FUTUR.

Indic. Sing.	1	եղէց, եղիցիմ, եղիցեմ	*Impér. Sing.*	եղիջի՛ր, եղանիջի՛ր
	2	եղիցիս, եղիցես		
	3	եղիցի		եղիցի՛
Plur.	1	եղիցուք		եղիցո՛ւք
	2	եղիջիք, եղա- նիջիք		եղիջի՛ք, եղանիջի՛ք
	3	եղիցին		եղիցի՛ն

C. VERBES IRRÉGULIERS.

Il n'y a qu'un petit nombre de verbes qui, dans la formation des temps et des modes, s'écartent des règles générales et particulières que nous venons d'exposer. Ceux-là seulement peuvent être considérés comme *verbes irréguliers*. En voici la liste:

1°. *De la première conjugaison.*

առնել, *faire*, aoriste արարի, impér. sing. արա՛, plur. արարէ՛ք, futur արարից, արասցես etc., avec changement du second ր en ս.

յառնել, *se lever*, aor. յառեայ, impér. sing. արի՛, plur. արի՛ք et յարուցէ՛ք.

Ճանաչել, *connaître*, aor. ծանեայ.

լսել, *entendre*, aor. լուայ, impér. sing. լո՛ւր, plur. լուարո՛ւք et լուարո՛ւք, futur լուայց et լուիցեմ; forme aussi régulièrement l'aor. լսեցի.

հարկանել, *frapper*, aor. հարի.

ուտել, *manger*, emprunte ses temps généraux à une racine կեր; aor. կերի, futur կերից et կերայց, aussi կերիցեմ.

ըմպել, *boire*, aor. արբի futur արբից; forme aussi un aoriste régulier ըմպեցի.

2°. *De la seconde conjugaison.*

գալ, *venir*, aor. եկի; տալ, *donner*, aor. ետու; voyez le paragraphe sur l'aor. II, page 64 et sv.

բառնալ, *lever*, aor. բարձի; դառնալ, *revenir*, aor. դարձայ; de même les composés de ces deux verbes, ex.: ամբառնալ, *élever*, aor. ամբարձի.

երթալ, *aller*, aor. չոգայ et չոքայ (d'une racine չոգ), impér. երթ, futur երթայց et երթիցեմ.

3°. *De la troisième conjugaison.*

երդնուլ, *jurer*, aor. երդուայ, impér. երդուիր, futur երդուայց.

առնուլ, *recevoir*, *prendre*, aor. առի.

Peut-être l'impér. aor. գո՛գ, *dis*, գոգէք, *dites*, et l'impér. futur գոգցես et գոգջի՛ր.

4°. *De la quatrième conjugaison.*

տանել, *conduire*, aor. տարայ, impér. տա՛ր, futur տարայց, տարցիս etc.

ունել, *avoir*, emprunte ses temps généraux à une racine կալ; aor. կալայ, impér. կա՛լ et կա՛, futur կալայց, կալցի, etc. De même les composés de ce verbe, ex.: ընդունել, *recevoir*, aor. ընկալայ avec chute du դ devant կալայ.

VI. INDÉCLINABLES

1. ADVERBES.

La langue arménienne n'a qu'un très-petit nombre d'adverbes primitifs, comme ոչ (չ préfixé au mot qui suit), *non*, *ne pas*; այո՛, *oui*.

Nous trouvons en arménien des adverbes formés

1° *Avec des pronoms* (1) (adverbes de lieu):

a. Formations avec դ, qui devient տ après ս; ex.: անդ, *là*, de այն; աստ, *ici*, de այս;

(1) Bopp, *l. c.*, t. II, p. 407 sv.

b. Formations avec *տի*; ex.: *անտի*, *de là*; *աստի*, *d'ici*; *ուստի*, *d'où* (du pronom interrogatif *ո՞*). *ուստի*, sous la forme *ուստ*, entre dans la composition d'autres adverbes pour exprimer la provenance; ex.: *աստուստ*, *d'ici*; *այդուստ*, *այնուստ*, *de là*; *'ի բացուստ*, *de loin*; *յայլուստ*, *d'ailleurs*; *յերկնուստ*, *du ciel*; *արտաքուստ*, *du dehors*; *'ի վերուստ*, *d'en haut*, etc.;

c. Formations avec *ր*: *ուր*, *où*; *անդր*, *là*; *այսր*, *այդր*, *ici*; *այլուր*, *ailleurs*;

d. Formations avec *ք* et *մն*: *ուրեք*, *ուրեմն*, *quelque part*; *երբեք*, *երբեմն*, *quelque part*, et aussi *quelquefois*; *ուստեք*, *ուստեմն*, *ici*, *là*, *d'ici*, *de là*.

Les éléments formatifs ici employés, *դ*, *տ*, *ր*, *ք*, *մն*, sont d'origine pronominale.

2° *Avec des pronoms en composition avec des substantifs*; ex.: *այժմ* pour *այսժամ*, *maintenant*, *en ce temps*; *յորժամ*, *quand*, *en quel temps*; *այսպէս*, *de cette manière*; *յորպէս*, *de quelle manière*; *այլպէս*, *d'une autre manière*, *autrement*; *այսչափ*, *tant*, *autant*, etc.

3° *Avec différents cas du substantif*; ex.: *բարի*, *bien*, gén.-dat. de *բար*, *force*; *զարդիս*, *maintenant*, accus. de *արդի*, *présent*; *'ի մասնէ*, *en partie*, abl. de *մասն*, *partie*; *ամենեւիմբ*, *tout-à-fait*, instrumental de *ամենայն*, *tout*.

4° *Au moyen de syllabes formatives adverbiales particulières*: *բար*, *ուք*, *այն*, *եան*, etc., qui sont en partie les mêmes que les syllabes formatives adjectives; ex.: *Հեշտաբար*, *avec plaisir*, de *Հեշտ*; *սակաւուք*, *brièvement*, de *սակաւ*; *լռելեայն*, *լռելեան*, *secrètement*, de *լռել*.

բար doit être rapproché de *բերել*, *porter*; le *ւ* de *ուք*, de l'instrumental *ւ*, *բ*; *ք*, ainsi que le *ն* de *այն*, *եան*, sont d'origine pronominale.

2. PRÉPOSITIONS.

Les prépositions se divisent en trois classes: 1° les prépositions inséparables; 2° les préfixes, et 3° les prépositions proprement dites.

1. Les prépositions *inséparables* n'expriment plus qu'une notion avec les noms ou les verbes auxquels elles sont juxtaposées. Beaucoup d'entre elles sont employées aussi comme prépositions au sens propre (3e classe).

En voici la liste(1):

ան privatif (lat. *in-*), devant les labiales **ամ**, rarement **ան**, employé surtout au commencement des composés possessifs et déterminatifs; ex.: **անայր**, *non mariée, sans mari*; **անհայր**, *orphelin, sans père;* **ամբարիշտ**, *injuste*; **անգէտ**, *ignorant.*

ապ et **ապա**, lat. *ab*, grec ἀπὸ; **ապագործ**, *inoccupé;* **ապաժոյժ**, *impatient*; **ապուշ**, *stupide.*

արտ, *au dehors*, lat. *extra*; **արտասահման**, *banni*, *chassé du territoire* (**սահման**, *frontière*, *limites*); **արտաբերել**, *emporter* (au dehors).

բաղ, *ensemble*, lat. *cum*; **բաղաձայն**, *unanime* (**ձայն**, *voix, son*); **բաղադրել**, *composer*, *mettre ensemble.*

բաց, *dehors*, *loin*; **բացաձայնութիւն**, *désaccord, dissonance*; **բացադարձիլ**, *s'éloigner*, *s'en retourner.*

գեր, *en haut, sur*, aussi *très*, *beaucoup*; **գերափառ**, *très-renommé*; **գերադրել**, *élever.*

դեր, *à la place de* (lat. *pro*, *vice*, *loco*); **դերանուն**, *pronom*; puis ἀντί, *contre*, **դերաքրիստոս**, *Antichrist.*

ենթ, *sous*; **ենթալուսնեայ**, *sublunaire*, *qui est sous la lune*; **ենթագրել**, *souscrire*, *signer.*

---

(1) F. Windischmann, *l. c.*, p. 39, sv.; Cirbied, Grammaire de la langue arménienne, p. 124, sv.

ըն, devant les labiales ըմ, *dans*, in, ἐν; ընտանի, *ce qui est dans la maison, domestique*; ընկղմել, *plonger*.

ըստ, *selon, conformément à*; ըստանձնել, *prendre sur soi, endosser* (անձն, *personne*); ըստմասնեայ, *selon la part, en partie*.

հակ, *contre*, contra, ἀντί; հակադրութիւն, *opposition*; հակամարտ, *adversaire*; հակադարձիլ, *se tourner contre, s'opposer*.

համ, *avec*, cum, σύν; համակամ, *qui a la même volonté, qui est d'accord*; համակեալ, *vivre ensemble*; համանուն, *du même nom, homonyme*.

հրա, sanscr. «prâ», *avant, en avant*; հրամայել, *commander*.

մակ, *sur*; մակաձի, *cavalier*, celui qui est sur le cheval (աձի); մակագրել, *inscrire* (écrire sur).

յետ, *derrière, après*; յետգրութիւն, *postscriptum*; յետահարել, *repousser*.

նախ, *avant*; նախաճառութիւն, *prédiction*; նախաշաւիղ, *précurseur*.

ներ, *dans, dedans*; ներմարմնութիւն, *incarnation*; ներծածկել, *enterrer*.

նշ, նժ, sanscrit «nis», *hors, dehors*; նշդեհ, նժդեհ, *banni*.

ն, sanscr. «ni», *en bas*; նստիլ, *s'asseoir, s'établir*, du sanscrit «sad», *sedere*.

շար, *avec, ensemble*; շարադրել, *mettre ensemble, composer*.

պատ, sanscrit «prati», *contre*; պատկեր, *image*, proprement «contre-façon».

պար, sanscr. «pari», gr. περί, *autour*; պարադիտել, *regarder autour de soi*.

վեր, *sur*, *dans*, puis *de nouveau*, comme le *re* latin dans *revertere*; վերագրութիւն, *suscription*; վերաբերիլ, *s'élever*; վերակոչել, *rappeler*.

տրամ, comme *dia* dans *diamètre*; տրամաչափ, *diamètre*.

փաղ, *avec*, *σύν*; փաղանուն, *synonyme*.

փոխ, *au delà*, *à la place de*, lat. *trans* et *vice*, *pro*, *loco*; փոխակերպել, *transformer*, *changer*; փոխաբերել, *transporter*; փոխարքայ, *vice-roi*; փոխարքայուհի, *vice-reine*.

En recherchant l'origine de ces prépositions, nous trouvons qu'elles correspondent en partie aux prépositions du sanscrit. On peut même dire que toutes les prépositions empruntées comme telles par l'arménien au sanscrit ont pris la forme et la signification de particules inséparables. Les autres prépositions dites inséparables sont des noms primitifs, dont les uns sont encore employés, bien que rarement, comme tels, et les autres réduits à l'état de particules inséparables.

2. Les *préfixes* servent à former certains cas ou à en préciser davantage la signification. Ce sont զ et 'ի (յ avant une voyelle).

3. Les *prépositions proprement dites* sont des adverbes qui s'ajoutent aux cas des noms et des pronoms pour en préciser le sens, ou pour exprimer plus clairement qu'il ne pourrait l'être par le cas seul le rapport entre la notion du verbe et celle du régime. Il ressort de cette conception des prépositions au sens propre, qu'elles ne régissent point le cas et ne sont point régies par lui, mais que cas et préposition tout ensemble expriment quant au sens une notion unique. Cela revient à dire qu'une seule et même préposition peut être construite avec des cas différents.

A l'exception de ՚ի (յ devant une voyelle), *dans, sur,* et de ց, *à, vers,* ces prépositions sont des noms primitifs devenus adverbes, les uns encore en usage comme substantifs, les autres n'étant plus que d'un emploi adverbial comme prépositions.

Les premiers, qui n'ont pas encore perdu leur valeur de substantif, se construisent avec le génitif lorsqu'ils sont employés comme prépositions, à moins toutefois que la notion inhérente à la préposition ne trouve son expression plus constante et plus précise dans un autre cas; p. ex. Հանդերձ, proprement *vêtement*, comme préposition *avec*, se construit avec l'instrumental qui rend mieux l'idée à exprimer. Les formes prises par les noms en devenant prépositions sont très-diverses et fixées par l'usage.

Voici quelques-uns des noms employés comme prépositions:

վասն, à cause de, concernant; փոխան, փոխանակ, à la place de, pour; ներքոյ, sous, au dessous de; ՚ի վեր, ՚ի վերայ, ՚ի վերոյ, sur, au dessus de; ՚ի մէջ, ՚ի միջի, entre, au milieu de; զհետ, զկնի, après, à la suite de; ՚ի ձեռն, par, au moyen de; աղագաւ, յաղագս, à cause de; առաջ, devant, en présence de, etc.

Les noms qui comme tels ont disparu de l'usage et ne se trouvent plus employés que comme prépositions, sont en petit nombre. Plus fréquemment que ceux dont nous venons de parler ils se construisent avec différents cas, et par conséquent leur signification ne peut être déterminée *a priori* d'une manière exacte. C'est la pratique de la langue qui seule pourra renseigner sur leur valeur exacte et les cas avec lesquels ils sont ordinairement construits.

Voici les plus usités:

առ, avec le génitif-datif, *pour, auprès, jusqu'à*; avec l'accusatif, *vers*; avec l'ablatif, *de, loin de*; avec l'instrumental employé dans le sens locatif et temporel, առ sert à répondre à la question *ubi, quando*.

ընդ, avec tous les cas, *à cause de, dans, avec, contre, par, vers, sous*, etc.

ըստ, avec gén., dat., accus., *sur, après, selon*.

մինչև, avec gén., dat., accus., *jusqu'à*.

3. CONJONCTIONS.

Les conjonctions servent à relier ensemble deux ou plusieurs mots, deux ou plusieurs propositions ou phrases, en exprimant le rapport qui les unit. Les conjonctions arméniennes sont les unes *primitives*, les autres *dérivées*, d'autres encore *formées par composition*. Voici les plus usitées:

և, *et*; և—և, *et—et*; ոչ միայն—այլ և, *non seulement — mais encore*; կամ, *ou*; կամ—կամ, *soit—soit*; այլ, բայց, *mais*; սակայն, *cependant*; թէ, *que*, ὅτι, souvent pléonastique, sert aussi à reprendre et à remplacer une conjonction précédente; զի, *car*; երանի թէ, իցէ թէ, իցիւ, ո՛վ, օ՛չ, *plût à Dieu que*, utinam; քանզի, վասնզի, *parce que*; ուստի, *pour quoi, pour laquelle cause*; եթէ, *si*; միայն թէ, *pourvu que*; զի, առի, *afin que*; զիմի, գուցէ, *de peur que*, ne; իբր, իբրև, *comme*; թէպէտ, *quoique*; առաջքան, մինչչև, *avant que*; Հետ, *après que*; ցորքան, մինչչդեռ, *tant que*; մինչև, *aussi longtemps que*; զի, զիարդ, *pourquoi*, etc.

4. INTERJECTION.

Les interjections sont des cris naturels qui expriment l'admiration, la plainte, la joie, le désir, le mépris, l'horreur, la menace, l'encouragement. Voici les plus usitées:

Exprimant le désir: ո՜վ, օ՜շ; — l'admiration: ո՞, ո՞վ, բա՞բէ, վա՞շ; — la plainte: ո՜ ո՜, ո՜վ ո՜վ, ո՜հ ո՜հ, է՜հ, վա՜յ, ա՜ ա՜, ափսո՜ս, աղէ՜տ, աւա՜ղ, եղո՜ւկ; — la joie: վա՜շ, ո՜հ ո՜հ; — le mépris: վա՜հ, ո՜հ, յէ՜հ, հի՜հի՜, այ, է՛; — la menace et l'horreur: այ՛, ո՜վ, ի՜շտ, այի՛, տի՛ր; — l'encouragement: ա՜ղէ, հա՜պա, օ՜ն, հա՜, etc.

MORPHOLOGIE

B. FORMATION DES MOTS

I. FORMATION DES NOMS.

Abstraction faite des nombreux mots arméniens qui ne se distinguent en rien de la racine, ou ne s'en distinguent que par des voyelles auxiliaires euphoniques, p. ex. les interjections, les adverbes primitifs, les noms de nombre, les pronoms, les prépositions et les conjonctions, beaucoup d'adjectifs et de substantifs, — la formation des noms a lieu, en arménien, de deux manières: 1° par *suffixes*, ou 2° par *composition*.

1. FORMATION DES NOMS PAR SUFFIXES.

La formation des noms par suffixes s'opère d'une double manière: elle est *primaire* lorsque l'addition de suffixes (*suffixes primaires*) à la racine produit

des thèmes nominaux; *secondaire,* lorsque l'addition de suffixes (*suffixes secondaires*) aux thèmes nominaux produit de nouveaux vocables.

Les suffixes primaires et secondaires se confondent souvent, et il est impossible de les distinguer rigoureusement les uns des autres.

Comme suffixes primaires nous pouvons citer: les racines pronominales *a, ta, ya, ka, na,* etc., auxquelles il faut joindre *ա, ն, կ, ք, չ, մն, քն, ա-յին, ո-յին,* éléments d'origine pronominale que nous avons déjà étudiés occasionnellement comme servant à la formation des pronoms; *դ, տի, ր, ք, մն,* de la même origine, comme servant à la formation des adverbes; *լ, ող, օղ, ոց, ի, եալ,* comme éléments de formation de l'infinitif et des participes; *ց,* comme élément de formation de l'aoriste I, du futur et du conjonctif.

Quant aux suffixes secondaires, nous avons déjà parlé du suffixe du comparatif, de ceux qui servent à former avec la racine numérale les différents noms de nombre, et de quelques suffixes adverbiaux.

Les autres suffixes primaires et secondaires peuvent être répartis dans les classes suivantes:

1°. Suffixes qui servent à marquer la provenance et la descendance, l'appartenance, la qualité de membres de sectes, d'écoles, de partis, etc.: *եայ, եան, ի, ցի, ակ, կի, ուկ, ք, այք, իք, անք, կան, ունի.* Ex.: *Յաբեթեայ, le Japhétite; Հայկեան, l'Arménien; քաղդեացի, le Chaldéen; քաղաքական, le citadin; մանիքեցի, le manichéen; յունական, grec; ասիական, asiatique,* etc.

Le suffixe *ցի* se rencontre le plus souvent précédé de la voyelle de liaison *ա,* sous la forme *ացի.* Les

formations en ցի font au génitif ցւոյ et suivent la déclinaison-voyelle en ո.

D'autres suffixes appartenant à la même classe s'ajoutent aux noms propres pour en former de nouveaux; ainsi գեն, գէն, կեն, իթ, էթ, իճ, էճ, ուել etc.

2. Suffixes servant à former les noms d'endroits où certaines personnes se réunissent ou vivent réunies, de localités où certaines choses se passent: ստան, ոց, անոց, ենոց, ւան, մնի, րան, ան, եան, ակ, եակ, ի, ուտ, ուրդ; ex.: Հայաստան, *Arménie*; Հիւանդանոց, *hopital*; իջեւան, *auberge*; վարդմնի, *jardin planté de rosiers*; կայան, կայեան, *séjour*; օթանոց, օթեակ, օթեւան, օթեվան, օթարան, *logis*, etc.

3. Suffixes qui, ajoutés aux noms de fruits ou de fleurs, donnent les noms correspondants d'arbres ou de plantes: ենի et ի; ex. վարդ, *rose*, վարդենի, *rosier*; ծիրան, *abricot*, ծիրանենի, *abricotier*; կաղին, *gland*, կաղնի, *chêne*, etc.

4. Suffixes pour former des noms (substantifs et adjectifs) qualificatifs:

a. D'une valeur générale et n'exprimant point une notion déterminée: այ, եայ, ին,ային, ակ, իկ, ուկ, կան, ան, ղանի, ընդի, ի, ոյ, ու, ոտ, ոտի, ուտ, ւան, եղ, եղի, նի, անի, եան, ենի, ունի, ուն, էն, ած, ածոյ, ածու, ուած, ուածոյ, ուրդ, ղար, աւոր,[1] etc.; ex.: աստուած, *Dieu*, աստուածային, *divin*; Հայկ, *Haïk*, Հայկեան, *Haïkanien*, *Arménien*; արքայ, *roi*, արքունի, *royal*; իմաստ, *intelligence*, իմաստուն, իմաստնաւոր,

---

(1) աւոր correspond au persan وار de آوردن.

intelligent, *sage*; *փառ*, *gloire*, *փառաւոր*, *glorieux*; *ծովեզր*, *rivage* (de la mer), *ծովեզերի*, *riverain*, etc.

b. Suffixes donnant les adjectifs des noms de matière: *եղէն* et *ի*; ex: *մարմին*, *corps*, *մարմնեղէն*, *corporel*; *ոսկի*, *or*, *ոսկեղէն*, *d'or*; *մաշկ*, *cuir*, *մաշկեղէն*, *de cuir*; *արծաթ*, *argent*, *արծաթի*, *d'argent*.

c. Les suffixes *ճան*, *ժէտ*, *ժոտ*, *շոտ* forment des adjectifs exprimant une passion pour quelque chose; ex.: *կին*, *la femme*, *կնաճան*, *qui aime les femmes*; *ախտ*, *vice*, *ախտաժէտ*, *vicieux*; *կռուիլ*, *disputer*, *կռուաժոտ*, *disputeur*; *պագանել*, *baiser*, *պագշոտ*, *qui aime les baisers*.

d. Les suffixes *արդ* et *շի* donnent des adjectifs qui expriment la forme et la figure; ex.: *վիմարդ*, *en forme de pierre*, *լայնաշի*, *allongé*, de *վէմ*, *pierre*, et *լայն*, *long*.

e. Les suffixes *եայ*, *եան*, *կան*, *այն*, *այնի*, *ին*, *ային*, *ի*, *է*, *ոյ*, *ոյին*, *որի*, *որին*, *որեայ*, *որնեայ* servent à former des adjectifs exprimant une idée de temps; ex.: *միջօրեայ*, *de midi*, *qui a lieu à midi*; *գիշերայնի*, *nocturne*; *հինգամեան*, *de cinq ans*; *չորեքօրեայ*, *de quatre jours*; *երեկոյ*, *երեկայինի*, *du soir*, etc.

f. Suffixes donnant des diminutifs: *ակ*, *ոյկ*, *ուկ*, *եկ*, *իկ*, *եակ*; ex.: *նաւ*, *navire*, *նաւակ*, *nacelle*; *այր*, *homme*, *այրուկ*, *petit homme*; *գառն*, *agneau*, *գառնիկ*, *agnelet*, etc.

g. Les suffixes *ատ*, *ուղ*, *գար*, *ժէտ* sont privatifs; ex.: *ծայր*, *tête*, *ծայրատ*, *sans tête*; *այր*, *homme* (vir), *այրուղ*, *non viril*; *լոյս*, *lumière*, *լուսագար*, *privé de lumière*, *aveuglé*; *խելք*, *esprit*, *խելաժէտ*, *sans esprit*.

5. Suffixes pour former des *noms d'action abstraits*. Les plus usités sont: *թիւն* (toujours avec la voyelle de liaison *ու*, ainsi *ութիւն*), qui devient *տ* en s'ajoutant aux racines dont la dernière lettre est *ս*, et se change en *դ* après les racines qui se terminent par *ն* et *ր*, mais en gardant toujours *ու*, avant *ս*, *ն*, *ր*, comme voyelle de liaison; *ստ*, *մն*, *ած*, *ուած*, *ուածոյ*, *ան*, *ուն*, *ոյթ*, *օթ*, *ակ*, *ուկ*, *ոյց*, *ուց*, *ոց*, *ք*, *իք*, etc.; ex.: *բազմութիւն*, *multitude*; *գալուստ*, *arrivée*; *ժողովուրդ*, *réunion*, *assemblée*; *գովեստ*, *louange*; *իմաստ*, *intelligence*; *երդումն*, *serment*; *լալունք*, *plainte*; *երևոյթ*, *apparition*, etc.

6. Suffixes pour former des *noms d'action concrets*: *իչ*, *ուչ*, *ակ*, *եակ*, *իկ*, *ուկ*, *կու*, *կան*, *կեր*, *ան*, *եայ*, *ած*, *երիմ*, *որդ*, *աւոր*, *նակ*; ex.: *մկրտիչ*, *baptiseur*; *տուիչ*, *donneur*; *փորձիչ*, *tentateur*; *առաքիչ*, *envoyeur*; *երգակ*, *chanteur*; *իշխան*, *souverain*; *վարորդ*, *travailleur*; *մեղաւոր*, *pécheur*; *խօսնակ*, *médiateur*, etc.

7. Suffixes qui donnent des noms d'action d'instrument: *ոց*, *իչ*, *որդ*, *ի*, *իկ*, *իք*, *կի*, *կիք*, *այ*, *աղակ*, *ան*, *արան*, *անակ*, *նակ*, *ակ*, *ուկ*, *եկ*, *կէն*, *ուտ*, *ուիլ*, *ուկլակ*; ex.: *գրոց*, *գրիչ*, *plume* (à écrire); *գործի*, *գործիք*, *outil*; *նուագարան*, *livre de chant*; *պատրուակ*, *voile*, *masque*; etc.

8. Le suffixe le plus employé pour former d'un nom de chose un nom concret, comme *jardinier*, *portier*, est *պան*; ex.: *պարտէզ*, *jardin*, *պարտիզպան*, *jardinier*; *դուռն*, *porte*, *դռնապան*, *portier*; *այգի*, *vignoble*, *այգեպան*, *vigneron*; *մարզ*, *frontière*, *marche*, *մարզպան*, *gardien des frontières*, *marquis*, etc.

2. FORMATION DES NOMS PAR COMPOSITION.

On retrouve en arménien les six classes de mots composés du sanscrit. (1)

a) *Composés copulatifs.*

Les composés de cette classe présentent deux substantifs en coordination l'un avec l'autre et réunis par և ou ու; ex.: այրուձի, homme et cheval, *cavalier*; ելևմուտ, *sortie et entrée*, *dépense et recette*; ելևէջ, *montée et descente.*

Les superlatifs formés par redoublement du positif sont des composés du même genre: մեծամեծ, *très-grand*; վաղվաղ, *très-vite.*

b) *Composés possessifs.*

Cette classe comprend des adjectifs ou des appellatifs désignant celui auquel appartient ce qui est exprimé par les différents termes du composé. Il faut toujours sous-entendre l'idée d'appartenance.

Le second terme du composé est toujours un substantif ou un adjectif pris substantivement; toutes les parties du discours, excepté le verbe, la conjonction et l'interjection, peuvent former le premier terme. Ex.: մարդակերպ, *ayant forme d'homme*; վարդագոյն, *ayant couleur de rose*; քաջայոյս, *ayant ferme espérance*; հաստաբազուկ, *ayant le bras solide*; երկայր, *ayant deux maris*; երկադիտակ, *regardant par deux ouvertures.*

---

(1) cf. Bopp, *Gram. comp.*, t. IV, p. 344, sv.

այլաձև, *ayant une autre forme*; այնչափ, *ayant cette mesure*; նոյնձայն, *ayant la même voix*.

անահ, *sans peur*; անհայր, *sans père, orphelin*; ապագործ, *n'ayant pas de travail, inoccupé*; ապաժոյժ, *n'ayant pas de patience, impatient*.

Aux composés possessifs dont le premier terme est un nom de nombre, il faut joindre tous les adjectifs de temps dont le premier terme est un nom de nombre et le second un adjectif formé de ամ, *année*, ou de օր, *jour*: ամեայ, ամեան, օրեայ, etc. Ex.: հինգամեայ, *de cinq ans*; չորեքօրեայ, *de quatre jours*, etc.

c) *Composés déterminatifs.*

Dans les composés de cette classe, le terme final est un substantif ou un adjectif qui est déterminé ou décrit par le premier terme; celui-ci peut être un substantif, un adjectif, un nom de nombre, un pronom ou une particule inséparable. Ex.: կաթնատամն, *dent de lait*; կիսամարդ, *demi-homme*, semivir; չորրորդապետ, *tétrarque*; տասնապետ, *décemvir*; մերազնեայ, *de notre nation*; անգէտ, *ignorant*.

d) *Composés de dépendance.*

Cette classe forme des composés dont le premier membre dépend du second ou est régi par lui, de sorte que le premier exprime toujours une relation de cas oblique. Ex.: մարդամահ, *homicide*; աշտարակաշինութիւն, *construction d'une tour*.

e) Composés collectifs.

Le second membre de ces composés est un substantif et le premier un nom de nombre qui le détermine, comme en latin *biennium*, *trinoctium*, etc. Ex.: երկամ, *deux ans*, biennium; քառեամ, *quatre ans*, quadriennium, etc.

f) Composés adverbiaux.

Le premier terme est une particule, le second un substantif; tous deux ensemble forment un adverbe. Ex.: 'ի բաց, *dehors*, *loin*; զկնի, *après*; զարդիս, *maintenant* etc.

II. FORMATION DES VERBES

La formation des verbes a lieu, comme celle des substantifs, par *dérivation* et par *composition*.

1. VERBES DÉRIVÉS.

En arménien il n'y a lieu de considérer comme verbes *dérivés*, quant à la forme et à la signification, que les verbes *dénominatifs*. Ceux-ci se forment des noms (substantifs et adjectifs) par addition de la désinence infinitive précédée, soit des voyelles caractéristiques de conjugaison ա, ե, ի, (jamais ու), soit de la syllabe անա, affaiblie en ենա, qui sert tout particulièrement à former les dénominatifs. Il faut bien remarquer cependant que tous les verbes élargis au présent en անա, ենա, ne sont pas dénominatifs.

Dans beaucoup de verbes de cette forme, նա, նե sont le *na* de la IXe conjugaison sanscrite, tout à fait comme le նու d'une partie des verbes de la IIIe conjugaison arménienne correspond au *nu* de la Ve conjugaison sanscrite.

Ex.: ծաղր, *le rire*, ծաղրել, *rire*; մերձ, *proche*, մերձենալ, *s'approcher*; խրոխտ, *hautain*, խրոխտալ, *être hautain*; ընտանի, *appartenant à la famille*, ընտանենալ, *devenir membre de la famille*; ծագ, *pointe*, ծագիլ, *devenir aigu*, *apparaître*, *ressortir*, etc.

Les thèmes-présent élargis en չ, նչ ne peuvent être que par la forme, non par la signification, regardés comme des verbes dérivés, savoir comme des verbes désidératifs répondant aux verbes grecs en *ισκω*; en comparant փախչել, *fuir*, avec փախուստ, *fuite*; երկնչել, *craindre*, avec երկեղ, երկիւղ, *crainte*, on verra qu'il ne s'agit point de verbes désidératifs.

2. VERBES COMPOSÉS.

L'arménien nous présente des verbes composés de trois manières différentes.

1. Un grand nombre de verbes s'adjoignent comme préfixes des prépositions inséparables, et les deux mots réunis n'expriment plus qu'une seule notion. Nous avons donné beaucoup d'exemples de cette formation au chapitre des prépositions (p. 91 sv.).

2. Les verbes intransitifs deviennent transitifs, et les verbes transitifs deviennent causatifs par composition avec ցուցանել, *montrer*, *déclarer*, *représenter*.

La composition a lieu selon le mode suivant: ցուցանել s'ajoute tantôt à la forme nue de l'aoriste I et le premier ց se confond avec le ց de l'aoriste,

tantôt à l'aor. II, c. à d. à la racine pure du verbe, et alors le premier ց de ցուցանել tombe. Ex.: ամրանալ, *être fort, se fortifier*, aor. I ամրաց, ամրացուցանել, *rendre fort, fortifier*; լսել, *entendre*, aor. I լսեց, լսեցուցանել, *faire entendre*; թաքչել, *se cacher*, aor. II թաք, թաքուցանել, *cacher*.

Si la dernière lettre radicale de l'aor. II est un լ, le deuxième ց de ցուցանել se change en ղ; ex. ելանել, *sortir*, aor. II ել, ելուղանել, *faire sortir*.

կորնչել, *périr*, aor. II կոր, composé avec ցուցանել, donne la forme կորուսանել, *perdre, ruiner, détruire*; et մտանել, *entrer*, aor. II մտ, donne մուծանել, *faire entrer, introduire*.

ցուցանել et ses composés forment à l'aor. II: ցուցի, ցուցիր, ցոյց etc.; ելուղի, ելուղիր, կորուսի, կորուսիր, մուծի, մուծիր, etc. A l'impératif de l'aor. II, le ց, ainsi que ses représentants ղ et ս, tombe avec le ւ qui précède; ex.: ցո՛, ամրացո՛, կորո՛; մուծի fait à l'impératif մուծ, et ելուղի, ելուղեա՛.

Le futur II se forme régulièrement, ցուցից, ամրացուցից, etc.; avec l'adjonction des désinences personnelles, la voyelle auxiliaire ի tombe et le premier des deux ց se change en ս.

3. Il arrive souvent que deux verbes, réunis par la conjonction և, n'expriment plus qu'une seule notion et forment ainsi des verbes composés par coordination, à la manière des noms composés copulatifs; ex.: երթևեկել, *aller et venir*.

TROISIÈME PARTIE

SYNTAXE

I. ORDRE DES MOTS

Le substantif et l'attribut, le sujet et le prédicat, le verbe et le nom qu'il régit, aussi bien que l'adverbe qui l'accompagne, n'occupent point nécessairement dans la phrase une place déterminée par rapport l'un à l'autre.

Les prépositions sont placées ordinairement avant le nom, et les conjonctions au commencement de la proposition subordonnée.

Les appositions et propositions relatives suivent, immédiatement ou non, le mot qu'elles doivent éclaircir ou préciser, mais peuvent également le précéder.

II. ACCORD

I. ACCORD DE L'ATTRIBUT AVEC SON SUBSTANTIF.

L'attribut, placé avant ou après le substantif, s'accorde avec lui en cas et en nombre, ou en cas seulement (ce qui est rare); d'autres fois il ne prend aucune flexion et garde la forme du nominatif singu-

lier. Ex.: **աստուածայնոց շնորհաց**, *des grâces divines* (gratiarum divinarum); **ժամանակօք անբաւիւք**, [user] *de temps infinis*; **մեծաւ պարգևօք**, *avec de grands présents*; **գեղեցիկ խնդրոյ**, *d'une belle question* (pulchræ quæstionis); **գիրք առաջին**, *livre premier*

Si deux ou plusieurs attributs sont placés tous avant ou tous après le substantif, ou bien en partie avant et en partie après, il peut arriver 1°) qu'ils s'accordent tous en genre et en nombre avec le substantif, 2°) qu'aucun ne s'accorde, ou bien, 3°) qu'un ou plusieurs s'accordent et non les autres. Ex.: **առ երկայնանստիւ միով լերամբ**, *au pied d'une montagne à large base*; **'ի դաշտի միում փոքու**, *dans une petite plaine*; **խոհականութեան քո վառ և բորբոք**, [l'étincelle] *de ta sagesse brillante et ardente*; **իմոց իսկ ախորժակաց**, [cher] *à mes goûts véritables*; **սկայից անհուն, խօլաց և ուժաւորաց**, [une multitude] *de géants immenses, furieux et robustes*; **անձնագեղոյ և քաջաղեղան արին կորովաբանոյ և հանճարեղի**, [Valarsace], *ce héros d'une belle prestance, habile tireur d'arc, éloquent, judicieux* (génitif absolu).

Si l'attribut prend la flexion de manière qu'il ne puisse régner aucun doute sur le cas et le nombre du substantif, celui-ci reste parfois sans flexion aux cas obliques, surtout s'il s'agit d'un nom propre.

Les numéraux doivent être considérés comme les attributs des substantifs qu'ils déterminent, et présentent les mêmes particularités.

Il y a pourtant à signaler, pour les nombres cardinaux à partir de *deux*, les deux exceptions suivantes qui se rencontrent assez souvent:

1° Après le nombre cardinal le nom de l'objet dénombré se met volontiers à l'ablatif pluriel (voir plus loin au paragraphe de l'ablatif), quand bien même il ne s'agit point d'une partie déterminée des objets en question, mais de leur totalité ; ex.: *սորա երկուք յարձանագրութեանց*, *de lui proviennent deux colonnes*, c. à d. les deux colonnes dont il est question.

2° Le nom de l'objet dénombré se met au pluriel, mais souvent aussi au singulier ; ex.: *յետ վաթսուն ամի*, *soixante ans après* ; *պատարագ հարիւր քանքարոյ*, *un présent de cent talents.*

2. ACCORD DE L'APPOSITION AVEC LE SUBSTANTIF.

L'apposition, c. à d. le substantif qualificatif d'un autre substantif, sans copule ni particule comparative, s'accorde en cas avec le substantif qualifié ; ex.: *տայ Կադմեայ որդւոյ իւրոյ*, *il donne à Cadmus, son fils . . .*

Si le substantif qualifié est à l'accusatif avec le signe déterminatif *զ*, l'apposition ne prend pas ordinairement le *զ* ; ex.: *քաղաք տայ զՄծբին*, *il lui donne la ville de Medsbin* (Nisibe) ; *հաւաքէ զորդիս իւր և թոռունս արս քաջս և աղեղնաւորս թուով յոյժ նուազունս*, *il rassemble ses fils et ses petits-fils, hommes vaillants et bons archers, mais en très-petit nombre.*

La préposition qui précède le substantif n'est point répétée avant l'apposition ; ex.: *թուղթ Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ մեծն Արշակ արքայ Պարսից*, *lettre de Valarsace, roi d'Arménie, à Arsace le Grand, roi des Perses.*

L'apposition introduite par *որ է*, *c'est à dire* (quod est), s'accorde en cas avec le substantif ; ex.: *՚ի գործոց մերոց որ է յանօրէնութեանց*, [il nous délivrera] *de nos peines, c'est à dire, des iniquités.*

3. ACCORD DU PRÉDICAT AVEC LE SUJET.

Si le prédicat est un verbe, il s'accorde en nombre avec le sujet. Le verbe se met au pluriel après un collectif au singulier, ainsi qu'après le pronom relatif *որ* au singulier lorsqu'il se rapporte à un pluriel.

Si le sujet est un pluriel et le prédicat un des verbes auxiliaires, *ել*, *լինիլ*, *եղանիլ*, *գտանիլ*, avec un adjectif ou un participe aoriste au sens actif ou passif, le verbe auxiliaire s'accorde toujours en nombre avec le sujet, mais l'adjectif et le participe peuvent prendre ou ne pas prendre la marque du pluriel ; ex.: *՚ի միտ եդի գիտել թէ ոյք ոմանք իցեն տիրեալ աշխարհիս Հայոց*, *je me suis mis dans l'esprit de savoir quels sont ceux qui ont régné sur le pays des Arméniens.* Au lieu de *տիրեալ* on aurait pu tout aussi bien écrire *տիրեալք*.

4. ACCORD DU PRONOM RELATIF AVEC LE NOM AUQUEL IL SE RAPPORTE.

Le pronom relatif s'accorde en nombre avec le nom auquel il se rapporte ; quant au cas, il est déterminé par la construction de la proposition que le pronom introduit.

Toutefois les cas suivants se présentent assez fréquemment :

1°. Le pronom relatif se rapportant à un pluriel ne prend pas la marque du pluriel, surtout au nominatif et à l'accusatif.

2°. Le nom auquel se rapporte le pronom relatif se trouve transporté dans la proposition relative, sans être remplacé dans la proposition principale par un démonstratif.

3°. L'attraction, si fréquente en grec, se rencontre également en arménien. Elle consiste en ceci: le pronom démonstratif qui, d'après la construction de la phrase, devrait être à un cas oblique, est omis, et le pronom relatif, qui devrait être à l'accusatif, prend le cas du démonstratif; ex.: *ոչ ինչ յորոց խորհէր Արշակ ծածկէր*, *Arsace ne cachait rien de ce qu'il pensait*; pour *ոչ ինչ ՚ի նոցանէ, որս* . . . .

III. EMPLOI DES CAS

1. NOMINATIF.

1. Le nominatif est le cas du sujet et du prédicat, lorsque celui-ci est un nom ou un participe.

Le nom et le participe formant le prédicat avec un verbe auxiliaire ou un verbe passif dont l'actif régit un double accusatif (ex.: être nommé, être choisi, être fait quelque chose, etc.), se mettent au nominatif, quand bien même le verbe auquel ils sont réunis se présente sous la forme d'un infinitif à un autre cas; ex.: *առ ՚ի լինելոյ գտանողք*, *pour devenir inventeurs* (ut fiant inventores).

2. Le nominatif se trouve souvent placé au commencement d'une phrase comme nominatif absolu,

pendant que la construction demanderait un autre cas qui alors est parfois marqué par un pronom; ex.: այնոքիկ որք . . . զի՞արդեօք և մեղադրութիւն մեր այնպիսեացն 'ի ճահ պատահիցէ, *ceux qui . . . comme notre blâme s'appliquerait bien à de telles gens.*

3. Les propositions accessoires, qui en latin sont rattachées à la proposition principale par la construction de l'ablatif absolu, et en grec par celle du génitif absolu, peuvent être mises en arménien au nominatif absolu; le verbe, qui est alors au participe, s'accorde en cas (nominatif), mais pas toujours en nombre; ex.: և ընդ այս մի՛ ոք զարմասցի եթէ, բազում ազգաց լեալ մատենագիրք, մեք զՅունացն միայն յիշեցաք զպատմագիրս, *que personne ne soit étonné si, bien qu'il y ait des écrivains de beaucoup de nations, nous n'avons cité que des historiens grecs;* և այսոքիկ զրոյցք սուտ և կամ թէ արդարև լեալք, մեզ չէ ինչ փոյթ, *que ces récits soient faux ou véridiques, peu nous importe.*

2. ACCUSATIF.

L'accusatif est le cas de l'objet direct. Lorsqu'il est déterminé, il est ordinairement précédé du signe de l'accusatif զ.

Le զ se met également devant les adjectifs et les génitifs qui déterminent un accusatif, s'ils le précèdent (parfois aussi s'ils le suivent); et cela, même lorsque l'accusatif comme *nomen regens* du génitif est omis et n'est pas remplacé par un pronom. Nous donnerons plus loin des exemples de cette construction en parlant du génitif.

Lorsque plusieurs accusatifs sont coordonnés, tous prennent le զ ou seulement un d'entre eux.

Des phrases entières, qui sont objet direct d'un verbe, prennent aussi le զ devant le premier mot; ex.: *Հարցանի զո՞ւր ես, on lui demande: où es-tu? զոր սկիզբն լինել ասաց*, quod initium fieri dixit.

L'accusatif indéterminé, même lorsqu'il est accompagné de մի et de ոմն, l'accusatif du prédicat dans les constructions avec double accusatif, les accusatifs qui joints au verbe n'expriment qu'une seule notion, ainsi que les accusatifs déterminés par une préposition, ne prennent pas le զ; ex.: *Ծնցի որդի, elle enfantera un fils; շինէ մի գիւղ, il bâtit un village; եցոյց զնա հովիւ, il fit de lui un berger; Հաւ առնել, commencer* (faire le commencement).

Il peut cependant arriver que le զ soit préfixé à l'accusatif indéterminé et omis à l'accusatif déterminé, parfois aussi qu'il soit omis devant l'accusatif et préfixé seulement aux mots qui servent à le déterminer.

2. Le double accusatif est gouverné par les verbes «faire [de quelqu'un] quelque chose», «élire», «nommer» (donner un nom), etc.; ex.: *եցոյց զնա հովիւ, il fit de lui un berger; կոչեսցես զանուն նորա Յիսուս, tu lui donneras le nom de Jésus; Զրուան զՍեմ կոչեն, ils donnent à Sem le nom de Zerouan.*

3. Les verbes de sentiment et d'expression veulent la proposition suivante, qui commence en français par *que*, à l'accusatif avec l'infinitif ou à l'accusatif avec le participe; ex.: *որում ոչ զոք ընդդիմանալ կարծեմ, à quoi je pense que personne ne s'opposera; ասեն զԿրոնոս Նեբրովթ լեալ, ils disent que Kronos est Nebroth; առաջին իւրեանց մարդ լեալ զՔսիսութրոս*

և գտակ հրոյ ասեն, ils disent que Héphestos est leur premier homme et l'inventeur du feu.

4. L'accusatif sert à exprimer les notions de temps, d'espace et de durée; ex.: *շարս տասն, pendant dix sares*;(1) *Ադամ կեցեալ ամս երկերիւր և երեսուն ծնանի զՍէթ, Adam, après avoir vécu deux cent trente ans, engendre Seth.* Lorsqu'il s'agit d'indiquer l'âge, on peut ne pas employer de mot correspondant à notre expression *âgé de*; ex.: *Սեմ ամս հարիւր ծնանի զԱրփաքսաթ, Sem, âgé de cent ans, engendre Arphaxath.*

5. L'accusatif, comme cas topique, exprime la direction vers laquelle une action s'accomplit, mais seulement lorsqu'il est joint à une des prépositions *'ի, ց, vers, à, ըստ, ընդ, առ, vers, contre, մինչև, մինչև ց, jusque, jusqu'à*, etc.; ex.: *յետ նաւելոյ Քսիսութրեայ 'ի Հայս, après la navigation de Xisuthrus vers l'Arménie; ասէ ցնա, il lui dit; առաքէ առ Արշակ մեր թագաւոր թուղթ, il envoie une lettre à notre roi Arsace.*

L'accusatif est rarement employé avec la préposition *'ի* à la question *ubi.*

6. L'accusatif avec la préposition *'ի* est employé dans le sens de l'accusatif latin avec *inter* après un superlatif formel ou logique; ex: *գեղեցիկ 'ի կանայս, la plus belle entre les femmes*; *առեւծ հզօր 'ի գազանս, le lion est le plus fort des animaux.*

7. Comme cas temporel l'accusatif avec la préposition *'ի* répond à la question «quand»; mais on ne trouve guère avec cette construction que des infinitifs employés substantivement et qui, d'après le sens

(1) Le sare = une période de 3600 ans.

général de la phrase, rendent l'idée du présent ou du parfait; ex.: 'ի բաժանել նոցա տիեզերս, *lorsqu'ils se partagèrent l'univers*; 'ի հաստատել տիտանեան Բէլայ զթագաւորութիւն իւր առաքէ . . ., *lorsque le Titan Bel a affermi son empire, il envoie . . . .*

8. L'accusatif de comparaison.

Les comparatifs formels ainsi que les mots à signification comparative prennent l'objet comparé à l'accusatif avec զ; le français «que» (latin *quam*) est alors rendu par քան. Les conjonctions comparatives, comme իբրև, demandent aussi l'objet comparé à l'accusatif, mais sans քան. Ex.: մեծագոյն քան զիս, *plus grand que moi*; յառաջ քան զմեզ, *avant nous, plus tôt que nous*; ո՞չ ապաքէն ոգի առաւել քան զկերակուր և մարմին քան զհանդերձ, *l'âme n'est-elle pas plus que la nourriture et le corps plus que le vêtement?* յորժամ կայցէք յաղօթս, մի՛ շատախօսք լինիք իբրև զհեթանոս, *lorsque vous priez, ne soyez pas bavards comme les payens.*

3. GÉNITIF.

1. Le génitif sert à déterminer le rapport de deux noms et des notions qu'ils expriment.

2. Le *nomen regens*, s'il peut être suppléé d'après ce qui précède, est omis avant son génitif sans être remplacé par un pronom; ex.: Արշակ որոյ անձն և պատկեր որպէս և է իսկ մեր աստուածոց, *Arsace dont l'âme et la figure sont comme celles-mêmes de nos dieux.*

Si le *nomen regens* est un accusatif et qu'il soit omis et sous-entendu, il sera remplacé par le զ

caractéristique de l'accusatif placé avant le génitif; ex.: այլ և բազում արք հոգացան ոչ միայն զգիր դիւանաց այլոց ազգաց թագաւորաց և զմեհենից յեղուլ, *beaucoup de personnes ont pris soin de traduire non seulement les archives des rois des autres peuples et celles des temples*, etc.; Արշակ որոյ բախտ և պատա-հումն ՚ի վեր քան զամենայն թագաւորաց, *Arsace, dont la fortune et la destinée sont au dessus de celles de tous les rois.*

Le mot որդի, *fils*, peut ne pas être exprimé, surtout dans les listes généalogiques, lorsque le nom du père suit au génitif.

3. Le génitif peut être placé tout aussi bien après qu'avant le *nomen regens* et même en être séparé par d'autres mots; ordinairement cependant il le précède et prend également le զ caractéristique de l'accusatif, si le *nomen regens* est à l'accusatif déterminé: la dépendance intime de l'accusatif et du génitif étant ainsi exprimée, le զ peut être omis devant l'accusatif.

Si le *nomen regens* est accompagné d'un attribut, le génitif se place volontiers entre les deux; dans ce cas, si le *nomen regens* est à l'accusatif déterminé, le զ se place avant le mot qui précède le génitif.

Ex.: գիրք դիւանաց այլոց ազգաց թագաւորաց, *les écrits des archives des rois des autres peuples;* զհոգւոյն ՚ի վերայ քո իմացուածոց շարժմունս ծանեայ, *j'ai appris à connaître les mouvements de l'esprit sur tes pensées;* զհոգւոյդ ընկալեալ զծանօթութիւն, *ayant appris à connaître ton esprit;* զանդուլ հոգւոյն ՚ի վերայ քո իմացուածոց շարժմունս ծանեայ, *j'ai appris à connaître les mouvements continuels de l'esprit sur tes pensées.*

4. Le génitif est:

a) actif ou subjectif, passif ou objectif, comme en latin et en grec; ex.: *Հայր որդւոյ*, *le père du fils*; *անսիրելութիւն իմաստութեան*, *aversion pour la sagesse*;

b) génitif d'auteur; ex.: *սորա երկուք յարձանա-գրութեանց*, *de lui proviennent les deux colonnes*;

c) génitif explicatif; ex.: *անուն որդւոյ*, *le nom de fils*; *երկիր Իսրայելի*, *le pays d'Israel*;

d) génitif de pays, pour indiquer la situation d'un endroit; ex.: *Բեթղեհեմ Հրէաստանի*, *Béthléhem en Judée*.

e) génitif de qualité; ex.: *յայտնէ որ ինչ էր 'ի նորայն չարութեան սրտին*, *il révèle ce qui était dans son mauvais cœur*, propr.: «dans son cœur de méchanceté»; *վիհ մեծ ծծմբոյ*, *une grande fosse à soufre*.

5. Le génitif absolu en arménien correspond à l'ablatif absolu en latin et au génitif absolu en grec. Le sujet d'une proposition secondaire se met au génitif, le verbe au participe mais ordinairement sans prendre le génitif. Le sujet ainsi mis au génitif d'une proposition secondaire exprimée par le génitif absolu, peut également et en même temps être le sujet de la phrase principale, ce qui n'a pas lieu dans les constructions grecques et latines correspondantes. Ex.: *սորա կարգեալ զիշխանութիւն իւր մեծապէս և հաստատեալ զթագաւորութիւն իւր կամ եղև գիտել...* *celui-ci ayant organisé puissamment son pouvoir et affermi sa domination, la volonté* [*lui*] *vint de savoir . . .*; *Հայկայ ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Բելայ գնայ....* *Haik ne voulant pas obéir à Bel, va . . .*; *խուզեալ*

սորա զամենայն մատեանս գտանէ, celui-ci, ayant examiné tous les livres, trouve . . . ; յետ որոյ ոչ բանի ինչ աստուածայնոյ և ոչ յայտնութեան ինչ եղելոյ ՚ի տարակուսանս և յանյուսութիւն ազգ-մարդկան հատեալ լինի, comme après ce fait [le meurtre d'Abel] *il n'y a plus ni parole divine ni révélation, le genre humain est livré au doute et au désespoir.*

6. Le génitif se construit avec des prépositions, mais avec celles-là seules qui sont primitivement et à proprement parler des substantifs, comme *յաղագս, աղագաւ, վասն, pour, à cause de, ՚ի ձեռն, par le moyen de, առանց, sans, փոխանակ, pour, à la place de*, etc. Parmi les prépositions de cette origine, celles-là surtout qui ont une signification de lieu ou de temps, comme *առաջի, devant, avant, յետ, յետոյ, զհետ, զկնի, après, derrière, վեր, վերայ, ՚ի վեր, ՚ի վերայ, ՚ի վերոյ, sur, ՚ի վայր, sous, արտաքոյ, hors de, ներքոյ, dans, à l'intérieur de*, etc., se construisent avec le génitif, bien que les notions de temps et de lieu soient ordinairement exprimées par l'accusatif et le datif; ce qui nous explique pourquoi lesdites prépositions se trouvent parfois construites avec le datif.

4. DATIF.

Le datif est employé dans des acceptions assez différentes, mais dérivant toutes des notions concrètes de lieu (avec ou sans mouvement) et de temps.

1. Le datif de l'objet éloigné, avec les verbes transitifs, marque le terme médiat entre l'agent et l'objet immédiat; ex.: *տալ հարկ կայսեր, donner le tribut à César.*

Ce datif est parfois employé avec un caractère subjectif, renfermant l'idée d'avantage, de désavantage, d'intérêt, etc.; ex.: *արժանաւորել մարդ ոմն այսպիսում շնորհի*, *rendre un homme digne d'une telle faveur*; *երկիրպագանէին նմա*, *ils baisaient la terre en son honneur*, c. à d. ils se prosternaient devant lui.

2. Datif de l'objet avec les verbes intransitifs; ex.: *պարապեալք այսպիսում ճգնութեան դիւանագիրք*, *des archivistes occupés d'un tel travail*; *ցանկալ նմա*, *le* (ou *la*) *désirer; տիրել տիեզերաց*, *dominer l'univers.*

3. Le datif de finalité, déterminé ordinairement par la préposition *առ 'ի*; ex.: *տայ զքոյր կնութեան*, *il donne sa sœur en mariage*; *ջանան առ 'ի լինելոյ գտակք*, *ils s'efforcent de devenir inventeurs*; *ամենայն որ հայի 'ի կին առ 'ի ցանկալոյ նմա*, *quiconque regarde une femme pour la désirer.*

4. Le datif suit les adjectifs «semblable», «pareil», «digne», «affamé de», «altéré de», etc.; ex.: *ասէ վասն նորա Աբիւդենոս հանգոյն այլոցն*, *Abydénos dit de celui-ci la même chose que les autres*; *նոյնպիսում շնորհի արժանի*, *digne de la même faveur*; *քաղցեալ և ծարաւի արդարութեան*, *affamé et altéré de justice.*

5. Le datif est employé comme cas locatif à la question «où»; ex.: *մահու և թաղման հասեալ*, *arrivé à la mort et au tombeau.*

6. Il est employé comme cas temporel à la question «quand»; ex.: *գիշերի*, *de nuit.*

7. Le datif employé comme cas locatif et temporel a ordinairement sa signification précisée par les prépositions: *'ի*, *dans*, à, *առ*, *ընդ*, *ընթեր*, *առընթեր*, *chez, près de*, *հուպ*, *մերձ*, *près de*, etc., auxquelles est attachée la notion de repos quant au temps et au

lieu; դէմ, ընդդէմ, դէպ, *contre, à l'encontre de*, մինչև, մինչև ց, մինչև առ, *jusque, jusqu'à*, etc., qui marquent au contraire une direction. Ex.: 'ի մերում աշխարհի, *dans notre pays*; 'ի միում աւուրց, *un jour*; առ մեզ, *chez nous*; ընդդէմ Բաբելոնի, *contre Babylone.*

5. ABLATIF.

L'ablatif exprime avant tout la notion de séparation. Il est par conséquent employé:

1. Avec tous les mots ou expressions qui contiennent l'idée d'une séparation réelle ou logique, comme «délivrer de», «être séparé de», etc. La préposition ըստ est parfois jointe à cet ablatif.

2. Comme *terminus a quo* à la question *unde*, pour désigner le point de départ local ou temporel. On ajoute parfois à cet ablatif la préposition առ. Ex. Դաւիթ ծնաւ զՍողոմոն 'ի կնոջէ Ուրիայ, *David engendra Salomon de la femme d' Urie*; 'ի դրախտէն և յաստուծոյ արտասահմանեալ, *banni du paradis et de la présence de Dieu*; չորրորդ 'ի Նոյէ, *le quatrième à partir de Noé*; 'ի սկզբանէ մինչև առ մեզ, *depuis le commencement jusqu'à nous*; յՅովսեփայ ժամանակէ, *depuis le temps de Joseph.*

3. Avec les verbes dans lesquels il faut chercher l'idée de séparation dans celle de causalité, en particulier avec les verbes passifs, pour désigner la cause agissante: ex.: յաւանդութենէ հասեալ, *arrivé par la tradition*; ընտանեգոյն Աստուծոյ յորդւոցն Ադամայ 'ի հարազատէն իւրմէ սպանանի յեղբօրէ, *le plus familier avec Dieu des fils d'Adam est tué par son propre frère.*

4. Pour désigner la matière dont un objet est fabriqué; ex.: *Յովհաննէս ունէր հանդերձ ՚ի ստեւոյ ուղտու*, *Jean avait un habit fait de poil de chameau.*

5. Pour désigner un tout, un ensemble, dont une partie est séparée; en latin *de, ex* avec l'ablatif, au lieu du génitif partitif; ex.: *տեսեալ զբազումս ՚ի սադուկեցւոցն և ՚ի փարիսեցւոցն*, *voyant beaucoup de Sadducéens et de Pharisiens*; *ընտանեգոյնն յորդւոց*, *le plus familier des fils.*

Cet ablatif est parfois employé sans le mot désignant la partie, à la manière de l'article partitif français; ex.: *՚ի ճշմարտէն և ՚ի ստէն*, *du vrai et du faux.*

6. En apparence comme ablatif de lieu à la question *ubi*; mais cet ablatif doit être logiquement regardé comme un ablatif de séparation; ex.: *՚ի հարաւոյ կողմանէ*, *du côté du sud*; *յաջմէ*, *à droite*; *՚ի ձախմէ* et *յահեկէ*, *à gauche.* — Les prépositions *ընդ* et *առ*, avec le sens de *chez*, donnent à cet ablatif la valeur d'un réel ablatif de lieu.

7. Comme cas *narratif* [1] avec la préposition *զ*, dans le sens de l'ablatif latin avec la préposition *de*, après les verbes *dire, parler, raconter*, etc.; ex.: *զորոց մեք սկսեալ ճառեսցուք*, *desquels* [peuples] *nous parlerons en commençant* (de quibus incipientes loquemur); *մատեան զՔսիսութրեայ և զորդւոց նորա*, *le livre sur Xisuthrus et ses fils; զնմանէ բանք*, *paroles à son sujet; զորմէ լեալ ասեն*, *dont on dit qu'il est; լուեալ զգեղեցկութենէ*, *ayant entendu parler de sa beauté.*

8. L'ablatif avec *զ* se trouve encore, mais très-rarement, pris dans le sens du cas *circumlatif*, dont nous parlerons plus loin à propos de l'instrumental;

(1) cf. p. 23.

ex.: *միայն գտար զայսպիսւոյ մեծ իրէ բուռն հարկանել, tu as été trouvé seul* [capable] *de mettre la main à une aussi grande chose.*

6. INSTRUMENTAL.

L'instrumental est le cas qui indique le moyen dont l'agent se sert, l'instrument, et aussi le rapprochement. Ces deux notions sont très-voisines l'une de l'autre.

1. L'instrumental du moyen et de l'instrument exprime:

a) L'instrument avec lequel une action est accomplie, au sens large et au sens restreint; ex.: *մկրտել ջրով, baptiser d'eau*; *անուամբ յորջորջել, appeler d'un nom*; *անուամբ մեծարել, honorer d'un nom*; *հեղեղաւ ջնջել, anéantir par l'inondation; ոչ հացիւ միայն կեցցէ մարդ այլ ամենայն բանիւ որ ելանէ 'ի բերանց Աստուծոյ, l'homme ne vivra pas seulement de pain, mais de toute parole qui sort de la bouche de Dieu.*

b) Le motif et la cause d'un état. Cet instrumental peut être regardé avant tout comme un cas déterminatif de l'idée contenue dans le verbe ou le mot qui l'accompagne; ex.: *զօրութեամբ տկար, ayant peu de force*, propr. faible en force; *ազգաւ Պարթև, Parthe de nation*; *մանուկ տիովք, d'un âge peu avancé,* propr. enfant par l'âge; *վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, versé dans la philosophie.*

2. L'instrumental de rapprochement sert à désigner:

a) Plusieurs personnes ou plusieurs choses qui se trouvent rapprochées d'une personne principale ou d'une chose principale; ex.: *Տարքան երեսուն ուստերօք*

և հնգետասան դստերօք և նոցին արամբք մեկնեալ 'ի հօրէն բնակէ . . . , Tarban, s'étant séparé de son père avec trente fils, quinze filles et leurs maris, habite . . . ; յղեաց առ եղբայրն իւր արժանի ընծայիւք զնա, il l'envoya à son frère avec des présents convenables. Pour exprimer encore plus clairement l'idée d'accompagnement, on peut joindre à l'instrumental la préposition *հանդերձ*; ex.: *Հայկ գնայ յերկիրն Արարադայ հանդերձ որդւովք իւրովք և դստերօք և որդւոց որդւովք, Haïk vient dans le pays d'Ararad avec ses fils et ses filles et les fils de ses fils.*

b) Les circonstances qui accompagnent une action, la manière dont elle s'accomplit; ex.: *մեծաւ լրջմտութեամբ հրամայէ առաջի ածել նմա զդիւան, il ordonne avec grand plaisir de lui montrer les archives; կեալ խաղաղութեամբ, vivre en paix; սկսայց աւելորդ համարելով զարտաքնոցն երկրորդել առասպելս, estimant superflu* (m. à m.: dans l'estimer superflu) *de répéter les fables des payens, je commencerai . . .* La préposition *առ* vient parfois s'adjoindre à l'instrumental lorsqu'il a cette signification; ex.: *առ այսուքիւ, dans cette circonstance; առ որով, dans laquelle circonstance.* — C'est ici encore qu'il faut mentionner quelques adverbes avec désinence instrumentale, comme *արդեօք, արդև, peut-être, ճշդիւ, exactement.*

c) Les propriétés et qualités d'une chose; ex.: *մատեան հելլէն գրով, un livre écrit en lettres grecques; դիպեալ դաշտի փոքու գետոց ընդ մէջ նորա անցանելով դադարէ, arrivé à une petite plaine, à travers laquelle coulaient des rivières, il s'arrête* (*գետոց անցանելով* indique une qualité, une propriété de *դաշտի*); *հասանէ յեզր ծովակի միոյ որոյ աղի են*

շուրջն մանունս ունելով ձկունս յինքեան, *il arrive au bord d'un lac dont les eaux sont salées et qui contient de petits poissons* (ունելով indique une propriété de ծովակի et logiquement doit se coordonner avec la proposition relative qui, elle aussi, exprime une des propriétés du lac).

d) Le lieu et le temps dans lesquels quelque chose arrive ou se trouve; առ est dans ce cas ordinairement joint à l'instrumental; ex.: առ լերամբ միով, *sur une montagne;* առ գետով, *près d'un fleuve;* առ եզերբ, *sur la rive;* առ մեւք, *parmi nous, de notre temps;* առ Նոյիւ, *au temps de Noé;* առ որով նախնին մեր Հայկ, *sous lequel, au temps duquel vivait notre ancêtre Haïk.* Outre la préposition առ on emploie encore, pour préciser davantage cet instrumental, d'autres prépositions avec signification locative ou temporelle, comme ընդ, ըստ, *entre, parmi,* et չափ, *jusqu'à.*

3. L'instrumental avec la préposition զ forme une sorte de cas *circumlatif*(1) et désigne l'endroit autour duquel se passe quelque chose, dans la direction duquel il s'accomplit quelque chose; ex.: խաղայ զօրութեամբ զկողմամբք Ասորեստանի, *il s'avance avec son armée, en contournant les régions de l'Assyrie;* զմտաւ, զբռամբ ածել, *prendre à cœur, penser à, porter au poing,* հանգեան աւուրս ինչ զտեղեօք, *ils se reposèrent quelques jours autour de ces lieux;* այր զարամբ ելանէին տիրել, *on se levait homme contre homme* (m. à m. homme autour d'homme) *pour arriver au pouvoir;* զհարաւով իջեալ, *descendant vers le sud;* խաղայ զկողմամբք Մեդացւոցն, *il contourne les ré-*

(1) cf. p. 23.

gions des Mèdes; զիւրև, *autour de soi*. On peut joindre à cet instrumental la préposition շուրջ, *autour de*.

L'emploi de l'instrumental avec զ lorsqu'il s'agit du temps est très-rare; ex.: զայնու ժամանակաւ, *vers ce temps-là*.

IV. EMPLOI DU VERBE

A. DES TEMPS ET DE LEUR VALEUR.

Il est impossible de donner, sur l'emploi des divers temps, des règles qui s'appliquent à tous les cas particuliers et qui soient également observées par tous les écrivains arméniens.

Nous n'allons donc formuler que les règles fondamentales, qui découlent de la notion même des différents temps et dont l'application est assez constante; et même en nous bornant à celles-là, nous devons constater que sur plus d'un point il reste dans l'usage quelque chose de flottant et d'incertain, surtout lorsqu'il s'agit de traductions faites sur le grec.

1. LE PRÉSENT.

Le présent s'emploie pour désigner:

1. Une action qui dure encore au moment où l'on parle; ex.: ջանամ, *je travaille*; գրեմ, *j'écris*, c. à d. je suis actuellement occupé à travailler, à écrire, en anglais: *I am labouring*, *I am writing*.

2. Une action accomplie au moment même où on dit qu'elle a lieu; ex.: ասեմ, *je dis*; հրամայեմ, *j'ordonne*, en anglais: *I say*, *I command*.

3. Le verbe se met au présent dans les phrases d'un caractère général et qui s'appliquent à tous les temps; ex.: *վասն բանի մեք պատկեր Աստուծոյ եմք*, *par la raison nous sommes l'image de Dieu.*

4. Le présent employé dans un récit exprime l'action complètement et depuis longtemps achevée. C'est alors le présent historique, que nous retrouvons en latin, en grec, en allemand, en français, et qui peut alterner dans la même phrase avec l'aoriste, le temps historique proprement dit. Ex.: *Կայնան կեցեալ ամս հարիւր և եւթանասուն ծնանի զՄաղաղիէլ*, *Kaïnan, âgé de cent soixante-dix ans, engendre Malaliel; Ղամեք կեցեալ ամս հարիւր ութսուն և ութ ծնանի որդի և անուանեաց զանուն նորա Նոյ*, *Lamech, âgé de cent quatre-vingt huit ans, engendre un fils et lui donna le nom de Noé.*

2. IMPARFAIT.

L'imparfait exprime:

1. Dans la proposition principale:

a) une action ou un état ayant eu une certaine durée dans le passé; ex.: *ոչ գիտէր զնա մինչև ծնաւ զորդի*, *il ne la connut pas* (propr.: connaissait) *jusqu'à ce qu'elle eût enfanté le fils;*

b) une action achevée et accomplie au moment où l'on parle; il n'y a pas de différence quant au sens entre cet imparfait et le présent ou l'aoriste historiques; ex.: *իբրև գնացին նոքա անտի ահա հրեշտակ երևէր ՚ի տեսլեան Յովսեփու և ասէր*, *lorsqu'ils s'en furent allés, un ange apparut* (propr.:

apparaissait) *en songe à Joseph et lui dit* (propr.: disait).

2. Dans les phrases incidentes l'imparfait exprime des actions contemporaines de celles dont il est question dans la proposition principale, les circonstances qui accompagnent l'action mentionnée dans la proposition principale ou qui peuvent servir à la préciser davantage; ex. *Հայկ ընդդիմակաց ամենեցուն որք ամբառնային զձեռն միապետել 'ի վերայ ամենայն սկայիցն, Haïk s'opposa à tous ceux qui levaient la main pour dominer sur tous les géants; եկեալ բնակէ 'ի լեռնոտին միում 'ի դաշտավայրի յորում սակաւք 'ի մարդկանէ բնակէին, arrivé, il s'établit au pied d'une montagne, dans une plaine où demeuraient un petit nombre d'hommes; Յովսէփ քանզի արդար էր և ոչ կամէր առակել զնա, խորհեցաւ լռելեայն արձակել զնա և մինչդեռ նա զայս ածէր զմտաւ ահա հրեշտակ երևեցաւ նմա և ասէր, comme Joseph était juste et qu'il ne voulait pas l'exposer au blâme, il songea à la renvoyer secrètement; et comme il pensait à cela, un ange lui apparut et lui dit* (disait); *Հայկ խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ բռնաւորութեանն Բելայ 'ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն անհուն խօլից և ուժաւորաց քանզի անդ մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր սուր 'ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով ջանային տիրել ուր պատահմունք 'ի դէպ ելանէին Բելայ, Haïk, menaçant, arma son bras contre la tyrannie de Bel, au milieu de la multitude des géants immenses, furieux et robustes, car* (description de la situation:) *chaque homme, poussé par la frénésie cherchait à dominer en enfonçant un glaive dans le flanc de son compagnon, pendant que* (action contemporaine:) *la fortune favorisait Bel.*

3. AORISTES.

Les deux aoristes ont absolument la même valeur quant à la signification.

1. Dans les propositions principales et incidentes, l'aoriste sert à marquer le passé, à exprimer le fait accompli; c'est le temps historique par excellence. On en trouvera de nombreux exemples dans les pages précédentes.

2. Dans la proposition incidente, l'aoriste désigne l'action déjà achevée dans le passé; c'est notre plus-que-parfait; ex.: *իբրև լուաւ արքայ Հերովդէս խռովեցաւ*, *lorsque le roi Hérode eut entendu cela*, *il eut peur.*

4. FUTURS.

Comme les deux aoristes, les deux futurs ont la même signification.

1. Le futur désigne l'action à venir au sens général dans les propositions principales et incidentes.

2. Il tient lieu de l'optatif grec ou du conjonctif potentiel latin; ex.: *և այսոքիկ բաւական լիցին ասել այսչափ*, *et qu'il soit suffisant de le dire ainsi.*

3. Il est employé après la particule de finalité *զի*, *afin que*, *զի մի՛*, *afin que — ne pas, de peur que*, concurremment avec le conjonctif; ex.: *անցանեմ ընդ բնաւն զի իմասցիս զառ քեզ պարզամտութիւն իմոյ խորհրդոցս*, *je passerai tout en revue* [dans cet ouvrage] *afin que tu connaisses la sincérité de mes dispositions à ton égard; Հրեշտակաց իւրոց պատուիրեալ է վասն քո և 'ի վերայ ձեռաց բարձցեն զքեզ զի*

մի երբէք հարցես զքարի զոտն քո, *il a donné des ordres à ses anges à ton sujet, et ils te porteront dans leurs mains, afin que tu ne heurtes pas ton pied contre quelque pierre.*

4. Enfin le futur est employé pour l'impératif positif et négatif; ex.: *արդ այս մի ոք զարմասցի, que personne ne s'en étonne; եղիցի ձեր բան այոն այո՛ և ոչն ոչ, que votre parole soit oui, oui, non, non.*

5. TEMPS COMPOSÉS.

La valeur des temps composés est donnée par celle des éléments qui entrent dans leur composition.

B. DES MODES ET DE LEUR VALEUR.

1. INDICATIF.

1. L'indicatif est le mode qui exprime la réalité de l'action, quand bien même cette réalité ne serait que supposée.

2. L'indicatif présent est parfois employé pour l'impératif ou l'optatif; ex.: *աղաչեմ զքո տէրութիւնդ հրամայես բանալ, je prie ta Majesté d'ordonner* (littér. tu ordonnes) *d'ouvrir.*

3. L'indicatif du futur est souvent employé pour le conjonctif potentiel et l'impératif (voyez plus haut, Futur, 2 et 4).

2. CONJONCTIF.

Le conjonctif est employé:

1. Comme conjonctif potentiel, dans les propositions principales et incidentes, pour atténuer

l'expression d'une affirmation; ex.: *առ այսոքիւք և փափագիցիմք իմաստութեան արանց այնոցիկ*, *en de telles circonstances, nous demanderions volontiers la sagesse de ces hommes; ասիցէ ոք արդեօք*, *quelqu'un dirait peut-être.*

2. Après *մի*, pour l'impératif négatif; ex.: *մի ոք անուսումն զմեզ համարեալ քամահասցէ իբր զանվարժս ոմանս*, *que personne ne vienne, nous tenant pour ignorant, nous condamner comme étant sans instruction; մի համարիցիք ասել յանձինս թէ ունիմք մեք հայր զԱբրահամ*, *ne croyez pas pouvoir dire en vous mêmes: nous avons Abraham pour père; մի երդնուցուս սուտ*, *ne jure pas faussement.*

3. Après la particule de finalité *զի*, *afin que, que;* ex.: *ասա՛ զի քարինք այսոքիկ հաց լինիցին*, *dis que ces pierres deviennent du pain.*

4. Après quelques conjonctions comme *թէ*, *եթէ*, *si*, *յորժամ*, *quand*, *մինչև*, *jusqu'à ce que*, etc., à la suite desquelles on trouve également l'indicatif.

5. Dans les phrases interrogatives:

a) dans les questions de doute, après les particules interrogatives *միթէ*, *թէ*, etc.; ex.: *առ այսչափ միայն ասացից միթէ մատեան մերձ կայցէ ինձ*, *à cela je dirai seulement: aurai-je peut-être un livre à ma portée?*

b) à la question indirecte; ex.: *խորհուրդ 'ի մտի եդի գիտել թէ ո՞յք ոմանք յառաջ քան զիս իցեն տիրեալ*, *j'ai conçu le dessein d'apprendre quels sont ceux qui ont régné avant moi; կամ եղև գիտել սորա զքաջաց արդեօք եթէ զվատաց ունիցի զտեղի*, *le désir lui vint de savoir s'il*

occupait la place d'hommes vaillants ou d'hommes sans vertu.

c) à la question directe; ex.: դուք էք աղ երկրի, ապա թէ աղն անհամի ի՞ւ յաղեսցի, *vous êtes le sel de la terre, mais si le sel s'affadit, avec quoi le salera-t-on?*

La question directe et la question indirecte peuvent aussi être exprimées par l'indicatif; ce mode est même usité le plus ordinairement à la question directe.

Si maintenant, et d'après les principales règles que nous avons pu formuler, nous comparons ensemble le futur et le conjonctif au point de vue de leurs fonctions, nous les trouverons concurremment employés pour exprimer l'affirmation atténuée, pour tenir lieu de l'impératif et pour suivre la particule de finalité. Syntactiquement il n'est pas possible d'établir entre eux une séparation bien nette. Il faut chercher la raison de ce fait dans l'identité étymologique que nous avons démontrée plus haut.(1)

C'est pour plus de clarté et parce que la grammaire distingue formellement entre le futur et le conjonctif, que nous avons été obligé de traiter séparément de l'un et de l'autre.

3. IMPÉRATIF.

1. L'impératif du présent n'est employé qu'au sens négatif et précédé de la particule de négation մի. Ceci trouve probablement son explication dans le fait que, étymologiquement, l'impératif du présent doit être considéré comme un imparfait.

2. Les impératifs de l'aoriste et du futur sont employés tout aussi bien au sens positif qu'au sens négatif avec la particule մի.

---

(1) cf. p. 57.

3. Il n'est pas possible d'établir une différence de signification bien tranchée entre ces trois impératifs; cependant lorsque l'impératif du futur suit l'impératif du présent et de l'aoriste, il indique alors une succession chronologique des actions; ex.: *արի՛ առ զմանուկ և զմայր իւր և փախիր յԵգիպտոս և անդ լինիջի՛ր*, *lève-toi, prends l'enfant et sa mère, fuis en Egypte et demeure là*; *Հայեա՛ց և զարմացիր*, *considère et sois étonné.*

4. INFINITIF.

L'infinitif est autant substantif que verbe et, dans certains cas donnés, se trouve avoir à la fois, comme le nom verbal arabe et le participe présent anglais, un régime comme substantif et un régime comme verbe; ex.: *որպէս կոչելն իմանի*, *qu'entend-on par appeler?* *վասն ջնջելոյ որդւոց*, *parce que les fils massacraient*, littér. à cause du massacrer (sens actif) des fils; *անշարժ լինել թագաւորութեան*, *l'affermissement de l'empire*, littér. le devenir ferme; *ջնջել զազգս*, *le massacre des nations* (sens passif); *վասն ջնջելոյ որդւոց զազգս*, *parce que les fils massacraient les nations;* *՚ի բաժանել սոցա տիեզերս*, *lorsque ceux-ci se partagèrent l'univers;* *իմացեալ եմ զմերձ լինելն նորա ՚ի տուն*, *j'ai appris qu'il approchait de la maison.*

Lorsque l'infinitif se trouve, comme substantif, à un cas oblique, le nom qui lui sert de prédicat se met toujours au nominatif; ex.: *գովելիք են յաղագս ջանին առ ՚ի յայլոց լինելոյ գտակք*, *ils sont louables à cause de leurs efforts pour découvrir* [être inventeurs de] *quelque chose pour autrui.*

Le sujet de la proposition infinitive qui, dans la construction infinitive devrait être un génitif dépendant

de l'infinitif devenu nom régent, reste aussi quelquefois au nominatif; ex.: վասն ոչ լինելոյ գիր, *à cause de l'absence du livre*, pour վասն ոչ լինելոյ գրոյ.

2. L'infinitif se rencontre assez souvent dans le sens d'un prétérit, surtout à côté des temps historiques, avec la préposition 'ի pour exprimer la notion de temps; ex.: 'ի հաստատել Բելայ զթագաւորութիւն իւր առաքէ առ Հայկ, *lorsque Bel eut affermi son empire, il envoya vers Haïk.*

3. L'infinitif est souvent employé comme verbe fini; ex.: Հրամայէ և կարգել, *il commande et dispose.*

5. PARTICIPES.

1. Le participe du présent en ող, օղ, ainsi que le participe présent formé de l'aoriste avec la même terminaison, doivent être généralement considérés comme des adjectifs verbaux.

2. Le participe des aoristes donne lieu aux observations suivantes:

a) Il a en même temps une signification active et une signification passive; ex.: ասացեալ, *ayant dit* et *dit.*

b) Il indique une action précédant l'action énoncée dans la proposition principale ou contemporaine de celle-ci; ex.: կոչեալ զօրս իւր ասէ, *ayant appelé son armée, il dit;* անճապարեալ հաւաքէ, *il rassemble à la hâte* (littér. se hâtant); Բէլ որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ 'ի վայր հեղեալ փութայր հասանել. *Bel se pressait d'arriver, comme un torrent impétueux qui descend d'une hauteur.*

c. Le participe aoriste est souvent employé comme verbe fini, même après le pronom relatif et les conjonctions. Il n'y a point lieu d'admettre que le verbe substantif est sous-entendu dans ces constructions participiales, car *լեալ* est lui-même usité comme verbe fini. Ex.: *Թագաւորք Յունաց որ էինչ իմաստութեան են ջանք փոյթ յանձին կալան աւանդել Յունաց յետ զառտնին իւրեանց յարմարեալ իրս*, *les rois des Grecs eurent grand soin, lorsqu'ils eurent réglé leurs affaires intérieures, de transmettre aux Grecs tous les travaux de la sagesse*; *մատենին սկիզբն լեալ ասէ զԶրուան*, *le commencement du livre, dit-il, traite de Zerwan.*

3. Le participe du futur a une signification de futur; ex.: *աճապարեա՛ խորհիլ որ ինչ գործելոց ես*, *hâte-toi de songer à ce que tu feras.*

4. Les participes de l'aoriste et du futur servent à former les temps composés avec le verbe substantif (voir p. 69). Le participe du l'aoriste, avec *լինիլ*, forme le passif.

5. Les locutions «on dit que», «on trouve que», et d'autres analogues sont exprimées par une construction personnelle, soit active avec l'accusatif et l'infinitif ou le participe, soit passive avec le nom et le participe; ex.: *ասեն զնա մեծ լեալ*, ou bien *ասի մեծ լեալ*, *on dit qu'il est grand*; *գտանին զնա մեծ լեալ* ou *ել*, ou bien *գտանի մեծ լեալ*, *on trouve qu'il est grand.*

C. PASSIF.

La IVe conjugaison peut être généralement regardée comme un passif.

Il est rare que les verbes de la IIe et de la IIIe conjugaison forment leur passif d'après la IVe; mais tous les verbes, et en particulier ceux de la IIe et de la IIIe conjugaison peuvent le former au moyen du participe de l'aoriste et du verbe auxiliaire լինիլ.

Au lieu de լինիլ on se sert encore de ել, եղանիլ, գտանիլ, *être, devenir, être trouvé.*

Il est assez commun qu'un verbe de forme active ait une signification passive, ou qu'il ait à la fois les deux significations active et passive.

D. RÉGIME DES VERBES.

Les verbes transitifs prennent l'objet direct à l'accusatif et l'objet indirect au datif. L'accusatif est ou n'est pas accompagné de la lettre զ d'après les règles déjà données plus haut. Des propositions entières sont mises à l'accusatif comme objet direct d'un verbe transitif, avec le verbe à l'infinitif ou au participe; d'autres fois elles sont construites comme propositions indépendantes, et précédées de la marque de l'accusatif զ ou d'une conjonction.

2. Les verbes qui renferment l'idée d'une supériorité morale ou physique prennent souvent leur objet au génitif (cas de dépendance) ou au datif (datif d'avantage et de désavantage); d'autres fois ils se rattachent à l'objet par une préposition dont le sens répond à l'idée contenue dans le verbe.

3. Les verbes qui régissent un double accusatif (double nominatif au passif) sont généralement les mêmes que dans les langues classiques.

4. Dans les verbes passifs la cause efficiente est exprimée par l'ablatif.

5. Les compléments des verbes transitifs qui ne rentrent point dans les catégories ci-dessus, ainsi que ceux des verbes intransitifs, sont exprimés tantôt par un cas simple ou par un cas déterminé par une préposition, selon la nature du rapport entre l'objet et le verbe, tantôt par une proposition entière où la nature de ce rapport est marquée par la particule initiale de la proposition.

CHRESTOMATHIE

I. HISTOIRE DE JOSEPH

Յովսէփ եւթնուտասնամեայ էր, մինչ արածէր եղբարբքն հանդերձ խաշինս. և էր կրտսեր ընդ որդիսն Բալլայ, և ընդ որդիսն Զելփայ կանանց հօր իւրոյ: Եւ բերէին համբաւ չար զՅովսեփայ առ Իսրայէլ հայրն իւրեանց: * Բայց Իսրայէլ սիրէր զՅովսէփ առաւել քան զամենայն որդիսն իւր. քանզի որդի ծերութեան նորա էր: Եւ արար նմա պատմուճան ծաղկեայ: * Իբրև տեսին եղբարքն նորա թէ սիրէ զնա հայրն քան զամենայն որդիս իւր, ատեցին զնա. և ոչ կարէին խօսել ինչ ընդ նմա խաղաղութեամբ:

Եւ ետես երազ Յովսէփ՝ և պատմեաց եղբարց իւրոց. և յաւելին ևս ատել զնա: * Եւ ասէ ցնոսա. լուարո՛ւք զերազն զոր տեսի: * Թուէր եթէ որայ կապէաք ՚ի դաշտի միում: և կանգնեցաւ որայն իմ, եկաց ուղղորդ. և դարձան որայքն ձեր, և պագին երկիր իմում որայոյն: * Եւ ասեն ցնա եղբարքն իւր.

[Genèse, XXXVII, 2—7]

միթէ թագաւորելով թագաւորեսցես 'ի վերայ մեր, կամ տիրելով տիրեսցես մեզ. և յաւելին ևս ատել զնա վասն երազոցն նորա. և վասն բանիցն նորա: * Եւ ետես միւս ևս երազ. և պատմեաց հօր իւրում և եղբարց իւրոց: և ասէ. ահա տեսանէի միւս ևս այլ երազ: որպէս թէ արեգակն և լուսին՝ և մետասան աստեղք երկիր պագանէին ինձ: * Պատմեաց նմա հայրն իւր՝ և ասէ. զի՞նչ է երազն զոր տեսեր: արդ՝ գալով գայցեմք ես և մայր քո՝ և եղբարք քո, և երկի՞ր պագանիցեմք քեզ: * Եւ նախանձեցան ընդ նմա եղբարքն իւր. բայց հայրն պահէր զբանսն:

* Եւ գնացին եղբարք նորա արածել զխաշինս հօրն իւրեանց 'ի Սիւքէմ. * Եւ ասէ Իսրայէլ ցՅովսէփ. ո՞չ աւանիկ եղբարք քո արածեն զխաշինսն 'ի Սիւքէմ. եկ առաքեցից զքեզ առ նոսա: * և ասէ ցնա. ահաւասիկ ես. ասէ ցնա Իսրայէլ. երթ տես եթէ ո՞ղջ իցեն եղբարքն քո և խաշինք, և բեր ինձ զրոյց: Եւ առաքեաց զնա 'ի ծործորոյն Քեբրոնի. եկն 'ի Սիւքէմ: * և եգիտ զնա այր մի մոլորեալ 'ի դաշտին: եհարց ցնա այրն և ասէ. զի՞նչ խնդրես: * և նա ասէ. զեղբարսն իմ խնդրեմ. պատմեա՛ ինձ ուր արածիցեն: * և ասէ ցնա այրն. բարձին աստի. և լուայ զի ասէին, երթիցուք 'ի Դովթայիմ: և գնաց Յովսէփ զհետ եղբարց իւրոց. և եգիտ զնոսա 'ի Դովթայիմ: * Տեսին զնա եղբարքն յառաջագոյն 'ի հեռաստանէ, մինչ չև մօտ եկեալ էր առ նոսա.

[Genèse, XXXVII, 8—18]

խորհուրդ վատ 'ի մէջ առին սպանանել զնա: * Եւ ասեն իւրաքանչիւր ցեղբայր իւր. ահա երազատեսն գայ. * եկա՛յք սպանցուք զնա, և ընկեսցո՛ւք 'ի մի 'ի գբոց աստի, և ասասցուք եթէ գազան չար եկեր զնա. և տեսցուք զինչ լինիցին երազքն նորա: * Իբրև լուաւ Ռուբէն, կորզեաց զնա 'ի ձեռաց նոցա, * և ասէ. մի՛ հարցուք զդա յոգի: և ասէ ցնոսա Ռուբէն. մի՛ հեղցուք արիւն. այլ արկէ՛ք զդա 'ի գուբ մի յանապատի աստ. և ձեռն մի՛ արկանէք 'ի նա: Զի թափիցէ զնա 'ի ձեռաց նոցա, և հասուցանիցէ զնա առ հայր իւր: * Եւ եղև իբրև եկն Յովսէփ առ եղբարսն իւր, մերկացին զպատմուճանն նորա ծաղկեայ 'ի նմանէ: * և առին ընկեցին զնա 'ի գուբն: և գուբն ունայն էր, և ջուր ոչ գոյր 'ի նմա:

* Եւ նստան ուտել զհացն: Զաչս 'ի վեր բարձեալ տեսին, և ահա ճանապարհորդք իսմայելացիք գային 'ի Գաղաադէ. և ուղտք նոցա լի էին խնկովք ստաշխամբ և ռետնիւ. և երթային իջուցանել յԵգիպտոս: * Եւ ասէ Յուդա ցեղբարսն իւր. զի՞նչ օգուտ է եթէ սպանանիցեմք զեղբայրն մեր. և թաքուցանիցեմք զարիւն նորա. * եկա՛յք վաճառեսցո՛ւք զնա Իսմայելացւոցն. և ձեռք մեր մի՛ շաղախեսցին 'ի նմա. զի եղբայր և մարմին մեր է: և լուան նմա եղբարքն իւր: * Եւ անցանէին արք մադիանացիք՝ վաճառականք: Եւ ձգեցին հանին զՅովսէփ 'ի գբոյ անտի, և վա-

[Genèse, XXXVII, 19—28]

ճառեցին զՅովսէփ Իսմայելացւոցն քսան դահեկանի: * Եւ իջուցին զՅովսէփ յԵգիպտոս: Դարձաւ Ռուբէն ՚ի գուբն. եւ ոչ եգիտ զՅովսէփ ՚ի գբի անդ: * պատառեաց զհանդերձս իւր. եւ դարձաւ առ եղբարսն իւր՝ եւ ասէ. պատանեակն չէ անդ, եւ ես արդ՝ յո՞ երթայց:

* Եւ առեալ զպատմուճանն Յովսեփայ՝ զենին ուլ այծեաց, եւ թաթաւեցին զպատմուճանն յարեանն: * Եւ առաքեցին զպատմուճանն ծաղկեայ տանել առ հայրն իւրեանց, եւ ասեն. զայդ գտաք. ծանի՛ր եթէ որդւո՞յ քո իցէ պատմուճանդ եթէ ոչ: * Եւ ծանեաւ զնա՝ եւ ասէ. պատմուճանս որդւոյ իմոյ է. գազան չար եկեր զնա. գազան յափշտակեաց զՅովսէփ: * Եւ պատառեաց զհանդերձս իւր, եւ քուրձ զգեցաւ ՚ի վերայ մէջոյ իւրոյ. եւ սուգ ունէր ՚ի վերայ որդւոյն իւրոյ աւուրս բազումս: * Եւ ժողովեցան ամենայն ուստերք նորա՝ եւ ամենայն դստերք նորա, եւ եկին մխիթարել զնա, եւ ոչ կամէր մխիթարել. ասէ՝ զի իջից ես սովին սգով առ որդի իմ ՚ի դժոխս. եւ ելաց զնա հայրն իւր: . . . .

* Եւ զՅովսէփ իջուցին յԵգիպտոս, եւ գնեաց զնա Պետափրէս ներքինի փարաւոնի դահճապետ, այր եգիպտացի ՚ի ձեռաց Իսմայելացւոցն. որք իջուցին զնա անդր: * Եւ էր Տէր ընդ Յովսեփայ. եւ էր այր աջողակ: եւ եղեւ ՚ի տան տեառն իւրոյ յԵգիպտոս: * Իբրեւ գիտաց տէրն նորա՝ թէ Տէր

[Genèse, XXXVII, 29—35; XXXIX, 1—3]

ընդ նմա է. և զամենայն զինչ և առնէր՝ Տէր յաջողէր 'ի ձեռս նորա: * Եւ եգիտ Յովսէփ շնորհս առաջի տեառն իւրոյ. զի հաճոյ էր նմա: Եւ կացոյց զնա 'ի վերայ տան իւրոյ. և զամենայն ինչ որ իւր էր՝ ետ 'ի ձեռս Յովսեփայ: Եւ եղև յետ կացուցանելոյ զնա 'ի վերայ տան իւրոյ՝ և 'ի վերայ ամենայն իրիք որ ինչ էր նորա: * Եւ օրհնեաց Տէր զտուն եգիպտացւոյն վասն Յովսեփայ: Եւ եղև օրհնութիւն Տեառն 'ի վերայ ամենայն ընչից նորա 'ի տան և յանդի: Եւ եթող զամենայն որ ինչ իւր էր՝ 'ի ձեռս Յովսեփայ: * Եւ ոչ գիտէր զամենայն որ ինչ կայր 'ի տան իւրում, բայց միայն զհացն զոր ուտէր: Եւ էր Յովսէփ ազնիւ երեսօք, և գեղեցիկ տեսլեամբ յոյժ:

* Եւ եղև յետ բանիցս այսոցիկ, և արկ կին տեառն իւրոյ զաչս իւր 'ի վերայ Յովսեփայ. և ասէ ցնա՝ քունեա՛ ընդ իս: * Եւ նա ոչ կամեցաւ: Եւ ասէ ցկին տեառն իւրոյ. զի եթէ տէր իմ ոչ ճանաչէ ինչ 'ի տան իւրում վասն իմ. * և զամենայն ինչ ետ 'ի ձեռս իմ. և չիք ինչ 'ի տան աստ որ մեծ է քան զիս. և չիք ինչ զատեալ յինէն բաց 'ի քէն՝ զի տիկին նորա ես. և զիա՞րդ առնիցեմ զբանդ զայդ զչար և զմեծ, և մեղանչիցեմ առաջի Աստուծոյ: * Եւ եղև իբրև խօսէր ընդ Յովսեփայ օր ըստ օրէ, և ոչ անսայր քունել ընդ նմա, և ոչ հուպ լինել: * Եւ եղև օր ինչ այնպիսի. մտեալ Յովսէփ 'ի տունն

գործել զգործ ինչ իւր. և ոչ ոք էր անդ յընտանեաց անտի 'ի ներքս. * բուռն եհար զձորձոց նորա և ասէ, Ննջեա՛ ընդ իս. և նորա թողեալ զձորձս իւր 'ի ձեռս նորա, և փախեաւ ել արտաքս:

* Եւ եղև իբրև ետես եթէ եթող զձորձս իւր 'ի ձեռս նորա և փախեաւ ել արտաքս. * կոչեաց զընտանիս տանն՝ և ասէ. տեսէ՛ք, զիած մեզ ծառայ եբրայեցի, խաղ առնել զմեզ. եմուտ առ իս և ասէ, Ննջեա՛ ընդ իս. և ես աղաղակեցի 'ի ձայն բարձր: * և իբրև լուաւ թէ մեծաբարբառ աղաղակեցի. եթող զձորձս իւր առ իս՝ և փախեաւ ել արտաքս: * Եւ եդ զձորձսն առ իւր՝ մինչև եկն տէրն 'ի տուն իւր. և խօսեցաւ ընդ նմա ըստ բանիցս այսոցիկ, * և ասէ. եմուտ առ իս ծառայն եբրայեցի զոր ածեր մեզ՝ խաղ առնել զիս. և ասէ ցիս՝ Ննջեա՛ ընդ իս: * Իսկ իբրև լուաւ թէ բարձրացուցի զբարբառ իմ և աղաղակեցի. եթող զձորձս իւր յիս, և փախեաւ ել արտաքս: * Եւ եղև իբրև լուաւ տէրն նորա զբանս կնոջն իւրոյ՝ զոր խօսեցաւ ընդ նմա և ասէ, թէ այսպէս արար ընդ իս ծառայն քո, բարկացաւ սրտմտութեամբ: * Եւ առ տէրն Յովսեփայ՝ արկ զնա 'ի բանտ. 'ի տեղի ուր կալանաւորքն արքունի կապեալ կային 'ի բանտին:

* Եւ էր Տէր ընդ Յովսեփայ, և արկ զնովաւ ողորմութիւն, և ետ նմա շնորհս առաջի բանտապետին: * և ետ բանտապետն զբանտն 'ի ձեռս Յովսեփայ, և զամենայն կալանաւորսն որ էին 'ի բանտի անդ.

[Genèse, XXXIX, 12—22]

և զամենայն որ ինչ գործէին անդ, նա էր որ գործէր։ * Եւ ոչ ինչ գիտէր բանտապետն զքանտին վասն նորա. զի ամենայն ’ի ձեռս Յովսեփայ էր. քանզի Տէր էր ընդ նմա. և զոր ինչ գործէր նա՝ Տէր յաջողէր ’ի ձեռս նորա։

* Եւ եղև յետ բանիցս այսոցիկ, յանցեաւ տակառապետ արքային եգիպտացւոց, և մատակարար տեառն նոցա արքային եգիպտացւոց։ * Եւ բարկացաւ փարաւոն ’ի վերայ երկոցուն ներքինեացն իւրոց. և ’ի վերայ տակառապետին և ’ի վերայ մատակարարին։ * և եդ զնոսա ’ի բանտի առ դահճապետին. յայնմ բանտի տեղւոջ ուր Յովսէփն կայր։ * և յանձն արար զնոսա դահճապետն Յովսեփայ. և կայր նոցա ’ի սպասու։ և էին աւուրս ինչ ’ի բանտի անդ։

* Եւ տեսին երազ երկոքին. զիւրաքանչիւր երազ ’ի միում գիշերի։ տեսիլ երազոյ տակառապետին և մատակարարին որ էին արքային եգիպտացւոց, մինչ էին ’ի բանտի անդ։ * Եմուտ առ նոսա Յովսէփ ընդ առաւօտն. և ետես զնոսա՝ և էին խռովեալք։ * Եհարց ցներքինիսն փարաւոնի որ էին ընդ նմա ’ի բանտի անդ առ տեառն նորա՝ և ասէ. ընդէ՞ր տրտում են երեսք ձեր այսօր։ * Եւ նոքա ասեն ցնա. երազ տեսաք, և ոչ ոք իցէ որ մեկնիցէ զնա։ և ասէ ցնոսա Յովսէփ. ոչ ապաքէն ’ի ձեռս Աստուծոյ իցէ մեկնութիւն նոցա. պատմեցէք ինձ։ * Եւ պատմեաց տակառապետն զերազն իւր Յովսեփայ՝

[Genèse, XXXIX, 23—XL, 9]

և ասէ. Թուէր ինձ ՚ի տեսլեան իմում, որթ մի առաջի իմ։ և յորթն երեք ուռք՝ կանաչք յոյժ. և ունէր երիս ողկոյզս հասեալս ողկոյզ խաղողոյ։ * և բաժակն փարաւոնի ՚ի ձեռին իմում։ առնուի զխաղողն, և ճմլէի ՚ի բաժակն փարաւոնի, և տայի զբաժակն ՚ի ձեռս փարաւոնի։ * Եւ ասէ ցնա Յովսէփ. այս է մեկնութիւն նորա։ երեք ուռքն, երեք աւուրք են։ * այլ ևս երեք աւուրք, և յիշեսցէ փարաւոն զիշխանութիւն քո, և անդէն ՚ի նմին տակառապետութեան քում կացուսցէ զքեզ. և տացես զբաժակն փարաւոնի ՚ի ձեռս նորա. ըստ առաջնոյ իշխանութեան քո՝ որպէս և էիր տակառապետ։ * Այլ զիս յիշեսջիր յորժամ բարի լինիցի քեզ. և արասցես ինձ ողորմութիւն. և յիշեսցես զիս առաջի փարաւոնի. և հանցես զիս ՚ի բանտէ աստի յայսմանէ։ զի գողանալով գողացան զիս յերկրէն եբրայեցւոց. և աստ՝ ինչ ոչ արարի. և արկին զիս ՚ի տուն գբոյս այսորիկ։

* Իբրև ետես մատակարարն թէ ուղիղ մեկնեաց, ասէ ցՅովսէփ. և ես տեսանէի յերազի, թուէր ինձ թէ երիս խանս նաշհւոյ ունէի ՚ի գլուխ իմում։ * և ՚ի վերնում խանին յամենայնէ զոր ուտէր արքայ փարաւոն՝ գործ մատակարարաց. և թռչունք ուտէին զնա ՚ի խանէ անտի՝ որ էր ՚ի վերայ գլխոյ իմոյ։ * Պատասխանի ետ Յովսէփ՝ և ասէ ցնա. այս է մեկնութիւն նորա։ երեք խանքն երեք աւուրք են։

[Genèse, XL, 10—18]

* յետ երից աւուրց բարձցէ փարաւոն զգլուխ քո 'ի քէն, և կախեսցէ զքեզ զփայտէ. և կերիցեն թռչունք երկնից զմարմին քո 'ի քէն:

* Եւ եղև յաւուրն երրորդի, որ ծննդոց էր փարաւոնի, և առնէր ուրախութիւն ամենայն ծառայից իւրոց: և յիշեաց զիշխանութիւն տակառապետին, և զիշխանութիւն մատակարարին 'ի մէջ ծառայից իւրոց: * Եւ կացոյց զտակառապետն անդէն յիշխանութեան իւրում. և ետ զբաժակն 'ի ձեռս փարաւոնի: * և զմատակարարն կախեաց զփայտէ, որպէս և մեկնեացն Յովսէփ: * Եւ ոչ յիշեաց տակառապետն զՅովսէփ, այլ մոռացաւ զնա:

* Եւ եղև յետ երկուց ամաց աւուրց, ետես փարաւոն երազ: թուէր թէ կայցէ յեզր գետոյ: * և ահա որպէս թէ 'ի գետոյ անտի ելանէին եւթն երինջք գեղեցիկ տեսանելով, և ընտիրք մարմնով, և արածէին 'ի խաղի անդ: * Եւ այլ ևս եւթն երինջք ելանէին յետ նոցա 'ի գետոյ անտի. զազիրք տեսանելով. և վտիտք մարմնով. և արածէին առ այլ երնջովքն առ եզեր գետոյն: * Եւ ուտէին եւթն երինջքն զազիրք տեսլեամբ և վտիտք մարմնովք, զեւթն երինջս գեղեցիկս տեսլեամբ և զընտիրս: Զարթեաւ փարաւոն. * և անդրէն 'ի քուն եմուտ: և ետես երազ երկրորդ. և ահա եւթն հասկ ելանէին 'ի միում փնջի՝ ընտիրք և գեղեցիկք: * Եւ ահա եւթն այլ հասկք սինք և խորշակահարք ելանէին

[Genèse, XL, 18—XLI, 6].

յետ նոցա: * Եւ կլանէին եւթն հասկքն սինք եւ խորշակահարք զեւթն հասկսն՝ զընտիրս եւ զատոքս: Զարթեաւ փարաւոն, եւ էր երազ:

* Եւ եղեւ առաւօտ, եւ խռովեցաւ անձն նորա: Եւ առաքեաց կոչեաց զամենայն երազահանս Եգիպտոսի, եւ զամենայն իմաստունս նորա, եւ պատմեաց փարաւոն զերազն իւր: եւ ոչ ոք էր որ մեկնէր զերազն փարաւոնի: * Եւ խօսեցաւ տակառապետն առաջի փարաւոնի եւ ասէ. զյանցանս իմ յիշեցուցանեմ այսօր: * Բարկացաւ փարաւոն ծառայից իւրոց. եւ եդ զմեզ 'ի բանտի 'ի տան դահճապետին, զիս եւ զմատակարարն: * Եւ տեսաք երկոքին երազ 'ի միում գիշերի՝ ես եւ նա. եւ իւրաքանչիւր ըստ երազոյ իւրում տեսանէաք: * Եւ էր անդ ընդ մեզ պատանի մի մանուկ՝ եբրայեցի, ծառայ դահճապետին. եւ պատմեցաք նմա: * Եւ մեկնեաց մեզ զերազսն մեր. առն ըստ իւրաքանչիւր երազոյ մեկնեաց: Եւ եղեւ որպէս մեկնեացն մեզ, նոյնպէս եւ պատահեաց. ինձ գալ հասանել յիշխանութիւն. եւ նմա կախել զփայտէ:

* Առաքեաց փարաւոն եւ կոչեաց զՅովսէփ: եւ հանին զնա 'ի բանտէ անտի. եւ փոքրեցին զհերս նորա, եւ փոխեցին զպատմուճան նորա. եւ եկն առաջի փարաւոնի: * Եւ ասէ փարաւոն ցՅովսէփ, երազ տեսի՝ եւ չիք ոք որ մեկնէ զնա. բայց ես լուայ զքէն, ասեն եթէ լսես զերազս՝ մեկնես: * Պատասխանի ետ Յովսէփ՝ եւ ասէ ցփարաւոն: առանց Աստուծոյ

[Genèse, XLI, 6—16].

ոչ լինի պատասխանի փրկութեան Փարաւոնի: * Խօսեցաւ Փարաւոն ընդ Յովսեփայ՝ և ասէ. Թուէր 'ի տեսլեան իմում, եթէ կայի յեզեր գետոյ. և որպէս թէ 'ի գետոյ անտի ելանէին եւթն երինջք ընտիրք. մարմնովք և գեղեցիկ տեսանելով, և արածէին 'ի խաղի անդ: * Եւ ահա այլ ևս եւթն երինջք ելանէին զկնի նոցա 'ի գետոյ անտի. գժընդակք և զազիրք տեսանելով յոյժ, և վտիտք մարմնովք. որպիսի ոչ տեսի յամենայն երկրիս եգիպտացւոց զազրագոյնս քան զնոսա: * Եւ ուտէին եւթն երինջքն վտիտք և զազիրք զեւթն երինջսն զառաջինս զգեղեցիկսն և զընտիրս: * Եւ մտանէին յորովայն նոցա, և ոչ երևէին. և երեսք նոցա զազիրք իբրև զառաջինն: Զարթեայ, և դարձեալ ննջեցի: * Եւ տեսանէի միւսանգամ յերազի: որպէս թէ եւթն հասկ ելանէին 'ի միում փնջի՝ լիք և գեղեցիկ: * Եւ այլ եւթն հասկ ապականեալք, աղաղունք և խորշակահարք, ելանէին մօտ առ նոսա: * Եւ կլանէին եւթն հասկքն աղաղունք և խորշակահարք՝ զեւթն հասկս զգեղեցիկս և զատոքս: Եւ պատմեցի երազահանացն, և ոչ ոք էր որ մեկնէր ինձ:

* Եւ ասէ Յովսէփ ցՓարաւոն. Երազն Փարաւոնի մի է. զոր ինչ Աստուած առնելոց է եցոյց Փարաւոնի: * Եւթն երինջքն գեղեցիկքն՝ եւթն ամ են. և եւթն հասկն գեղեցիկք՝ եւթն ամ են: Երազն Փարաւոնի մի է: * Եւ եւթն երինջքն տգեղք և վտիտք որ ելանէին զհետ նոցա, եւթն ամ են. և

[Genèse, XLI, 17—27].

եւթն հասկքն ոսինք և խորշակահարք. լիցի զեւթն ամ սով: * Բանն զոր ասացի փարաւոնի՛ այն է. զոր ինչ Աստուած առնելոց է, եցոյց փարաւոնի: * Ահա ամք եւթն եկեսցեն բազում լիութեան յամենայն երկիրս եգիպտացւոց: * Եւ յետ այնորիկ եկեսցէ եւթն ամ սովոյ, և մոռասցին զլիութիւնն յամենայն երկիրս եգիպտացւոց՝ և սպառեսցէ սովն զերկիր: * և ոչ ծանիցի լիութիւնն յերեսաց սովոյն որ գայցէ յետ այնորիկ. քանզի սաստիկ լինիցի յոյժ: * Այլ վասն կրկնելոյ երազոյն փարաւոնի երկիցս անգամ. զի ճշմարիտ է բանն առ յԱստուծոյ, և փութասցի Աստուած առնել զնա: * Եւ արդ՝ տես. խնդրեա՛ այր մի իմաստուն և խորհրդական փարաւոնի. և կացուսցես զնա 'ի վերայ երկրիս եգիպտացւոց: * Եւ արասցէ, և կացուսցէ գործակալս փարաւոնի 'ի վերայ երկրիս: և հինգերորդեսցեն զարմտիս երկրիս եգիպտացւոց զեւթն ամացն լիութեան: * և ժողովեսցեն զամենայն կերակուրս զեւթն ամացն բարեաց եկելոց: և ժողովեսցի ցորեան ընդ ձեռամբ փարաւոնի. և կերակուրք 'ի քաղաքս պահեսցին: * Եւ եղիցի կերակուրքն պահեալ երկրիս յեւթն ամս սովոյն որ լինիցին յերկրիս եգիպտացւոց. և մի սատակեսցի երկիրս 'ի սովոյ:

* Եւ հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի փարաւոնի, և առաջի ամենայն ծառայից իւրոց: * և ասէ փարաւոն ցամենայն ծառայս իւր. միթէ գտանիցեմք

[Genèse, XLI, 28—38].

այր այնպիսի՝ որ ունիցի զոգի Աստուծոյ յանձին իւրում։ * Եւ ասէ փարաւոն ցՅովսէփ. որովհետև եցոյց քեզ Աստուած զայդ ամենայն. չե՛ք այր իմաստնագոյն և խորհրդական քան զքեզ։ դու լիցիս 'ի վերայ տան իմոյ. և բերանոյ քում հնազանդ լիցի ամենայն ժողովուրդ իմ. բայց միայն աթոռովս 'ի վերոյ եղէց ես քան զքեզ։ * Եւ ասէ փարաւոն ցՅովսէփ. ահաւասիկ կացուցի զքեզ այսօր 'ի վերայ երկրիս եգիպտացւոց։ * Եւ հանեալ փարաւոնի զմատանին իւր 'ի ձեռանէ իւրմէ՝ եդ 'ի ձեռին Յովսեփայ. և զգեցոյց նմա պատմուճան բեհեղեայ, և արկ մանեակ ոսկի 'ի պարանոց նորա։ * և եհան զնա յերկրորդ կառս իւր. և քարոզ կարդայր առաջի նորա։ և կացոյց զնա 'ի վերայ երկրին եգիպտացւոց։ * Եւ ասէ փարաւոն ցՅովսէփ. ահաւասիկ ես փարաւոն. առանց քո ոչ ոք համբարձցէ զձեռս իւր և զոտս իւր 'ի վերայ ամենայն երկրիս եգիպտացւոց։ * Եւ կոչեաց փարաւոն զանուն Յովսեփայ՝ փսոմփթոմփանէ։ և ետ նմա զԱսանէթ դուստր Պետափրեայ քրմի Արեգ քաղաքի կնութեան։

* Եւ ել Յովսէփ յերեսաց փարաւոնի։ * և էր Յովսէփ ամաց երեսնից յորժամ ընծայեցաւ առաջի փարաւոնի արքային եգիպտացւոց։ Ել Յովսէփ յերեսաց փարաւոնի, և շրջեցաւ ընդ ամենայն Եգիպտոս։ * Եւ արար երկիրն յեւթն ամս լիութեանն

[Genèse, XLI, 39—47].

արդիւնս: * Եւ ժողովեաց զամենայն կերակուրս ամացն իւթանց, յորս էր լիութիւնն յերկրին Եգիպտացւոց: Եւ համբարեաց կերակուրս 'ի քաղաքս. զկերակուր դաշտաց քաղաքին որ շուրջ զնովաւ. Եւ համբարեաց 'ի նմա: * Եւ ժողովեաց Յովսէփ ցորեան իբրեւ զաւազ ծովու բազում յոյժ. մինչեւ ոչ կարէր համարել. քանզի ոչ գոյր թիւ: * Եւ եղեն Յովսեփու երկու որդիք մինչ չեւ եկեալ էր եւթն ամացն սովոյ. զորս ծնաւ նմա Ասանէթ դուստր Փետափրեայ քրմի Արեգ քաղաքի: * Եւ կոչեաց Յովսէփ զանուն անդրանկանն Մանասէ. զի ասէ թէ մոռացոյց ինձ Աստուած զամենայն զվիշտս իմ, եւ զամենայն վիշտս հօր իմոյ: * Եւ զանուն երկրորդին կոչեաց Եփրեմ, զի ասէ թէ աճեցոյց զիս Աստուած յերկրի տառապանաց իմոց:

* Եւ անցին եւթն ամք լիութեանն, որ եղեն յերկրին Եգիպտացւոց: * Եւ սկսան գալ եւթն ամք սովոյն. որպէս ասաց Յովսէփ: Եւ եղեւ սով յամենայն երկրին. զի յամենայն երկրին Եգիպտացւոց ոչ գտանէր հաց: * Եւ սովեցաւ ամենայն երկիրն Եգիպտացւոց: Եւ աղաղակեաց ամենայն ժողովուրդն առ Փարաւոն վասն հացի: Եւ ասէ Փարաւոն ցամենայն Եգիպտացիսն, երթա՛յք առ Յովսէփ, եւ զոր ինչ ասիցէ ձեզ արասջի՛ք: * Եւ էր սով 'ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի: Եւ եբաց Յովսէփ զամենայն շտեմարանս ցորենոյ. Եւ վաճառէր ամենայն

[Genèse, XLI, 48—56].

եգիպտացւոցն: Եւ սաստկացաւ սովն յամենայն երկիրն եգիպտացւոց: * և ամենայն աշխարհք գային յԵգիպտոս գնել ՚ի Յովսեփայ. զի զօրանայր սովն ընդ ամենայն երկիր:

II. ORIGINE DES ARMÉNIENS. — HAÏK.

Յետ ջրհեղեղին որդիք Նոյի՝ Յաբեթ, Սեմ և Քամ՝ բնակեալք յաշխարհն Արարատայ՝ սերեցան որդւոց յորդիս. և բազմացան անդ յոյժ: Ապա առեալ Սեմայ զորդիս իւր՝ չուեաց ընդ արևմուտս հիւսիսոյ՝ գտանել իւր բնակութիւն. և հասեալ առ երկայնանիստ լերամբ ՚ի դաշտ մի՝ ընդ որ գետ անցանէր, դադարեցաւ առ գետովն ամիսս երկուս. և զլեառն՝ առ որով նստաւ, կոչեաց յանուն իւր Սիմ: Զայն երկիր տուեալ միում ՚ի կրտսերագոյն որդւոց իւրոց, որում անուն էր Տարբան, դարձաւ անդրէն յարևելս հարաւոյ՝ ուստի եկեալն էր, գտանել զայլ ևս պատշաճաւոր տեղի այլոց որդւոց իւրոց: Իսկ Տարբան մնացեալ անդ հանդերձ ուստերօք և դստերօք և արամբք նոցին, կոչեաց զգաւառն զայն յանուն իւր Տարոն, և աշխարհն կոչեցաւ յետոյ Տուրուբերան: Բաժանեաց ապա զորդիս իւր յայլևայլ տեղիս այնր գաւառի. յորմէ և տեղին այն կոչեցաւ Ցրօն, այսինքն ցրուումն կամ բաժանումն.

Այնպէս և որդիք Քամայ և Յաբեթի բազմացեալ յորդիս՝ սփռեցան յերեսս այնր աշխարհի յայլևայլ գաւառս 'ի մեծն Հայաստան. որդիքն Քամայ զսահմանօք արևմտից. և որդիքն Յաբեթի զսահմանօք լերինն Մասեաց. և ամենայնցն նոցա էր մի լեզու և մի բարբառ, և որպէս հաւանական թուի այն էր լեզու Հայոց. Եւ ծնաւ Յաբեթ զԳամեր. և Գամեր ծնաւ զԹորգոմ, և զԱսքանազ. և Թորգոմ ծնաւ զՀայկ. յորմէ և ազգ մեր Հայք։ Իսկ Հայկ ըստ ստուգաբանութեան նշանակէ հայրիկ, այսինքն մի միայն առաջին հայր սերնդոց իւրոց՝ որք ասին Հայք։ Զայս եղեալ՝ մատիցուք 'ի հարազատ պատմութիւն մեր սկսեալ 'ի Հայկայ։

Հայկ որդի Թորգոմայ՝ որդւոյ Գամերի՝ որդւոյ Յաբեթի անդրանկանն Նոյի առ կենդանութեամբ նորա բնակեալ 'ի Հայաստան՝ որպէս և այլք առ հասարակ, իբրև եղև Ղ̄ ամաց, կամ ըստ եօթանասնից ԾՂ̄ ամաց, 'ի բաժանել բնակչաց երկրին և 'ի չուել նոցա հանդերձ որդւովք և ազխիւք իւրեանց յարարատեան աշխարհէ յերկիրն Սենաար 'ի Միջագետս, ինքն ևս գնաց ընդ նոսա.

Ընդ 'ի շինել նոցա զաշտարակն 'ի Բաբելոն, և 'ի խառնակել լեզուաց, և 'ի տիրել Բելայ 'ի վերայ ամենեցուն, և 'ի կանգնել նորա զՆինուէ քաղաք, եկաց Հայկ յայնոսիկ կողմանս առանձին տամբ իւրով զամս ոչ սակաւ ընդ իշխանութեամբ նորին Բելայ.

ուր և ծնաւ զորդիս բազումս, զԱրմենակ, զՄանաւազ, զԽոռ և զայլս, և բազմացաւ յոյժ:

Ապա ոչ ևս կամելով հպատակել ընդ ձեռամբ Բելայ՝ առեալ զորդիս և զթոռունս իւր, որոց թիւ հաշուի լինել իբր երեքհարիւր, ևս և զընդոծինս, և զայլ բազումանձինս որք յարեցան ՚ի նա, եւ յաշխարհէն Բաբելոնի հանդերձ ամենայն աղխիւք. և խաղաց ՚ի կողմն հիւսիսոյ գնալ յերկիրն Արարատայ. և եկեալ ՚ի դաշտավայր մի՝ բնակեցաւ ՚ի լեռնոտին միում: Գտեալ անդ Հայկայ զբազում մարդիկ՝ որք յառաջագոյն սփռեալ դադարէին յայն տեղիս, և խօսէին ՚ի լեզու Նոյայ՝ հնազանդեցոյց զնոսա ընդ իւրև: Եւ զի իւր նախնի լեզու էր նոցայն՝ ՚ի լեզու նոցա միայարեցաւ: Եւ շինեալ անդէն դաստակերտս՝ ետ ՚ի ժառանգութիւն թոռին իւրում Կադմեայ որդւոյ Արմենակայ:

Եւ ինքն այլով աղխիւն խաղաց յարևմուտս հիւսիսոյ. և եկեալ բնակեցաւ ՚ի բարձրաւանդակ դաշտի միում, և անուանեաց զանուն տեղւոյն Հարք, աւանդել կամելով յետնոց իւրոց յիշել թէ անդ զառաջինն բնակեցան հարք այնր ազգի՝ սերեալք ՚ի տանէ Թորգոմայ: Ապա կառոյց անդ յիւր անուն աւան, և կոչեաց Հայկաշէն. և որք միանգամ բնակեալ էին ՚ի հարաւակողմն այնր դաշտի, և ըստ նախագրելոյդ խօսէին ՚ի նոյեան լեզու, նոքա ևս նիքնակամ հնազանդեցան նմա:

Իսկ Բէլ առեալ զլուր վտարանջելոյն Հայկայ, առաքեաց առ նա զմի ոմն յորդւոց իւրոց հաւատարիմ արամբք գալ 'ի հնազանդութիւն։ Այլ Հայկ խստութեամբ պատասխանեալ դարձոյց յետս զպատգամաւորսն։ Բարկացաւ ընդ այս Բէլ. և զօրաժողով լեալ եկն յերկիրն Հայկայ՝ մօտ 'ի սահմանս Կադմեայ թոռին նորա։ Իսկ Կադմոս զահի հարեալ յերեսաց նորա՝ առաքեաց արս փութանակի առ Հայկ, և ծանոյց նմա զյարձակելն Բէլայ. յայտ լեցի աստ մեծիդ դիւցազանց, զի դիմեալ գայ 'ի վերայ քո Բէլ բազմութեամբ քաջաց և հսկայից. և ես իբրև գիտացի թէ մերձեցաւ 'ի սահմանս իմ, առաքեցի ծանուցանել քեզ զգալուստ նորա. և արդ փութասջիր խորհել՝ թէ զի՞նչ ունիցիս առնել։ Իսկ ինքն Կադմոս խուճապեալ էառ զընտանիս իւր, և եկն առ Հայկ տագնապաւ։

Իսկ Բէլ վստահացեալ 'ի բազմութիւն արանցն՝ որք ընդ նմա, և 'ի զօրութիւն իւր, իբրև զյորձանս սաստիկ հեղեալ՝ փութայր հասանել հետևակօք 'ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ։ Այլ արին Հայկ աճապարեալ՝ հաւաքեաց զորդիս և զթոռունս իւր արս քաջս և հզօրս, հաստաբազուկս և կորովիս, և զայլս ևս՝ որք էին ընդ ձեռամբ իւրով՝ ամենեքին աղեղնաւորք թէպէտև թուով սակաւք. և եհաս յեզր ծովակի միոյ, որոյ ջուրք էին աղի և ձկունք մանր. այն է Վանայ ծով։ Անդ սակաւ մի զտեղի առեալ՝ քաջալերեաց զորս ընդ իւր էին, և ասէ. 'ի

հանդիպիլ մեր գնդին Բելայ՝ դիմեսցուք յայն կողմն ճակատու նորա՛ ուր իցէ նա ինքն Բել. և զյաջողութիւն մատանց մերոց ցուցեալ հարցուք զնա, և ցրուեսցուք զթիկնապահս նորա. և մեր եղիցի յաղթութիւն. ապա թէ ոչ յաջողեսցի մեզ՝ մեռցուք քաջութեամբ, և ամենայն ինչ մեր 'ի ծառայութիւն Բելայ մնասցէ:

Եւ ապա անցեալ յառաջ 'ի միասին՝ եկին 'ի միջոցս դաշտաց և լերանց. և հանդարտեցին անդ 'ի բարձրաւանդակի միում՝ որոյ յաջմէ խոսէին ջուրք: Անդ հայեցեալ տեսին 'ի հեռուստ զի բազմութիւնք զօրացն Բելայ իբրև զմրրկայոյզ ամպս թխպագին դիմեալ գային յանդուգն յարձակմամբ:

Եւ ինքն Բել յամբոխէ անտի իւրմէ զատուցեալ ընտիր արամբք՝ հասանէր 'ի բլուրն, որ կայր 'ի հանդիպոյ 'ի ձախմէ ջուրց. և անտի իջեալ խաղայր 'ի վերայ Հայկայ: Եւ էր նա ագուցեալ 'ի գլուխ իւր սաղաւարտ երկաթի զարդս ունելով 'ի գագաթան. և տախտակ պղնձի 'ի վերայ լանջաց և թիկանց. և պահպանակ զրահից 'ի բազուկս և 'ի բարձս ոտից. գօտի ընդ մէջ, և սուր երկսայրի յագդեր իւրում. նիզակ մեծ յաջ ձեռին, և վահան 'ի ձախոյ. յերկուց կողմանց նորա ևս վաղակաւորք և նիզակաւորք քաջք:

Զայն տեսեալ Հայկայ՝ փութացաւ և կա՛րգեաց յաջմէ իւրմէ զԱրմենակ երկու եղբարբք, և 'ի ձախմէ իւրմէ զԿադմոս, և զայլ երկու որդիս իւր ընդ նմա. զի էին նոքա արք հզօրք, և ինքն առաջի, և զայլս զկնի եռանկիւնի իմն ձևով: Եւ եղև իբրև պատա-

հեցան միմեանց կողմանքն երկոքին, դղրդիւն իմն ահագին լինէր անդ. և 'ի հարկանել զիրեարս սաստիկ՝ բազումք անդէն տապալ յերկիր կործանէին և մեռանէին. և մարտն մնայր անպարտելի։

Զայսպիսի անակնունելի եւս տեսեալ Բէլայ՝ զարհուրեցաւ յանձն իւր. և նահանջեալ յետս՝ խորհէր և փութայր ելանել 'ի բլուրն յայն՝ ուստի իջեալն էր. որպէս զի անդ իբր յապահովի ամրացեալ՝ սպասեսցէ գալստեան բովանդակ զօրուն՝ յորմէ անջատեալն էր. և ինքն միւսանգամ ճակատ յարդարեսցէ։

Բայց քաջն Հայկայ իմացեալ զայս՛ յառաջ վարեաց զանձն, և ընթացաւ 'ի վերայ նորա. և քարշեալ զաղեղն պինդ՝ ձգեաց և թռոյց զնետն երեքթևեան 'ի նա ուժգնակի. և նետն անցեալ ընդ պղնձի տախտակ կրծոցն՝ եւ ընդ մէջ թիկանցն և անկաւ յերկիր. և Բէլ անդէն կործանեալ և թաւալեալ մեռաւ 'ի հասակի երեքհարիւր ամաց. և ամբոխն՝ որ ընդ նմա տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեանն Հայկայ, ցրուեցան անտի, և փախեան։

Իսկ Հայկ առեալ զաւար անկելոցն, և կանգնեալ անդէն զդաստակերտ՝ կոչեաց զտեղի պատերազմին Հայք. զի անդ ցուցին Հայք զքաջութիւն իւրեանց. և զտեղին ուր անկաւ Բէլ՝ անուանեաց Գերեզմանք։ Հրամայեաց ապա՛ պատել դեղովք զդին Բէլայ, և տանել 'ի Հարք, և թաղել 'ի բարձրաւանդակ տեղւոջ 'ի նշան իւրոյ քաջութեան։ Իսկ ապա տուեալ Կադմեայ

բազում ինչ յաւարէ անտի, ևս և արս հզօրս, պատուիրեաց նմա գնալ 'ի տեղի իւր։ Եւ ինքն դարձ արարեալ 'ի Հարք գաւառ՝ հաստեաց յաշխարհի անդ միապետական իշխանութիւն իւրումն ազգի։ Վասն այսր գործոյ՝ զոր գործեաց Հայկ, կոչէ զնա Վարդան 'ի Հնախօսութենէ Մխիթարայ անեցւոյ «աստուածային փառաց նախանձախնդիր». զի ոչ պաշտելով ասէ զպատկերն Բէլայ, սատակեաց զնա իբր զառաջնորդ կռապաշտութեան։

Ըստ Մարիբասայ գրելոյն Մովսէս խորենացին կոչէ զՀայկ՝ դիւցազն, գեղապատշաճ, քաջագանգուր, խայտակն, անձնեայ, հաստաբազուկ, հաստաղեղն, կորովաձիգ, ուշեղ, խոհեմ և քաջ։ Եւ կարի յիրաւունս, զի ըստ այսոցիկ հանգամանաց անձին յամենայնի քաջութիւնս ցուցեալ երևի. արիս այս Հայկ. մանաւանդ 'ի յաղթանակել նորա մեծին այն Բէլայ, և 'ի նուաճել ընդ իւրև զայլս։

Այն սա յետ բազում արիական գործոց և քաղաքական կարգաց, և աշխարհի շինութեանց, և հիացուցիչ հանդիսից՝ որպէս գրէ Գրիգոր մագիստրոս, և Յովհան կաթուղիկոս, կեցեալ 'ամս ոչ սակաւ՝ մեռաւ հանգստեամբ յիւրում աշխարհի, յանձն առնելով Արմենակայ որդւոյ իւրում զազգ իւր բովանդակ։

III. L'ÉVÊQUE JEAN.

Յաղագս Յոհաննու եպիսկոպոսի, և վարուց նորա, և անմտութեանն և շաղաշուտ խօսիցն և գործոցն, և նշանացն՝ որ յԱստուծոյ 'ի վերայ նորա եղեն.

Այլ Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառինայ հայ-րապետի, հինաւուրց. Թէ արժան իցէ զնա կոչել եպիսկոպոս։ Եւ էր սա այր կեղծաւոր, և երևեցուցանէր ինքն զանձն իւր մարդկան պահօղ և խորդահանդերձս. մինչ զի մոյգս անգամ ոչ ագանէր, այլ զամառն հեսկով պատէր, և զձմեռն կեմով։ Եւ յագահութեան առանց չափոյ էր հեղեալ, և ոչ կարէր տալ զագահութիւն իւր ընդ երկիւղին Աստուծոյ. այնչափ ինչ, զի զիւս անարժանս և չհաւատալիս գործէր։

Զի էր երբեմն դիպեալ 'ի ճանապարհի ուրեմն, զի նստէր նա 'ի գրաստու վերայ և գայր. եւ դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարհական հեծեալ 'ի ձի, սուսեր ընդ մէջ, թուր զգօտւոյ, աղեղնակապարճ զմիջովն. լուացեալ զհերս իւր օծեալ մերձեալ, վար-սակալ եդեալ 'ի գլուխ իւր, և օղիկ արկեալ զուսովք իւր. և գայր զճանապարհս իւր. թերևս յաւա-զակութենէ։ Իսկ ձին՝ յորում հեծեալ՝ մեծ հասակաւ, և էր գունաւոր, գնացող, մինչ զի 'ի բացէ տեսանէր եպիսկոպոսն Յոհան զձին, մեծապէս զարմացեալ՝

ակնկառոյց լինէր: Ապա իբրև եկն մերձեցաւ հեծեալն մօտ 'ի նա անդր, ապա սպասեալ Յոհաննու՝ բուռն հարկանէր զերասանակաց ձիոյն, և ասէր. Ոչ դու վաղվաղակի 'ի ձիոյ պյտի՞, զի բանք են ինձ ընդ քեզ: Ասէ այրն. Զի ոչ դու զիս գիտես, և ոչ ես զքեզ, զի՞նչ այն բանք իցեն, զոր դու ընդ իս իցես խօսելոյ: Մանաւանդ զի այրն արբեալ ևս դիպեցաւ, և շատ յամառեաց այրն իջանել 'ի ձիոյն: Ապա բռնադատեաց զնա Յոհան, իջոյց 'ի ձիոյ անտի. և առ տարաւ զնա մեկուսի 'ի ճանապարհէն: Եւ առնն խոնարհել հրամայէր և ասէր. Զերի-ցութեան ձեռն դնեմ 'ի վերայ քո: Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն, եթէ այր աւազակ սպանող չարագործ և խառնագնաց լեալ 'ի մանկութենէ իմմէ, ես ոչ ինչ եմ արժանի այդպիսի իրաց. և այժմ դեռ 'ի նմին գործ կամ: Եւ շատ 'ի վէճ եկեալ յամառէր այրն, և նա ևս չար քան զնա: Ապա բռնաբար զգետնեալ զայրն, դնէր Յոհան զձեռն իւր՝ առնել զնա երէց. և յարուցեալ հրամայէր լուծանել զհանդոյցս մեկնոցին, և արկանել նմա աղաբողոն: Եւ ասէր. Երթ 'ի գեւղ քո, և լիջիր դու անդ երէց գեղջն՝ ուստի ես: Եւ անգամ ոչ գիտէր զայրն թէ յորմէ գեղջէ իցէ. Ինքն Յոհան մատուցեալ բուռն հարկանէր զձիոյն, և ասէր. Այս ինձ կօշիկք լիցին, փոխանակ զի երէց արարի զքեզ: Իսկ այրն յամառեալ 'ի վերայ ձիոյն չառնոյր յանձն տալ. ապա բռնաբար յինքն հանեալ զձին, և

զայրն արձակեաց։ Եւ այս ամենայն լիրքս վասն ձիոյն եղեն։

Ապա այրն թէ ոչ կամօք՝ աղէբողոն արկեալ, գնայր 'ի տուն իւր, և երթեալ մտանէր 'ի մէջ ընդանեաց իւրոց, ասէ ցկին իւր և ցընդանիս. Երիք յաղօթս կամք։ Եւ նոքա ասեն. Մոլիս դու, դէ՞ւ ուրեմն հարաւ 'ի քեզ։ Իսկ նա ասէ. Երիք կամք յաղօթս, վասն զի երէց եմ։ Իսկ նոքա զարմացեալ, մերթ շիկնէին, մերթ ծիծաղէին. մինչև բազում անգամ յամառեալք, ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթս ընդ նմա։ Ապա ասէ կինն ցայրն իւր. Ո՞չ դու երախայ էիր, և չէիր մկրտեալ։ Ասէ այրն ցկինն իւր. Ապշեցոյց, չետ յիշել, և ոչ ես յիշեցի զայդ ասել ցնա. զիս երէց արար, և զձին սանձաւ թամբաւ առ և անց։ Եւ ասեն ցայրն ընդանիքն իւր. Յարիցես անդրէն գնասցես առ եպիսկոպոսն, և ասասցես. Մկրտեալ չէի, զի՞ արարեր զիս երէց։ Իսկ նորա յարուցեալ գնացեալ առ եպիսկոպոսն, ասէ ցնա. Ես մկրտեալ չէի, զի՞ արարեր զիս երէց։ Եւ ասէ Յոհան. Սափորով միով ջուր բերէք։ Եւ առեալ զջուրն էարկ զգլխով նորա, և ասէ. Երթ, մկրտեցի զքեզ։ Եւ արձակէր զայրն վաղվաղակի յիւրմէ։

Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր առ այգեօք ուրումն. և էր ժամանակն զայգիսն յատելոյ։ Աղաղակէր առ նա այր մի յայգւոյն, և ասէ. Օրհնեա, տէր եպիսկոպոս, զմեզ և զայգիսս։ Ասէ Յոհան.

Փուշ և տատասկ բուսցի: Ասէ այրն. Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ, փոխանակ զի տարապարտուց անիծանես զմեզ: Եւ եղեն նշանք յԱստուծոյ. զի իբրև չոգաւ եպիսկոպոսն 'ի վանս իւր, հասին հարուածք 'ի վերայ նորա, սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել: Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ 'ի տանջանս չարաչարս հարուածոց, և 'ի մեծ տագնապի կայր աւուրս բազում: Ապա յղեաց կոչեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել 'ի վերայ նորա աղօթս, զի փրկեսցի նա 'ի ցաւոցն: Այգորդն ասէր. Իսկ ես ո՞վ եմ, զի կարեմ զոք օրհնել կամ անիծանել. Թող թէ զայր եպիսկոպոս. Իսկ նա բռնադատէր զնա յանժամ. մինչև յառնէր այգորդն կայր յաղօթս և ասէր. Տէր Աստուած, դու գիտես՝ զի ես այր մեղաւոր եմ և անարժան, ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս. դու փրկեա զիս յայս 'ի չարէս, զի ասեն՝ թէ զայր եպիսկոպոս դու անիծեր, և ասեն՝ քո բանիւ եղև: Օ՜հ լաւ էր ինձ մահ. քանզի չգիտեմ զայս՝ զոր ինչ զինէն ասեն: Եւ զայս ասացեալ՝ անդէն բժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և սկսաւ յամենայն մարմնոցն փուշն 'ի բաց թափել. և էր իբրև զփուշ խոտոց. վաղվաղակի յարուցեալ ողջացաւ յախտէն:

Այն Յոհան եպիսկոպոս որդի Փառինայ յորժամ երթայր առ թագաւորն Հայոց, խաղակատակ լինէր նոցա. որպէս խաղալովն զանձն իւր կրթէր յագահութեան, որում ծարաւեալ պասքեալ փափաքէր,

սակայն մէհանէսւք այն էին նորա։ 'Ի չորք անկեալ յոտս և 'ի ձեռս սողէր առաջի Թագաւորացն, և գուղտու զձայն ածէր կառաչելով, զօրէն ուղտու այնպէս փարելով։ Ընդ կառաչելն ապա մի մի բան խառնելով առնէր 'ի ձայն կառաչելոյն, ասելով՝ Թէ ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեղս բառնամ. դիք 'ի վերայ իմ զմեղս արքայի, Թող բառնամ։ Իսկ Թագաւորքն զմուրհակս գիւղաց կամ զագարակաց գրեալ և կնքեալ դնէին 'ի վերայ ողինն Յոհաննու փոխանակ ընդ մեղաց իւրեանց. և 'ի Թագաւորացն Հայոց ստացաւ իւր գեւղս և ագարակս և զանձս յուղտն լինելոյ և զմեղս բառնալոյ ըստ բանիցն։ Այսպէսի էր այրս Յոհանս կապեալ յըռժլու-Թեան և յագահութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց. զայսպէսի գործս գործէր վասն ագահութեան, որ չէր արժան։

IV. S. MESROB CRÉE L'ÉCRITURE ARMÉNIENNE ET TRADUIT LA BIBLE.

Զ ասւքանազեան ազգին և զՀայաստան աշխարհիս զաստուածատուր շնորհս, զգրոյն գիւտ, և զվարդա-պետութեանն պարգեւ 'ի տեառնէ տուեալ, Թէ յորում ժամանակի և որպիսի արամբ լուսաւոր վարդապետու-Թեամբ պատմեսցուք ձեզ, և զնորին հրեշտակակրօն վարս առաքինութեան։

Այր այրս այս Մեսրովբ 'ի Տարաւն գաւառէ, 'ի Հացեկաց գեղջէ, որդի Վարդանայ. 'ի մանկութեան աստիս վարժեալ հելլենացւոց դպրութեամբն, և եկեալ 'ի դուռն Արշակունեաց թագաւորաց Հայոց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինէր սպասաւոր արքայատուր հրամանին: Եւ հմուտ եղեալ աշխարհակեաց վարուց 'ի զինուորական կարգս և յառաջադէմ՝ և սիրելի էր ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց, իմաստութեանն առաջնորդեալ յիրաւունս ամենայն.

Յետ այսորիկ 'ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրի դարձեալ, մերկանայր յինքենէ զամենայն զբաղմունս, և առեալ զխաչն ըստ աւետարանական հրամանին ելանէր զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն Քրիստոսի: Եւ հաճեալ զհրամանաց պայման, 'ի խաչակիր գունդն Քրիստոսի աշակերտացն խառնի. և զկրօնս միանձանց յանձն առեալ յաւէտ կրօնաւորէր: Եւ բազում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն(1) ըստ աւետարանին կրէր. և ամենայն կրթութեան հոգեւորացն զանձն տուեալ կրօնաւորէր 'ի քաղց և 'ի ծարաւ, 'ի ցուրտ և 'ի մերկութիւն. խոտաբուտ եղեալ, խարազնազգեստ և գետնատարած անկողնօք. և զհանգիստ քնոյ գիշերոյ յոտնաւոր տքնութեամբ 'ի թօթափել ական վճարէր բազում անգամ. և

(1) L'édition de Venise, 1854, a ici վշտակցութիւն, *sympathie, compassion;* il faut lire évidemment վշտակեցութիւն, *peines, misères, épreuves.*

զայս առնէր ոչ սակաւ ժամանակս. Եւ պտեալ զոմանս զգաստասէրս յինքն յարեցուցանէր, աշակերտել նմին աւետարանական կրօնաւորութեանն: Եւ ամենայն փորձութեանց 'ի վերայ հասելոց կամայական քաջութեամբ տարեալ, և նովիմբ լուսաւորեալ և պայծառացեալ 'ի հանդէս ճգնաւորական հաճոյ Աստուծոյ և մարդկան երեւեալ:

Առեալ այնուհետեւ երանելոյն զաշակերտեալսն իւր՝ երթայր 'ի Գողթն. որում ընդ առաջ լինէր իշխանն Շամբիթ, և սիրով ընդունէր որպէս զծառայ Աստուծոյ բարձրելոյ. և բարեպաշտութեամբ սպասաւորէր ըստ աշակերտական հաւատոյն 'ի Քրիստոս: Իսկ երանելոյն անդէն վաղվաղակի զվարդապետական շնորհս 'ի մէջ առեալ, ուսուցանէր զընակիչս քաղաքին և գաւառին, կամաւ իշխանին մատակարարութեամբ: Զի էր ինչ 'ի նոսա 'ի հեթանոսական սովորութեանցն, զորս զարձուցանէր 'ի գիտութիւն ճշմարտութեան, և զամենեսեան լուսաւորէր շնորհաց բանին: Յորոյ 'ի ձեռն մեծամեծ սքանչելիք երեւեալ, դիւաց՝ կերպ 'ի կերպ լինելով զաղաղակ բարձեալ յամենեցուն լսելիս հնչեցուցանէին զհալածանս իւրեանց, անկանելով 'ի կողմանս Մարաց: Վասն որոյ աւաւել ունկնդիր լինէին աշակերտեալքն հոգեկրօն վարդապետին, վասն հաւատոց և վարուց որ նոցա աւանդեցաւ 'ի սուրբ հարց մերձաւորայ Քրիստոսի գրովք սրբովք:

Բայց զի ոչ էր գիր հայերէն լեզուիս՝ բազում պակասութիւն լինէր ճշմարտութեան աւանդելոյն առ

աշակերտեալսն. իսկ երանելի վարդապետն տարակուսեալ 'ի խորհուրդս իւր՝ առ Աստուած ապաւինէր, որ կարողն է յամենայնի, ցուցանել զգիր հայ լեզուիս, որով նուազութիւնն յառաւելութիւն գայցէ գրով։ Եւ յարուցեալ այնուհետև հասանէր առ սուրբն Սահակ հայրապետն Հայոց յաղագս գրոյ նշանագրաց. եգիտ զնա առաւել ևս փափաքող այնմ։ Եւ յետ բազում ջանից և աշխատութեանց և ոչ ինչ օգտելոյ, դարձեալ յաղօթս ապաւինելով յԱստուծոյ խնդրէին որում ցանկային։ Եւ մեկնեալ 'ի միմեանց, և յանձն առեալ զխստամբերութիւն՝ ճգնէին առաւել քան զառաւելս։

Եւ յետ այսորիկ ծանուցեալ լինէր 'ի թագաւորէն Վռամշապհոյ, որ և նա այսմ նախանձայոյզ եղեալ, առաքէն զՄեսրովբ աշակերտօքն հանդերձ 'ի Միջագետս Ասորւոց։ Եւ երթեալ նորա խուզէր ուր ուրեք իմաստասիրաց համբաւէր գիտութիւն։ Եւ հանդիպեալ Դանիէլի ումեմն եպիսկոպոսի Ասորւոց առաքինւոյ, որ ասաց նմա ցուցանել զնշանագիրս որում ցանկայրն։ Եւ յետ բազում աշխատութեանց և քննութեանց և ուսմանց անշահ մնացեալ. զի ոչ բերէր զբառս և զբանս ալփաբետացն ըստ հայերէն լեզուիս։

Յայնժամ հաւատով առ Աստուած ապաւինի, և աղօթս արտասուալիցս առ Աստուած մատուցանէր, և հայցէր յամենեցունց տեառնէն զտիւ և զգիշեր ցուցանել զփափաքելին նշանագրաց։ Եւ տեսանէր

ոչ 'ի քուն երազ և ոչ յարթնութեան տեսիլ, այլ 'ի սրտին գործարանի՛ երևութացեալ հոգւոյն աչաց՝ թաթ ձեռին աջոյ, գրելով 'ի վերայ վիմի. զի որպէս 'ի ձեան վերջք գծին ունէր քարն. և ոչ միայն երևութացաւ, այլ և հանգամանք ամենայնիցն՝ որպէս յամանի 'ի միտս նորա հաւաքեցաւ: Եւ յարուցեալ յաղօթիցն եստեղծ զնշանագիրս մեր հանդերձ Ռուփինոսիւ աշակերտիւ Եպիփանու, որ 'ի Սամոս էր միայնակեաց. կերպաձեւեալ զգիրն ըստ հրամանի Մեսրովբայ վարդապետին և երանելւոյ. փոխադրելով ըստ հայերէն ըստ անսայթաքութեան սիղօբայից հելլենացւոց.

Եւ իսկոյն 'ի թարգմանութիւնս ձեռնարկեալ խորհրդաբար սկսանելով յԱռակաց իմաստնոյն Սողոմոնի, բովանդակեալ զքսան և երկուս յայտնիսն, զհին կտակարանսն յեղուլ 'ի հայ բան: Եւ աշակերտք նորա Յովհան և Յուսէփ 'ի նոյնս նպաստ լինէին: Եւ զարուեստ գրչութեանն ուսուցանէր մանկագոյն աշակերտաց:

GLOSSAIRE

Ա

ագահ, *ի*, *աւ*, *a.* avare.

ագահութիւն, *s.* avarice.

ագանիլ, *եմ*, *ագայ*, *v. i.* s'habiller, se chausser.

ագարակ, *ի*, *աւ*, *s.* village, champ.

ագուցանել, *եմ*, *գուցի*, *v. t.* habiller, vêtir.

ազազուն, *a.* sec, desséché.

ազգ, *ի*, *աւ*, *s.* nation, peuple, famille; genre, espèce; *ազգի ազգի*, de tout genre.

ազդր, *դեր*, *դերք*, *s.* hanche, cuisse.

ազն, *զին*, *զամբ*, *s.* nation, peuple, race.

ազնիւ, *նուի*, *նուաւ*, *a.* noble, distingué.

աթոռ, *ոյ*, *ով*, *s.* siége, trône.

ալփաբետք, *տաց*, *տօք*, *s.* alphabet.

ախտ, *ի*, *իւ*, *s.* mal, maladie.

ածել, *եմ*, *ածի*, *v. t.* amener, porter, produire.

ակն, *ական*, *ակամբ*, *pl.* *ակունք*, *s.* œil.

ականկառոյց, *a.* qui fixe ses regards sur, qui a les yeux attachés sur.

ահ, *ի*, *իւ*, *s.* crainte, épouvante; *զահի հարկանիլ*, être frappé d'épouvante.

ահա, *adv.* voici.
ահագին, *a.* terrible, effroyable.
ահաւասիկ, *adv.* voici.
աղ, ի, իւ, *s.* sel.
աղաբողոն, ի, աւ, *s.* pallium, manteau d'ecclésiastique.
աղագ, ի, աւ, *s.* raison, cause, v. յաղագս.
աղաղակ, ի, աւ, *s.* cri, clameur, voix.
աղաղակել, *v. i.* crier.
աղաչել, եմ, եցի, *v. t.* prier, supplier.
աղեղն, ղան, ղամբ, *s.* arc.
աղեղնակապարճ, ի, իւ, *s.* carquois.
աղեղնաւոր, ի, աւ, *s.* archer, homme habile à tirer de l'arc.
աղէպողոն, v. աղապողոն.
աղի, աղւոյ, *a.* salé.
աղխ, ի, իւ, *s.* bagages, biens.
աղմուկ, մկի, մկաւ, *s.* trouble, situation embrouillée.
աղօթք, թից, թիւք, *s.* prières.
աճապարել, եմ, եցի, *v. i.* se hâter.
աճել, եմ, եցայ, *v. i.* croître, augmenter, grandir.
աճեցուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* faire croître, agrandir.
ամ, ի, աւ, *s.* année.
աման, ոյ, ով ou ի, աւ, *s.* vase.
ամառն, րան, րամբ, pl. ամարունք, *s.* été.
ամբոխ, ի, իւ, *s.* troupe.
ամենակեցոյց, *a.* qui vivifie, qui sauve tout le monde.
ամենայն, ի, իւ, *pr. coll.* tout, tous [50].
ամենեքեան, ամենեքին, *pr. coll.* et *s.* tous, tous les hommes; pl. irr. de ամենայն [50].
ամիս, մսոյ, ով, *s.* mois.
ամպ, ոյ ով, *s.* nuée.
ամրանալ, ամ, րացայ, *v. i.* se fortifier.

այգի, գւոյ, գեաւ, *s.* vigne.
այգորդ, ի, աւ, *s.* vigneron.
այդ, այդր, այդմ etc. [43] *pr. dém.* ce, celui-là, cela.
այդպիսի, սւոյ, սեաւ, *pr. corr.* tel, pareil [51].
այժմ (pour այս ժամ), *adv.* maintenant [90].
այլ, այլոյ, այլում, յայլմէ, *pr. coll.* autre (*alius*).
այլ, *conj.* mais.
այլեւայլ, *a.* divers.
այծ, ի, ից et այծի, ծւոյ, ծիւք, ծեաց, *s.* chèvre.
այն, այնր, այնմ etc. [43] *pr. dém.* ce, celui-là, cela.
այնուհետեւ, *adv.* ensuite, après cela.
այնչափ, *pr. corr.* tel, de telle mesure; *adv.* tellement [51].
այնպէս, *adv.* ainsi, de cette façon.
այնպիսի, սւոյ, սեաւ, *a.* tel, pareil.
այս, այսր, այսմ etc. [43] *pr. dém.* ce, celui-ci, ceci.
այսինքն, *adv.* savoir, c'est à dire [48].
այսպէս, *adv.* ainsi, de cette manière.
այսպիսի, սւոյ, սեաւ, *a.* tel, de telle manière.
այսօր, *adv.* aujourd'hui.
այտի, *adv.* de là [90].
այր, առն, արամբ, արք, *s.* homme, mari [28].
անակնունելի, *a.* inopiné, inattendu.
անապատ, ի, աւ, *s.* désert.
անարժան, ի, իւ, *a.* indigne.
անգամ, *adv.* fois, coup; encore, même; բազում անգամ souvent, à mainte reprise.
անդ, ի, իւ, *s.* champ, campagne.
անդ, *adv.* là [89].
անդամ, ոյ, ով, *s.* membre, partie.
անդէն, *adv.* là; aussitôt.
անդր, *adv.* là [90].

անդրանիկ, նկի et նկան, նկաւ, *s.* et *a.* aîné, premier-né.
անդրէն, *adv.* de nouveau, une autre fois.
անեցի, ցւոյ, *a.* d'Ani (Անի), ville capitale de l'Arménie sous la dynastie des Bagratides.
անիծանել, եմ, ծի, *v. t.* maudire.
անկանիլ, իմ, անկայ, *v. i.* tomber, s'échapper, s'enfuir.
անկիւն, կեան, կեամբ, *s.* angle, coin.
անկողին, gén. pl. ղնոց, ղնից ou ղնաց, *s.* lit, couche.
անձն, ձին, ձամբ, *s.* âme, personne; *souvent employé comme pronom défini*, lui-même, soi-même, etc. [48]; զանձնէն, au sujet de sa propre personne; յանձն առնել, recommander, confier.
անձնեայ, նէի, նէիւ, *a.* fort, aux membres vigoureux.
անմտութիւն, *s.* folie, sottise, insanité.
անշահ, ի, իւ, *a.* inutile; qui ne gagne rien, qui n'obtient pas de résultat.
անուանել, եմ, եցի, *v. t.* nommer.
անուն, նուան, նուամբ, *s.* nom [14].
անպարտելի, *a.* invincible, indécis (en parlant d'un combat).
անջատել, եմ, եցի, *v. t.* séparer.
անսալ, ամ, սացի, *v. i.* écouter, consentir, obéir.
անսայթաքութիւն, *s.* rectitude, fermeté, infaillibilité.
անտի, *adv.* de là [90].
անցանել, եմ, անցի, *v. i.* passer, marcher, s'en aller.
աշակերտ, ի, աւ, *s.* disciple, sectateur.
աշակերտական, *a.* de disciple, qui convient à un disciple.
աշակերտել, եմ, եցի, *v. t.* avoir pour disciple, instruire; IV. être disciple de quelqu'un, le suivre.
աշխատիլ, իմ, եցայ, *v. i.* fatiguer, travailler.
աշխատութիւն, *s.* fatigue, travail, labeur.

աշխարհ, *ի*, *աւ*, *s.* monde, terre, contrée, pays.
աշխարհական, *ի*, *աւ*, *a.* qui appartient au monde, laïque.
աշխարհակեաց, *a.* séculier, temporel, civil.
աշտարակ, *ի*, *աւ*, *s.* tour.
աչք, *աչաց*, *աչօք*, *s.* les yeux.
ապա, *adv.* puis, ensuite.
ապականել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* corrompre, gâter.
ապահով, *ի*, *իւ*, *a.* sûr, assuré; *յապահովի*, *adv.* en sûreté, à l'abri.
ապատ, *s.* habitation, lieu habité.
ապաւինիլ, *իմ*, *եցայ*, *v. i.* se confier à, recourir à.
ապաքէն, *conj.* certes, sans doute; *ո՞չ ապաքէն*, n'est-ce pas?
ապշիլ, *իմ*, *շեցայ*, *v. i.* être étourdi, surpris, stupéfait.
ապշեցուցանել, *եմ*, *ցուցի*, *v. t.* étourdir, surprendre, frapper de stupeur.
ապուշ, *a.* hors de sens, stupide, hébété, surpris [91].
աջ, *ոյ*, *ով* [21], *a.* et *s.* droit; droite, main droite; *յաջմէ*, à droite.
աջողակ, *ի*, *աւ*, *a.* adroit, propice, prospère (aussi *յաջողակ*).
առ, *prép.* à, vers, pour, *accus.*; chez, près de, *gén.*, *instr.*; durant, pendant, *instr.*; *առ 'ի*, de, d'auprès de, de la part de.
առակ, *ի*, *աւ*, *s.* proverbe.
առանձին, *a.* particulier, singulier, isolé.
առանց, *prép.* sans, excepté, *gén.*
առաջ, *ոյ*, *s.* front, tête, devant; *ընդ առաջ*, au devant; v. *յառաջ*, *յառաջագոյն*.
առաջի, *prép.* devant, *gén.*; *adv.* en avant.
առաջին, *ջնոյ*, *ջնով*, *a.* premier, primitif, antérieur; v. *զառաջինն*.

առաջնորդ, ի, աւ, *a.* et *s.* auteur, créateur, chef.

առաջնորդել, եմ, եցի, *v. n.* diriger, conduire, commander.

առաւել, *adv.* plus, davantage; առաւել քան զառաւելս, de plus en plus.

առաւելութիւն, *s.* accroissement, abondance.

առաւօտ, ու, ու, *s.* matin; ընդ առաւօտ, le matin.

առաքել, եմ, եցի, *v. t.* envoyer, mander.

առաքինի, նւոյ, նեաւ, *a.* vaillant, vertueux.

առաքինութիւն, *s.* valeur, vertu.

առն, gén. de այր.

առնել, եմ, արարի, *v. t.* faire [88].

առնուլ, ում, առի, *v. t.* prendre, accueillir, recevoir, occuper; յանձն առնուլ, prendre sur soi, s'adonner à; չառնուլ յանձն, refuser; 'ի մէջ առնուլ, mettre en avant, proposer, présenter; խորհուրդ 'ի մէջ առնուլ, concevoir une pensée.

Ասանէթ, *n. pr.* Assaneth, femme de Joseph.

ասել, եմ, ասացի, *v. t.* dire, promettre [63].

Ասորի, րւոյ, րւով, *a.* Syrien.

աստ, *adv.* ici, ici-bas, dans ce monde [89].

աստի, *adv.* ici, d'ici [90].

աստիք, տեաց, *s.* le monde, les choses mondaines.

աստղ, տեղ, տեղք, *s.* étoile [26].

Աստուած, տուծոյ, ով, *s.* Dieu.

աստուածային, այնոյ, ով, *a.* divin.

աստուածատուր, տրոյ, տրով, *a.* donné par Dieu.

Ասքանազ, *n. pr.* Askanaz, fils de Gomer.

ասքանազեան, *a.* Askanazien, de la race d'Askanaz, un des noms du peuple arménien.

ատել, եմ, եցի, *v. t.* haïr, détester.

ատոք, ի, աւ, *a.* plein, gras.

արածել, եմ, եցի, *v. t.* mener paître, garder (les troupeaux); IV. *v. i.* paître.

Արարատ, այ, *n. pr.* Ararat.

արարատեան, *a.* d'Ararat; arménien.

արարի, 1e p. aor. II de առնել.

արբեալ, ելոյ, ով, *a.* ivre.

արբի, aor. II de ըմպել.

արդ, *adv.* maintenant.

արդիւնք, դեանց, դեամբք, *s.* produits, récoltes.

արեգ, ի, իւ, *s.* soleil; Արեգ քաղաք, ville du soleil, Héliopolis.

արեգակն, *s.* et արեւ, ու, ու, *s.* soleil.

արեւելք, լից, լիւք, *s.* orient, levant.

արեւմուտք, մտից, մտիւք, *s.* occident, couchant.

արթնութիւն, *s.* veille.

արթուն, թնոյ, ով, *a.* éveillé, qui ne dort pas.

արժան, ի, իւ, *a.* digne, convenable; արժան է, il convient, il est permis.

արժանի, նւոյ, նեաւ, *a.* digne.

արի՛, pl. արի՛ք, imp. de յառնել.

արի, րւոյ, րեաւ, *a.* viril, vaillant.

արիական, ի, աւ, v. արի.

արիւն, րեան, րեամբ, *s.* sang.

արկանել, եմ, արկի, 3e p. էարկ, *v. t.* jeter, mettre (un vêtement).

արձակել, եմ, եցի, *v. t.* délier, renvoyer, congédier.

Արմենակ, այ, *n. pr.* Arménak.

արմտիք, տեաց, տեօք, *s.* fruits, produits de la terre.

Արշակ, *n. pr.* Arsace. Արշակունիք, նեաց, les Arsacides.

արուեստ, ի, իւ ou աւ, *s.* art.

արտասուալից, *a.* plein de larmes, éploré.

արտասուք, ւաց, ւօք, *s.* larmes, pleurs.
արտաքս, *adv.* dehors.
արք, pl. de այր.
արքայ, ի, իւ, *s.* roi.
արքայատուր, *a.* donné par le roi, royal.
արքունական, ի, աւ, v. արքունի.
արքունի, *a.* royal.
աւազ, ոյ, ով, *s.* sable.
աւազակ, ի, աւ, *s.* voleur, brigand.
աւազակութիւն, *s.* brigandage.
աւան, ի, աւ, *s.* bourgade, village.
աւանդ, ի, իւ, *s.* dépôt, tradition, transmission.
աւանդել, եմ, եցի, *v. t.* déposer, transmettre, recommander.
աւանիկ (pour ահաւանիկ), *adv.* voilà.
աւար, ի, աւ, *s.* butin, dépouille.
աւետարան, ի, աւ, *s.* Evangile.
աւետարանական, ի, աւ, *a.* évangélique.
աւուր, gén. de օր.

Բ

Բաբելոն, ի, իւ, *n. pr.* Babylone.
բազմանալ, ամ, ացայ, *v. i.* se multiplier, croître en nombre.
բազմութիւն, *s.* multitude.
բազուկ, զկի, զկաւ, *s.* bras.
բազում, զմի, զմաւ, *a.* plusieurs, beaucoup.
բաժակ, ի, աւ, *s.* coupe.
բաժանել, եմ, եցի, *v. t.* partager, diviser, répartir; IV. se séparer.
բաժանումն, նման, նմամբ, *s.* partage, division, séparation.

Բալլա, այ, *n. pr.* Balla, esclave de Rachel.
բայց, *conj.* mais.
բան, ի, իւ, *s.* mot, terme, parole, chose [24].
բանալ, ամ, բացի, 3e p. եբաց, *v. t.* ouvrir.
բանտ, ի, իւ, *s.* prison.
բանտապետ, ի, աւ, *s.* geôlier.
բառ, ի, իւ, *s.* mot, terme.
բառնալ, ամ, բարձի, *v. t.* enlever, lever, élever, porter; partir (= lever la tente).
բարբառ, ոյ, ով, *s.* parole, voix, langage.
բարեպաշտութիւն, *s.* piété, religion.
բարի, բւոյ, բեաւ, *a.* bon; mieux.
բարկանալ, ամ, ացայ, *v. i.* s'irriter, se mettre en colère.
բարձ, ի, իւ, *s.* coussin; բարձք, ձից et բարձք ոտից, cuisses, jambes.
բարձր, ձու, ձամբ, *a.* haut [26].
բարձրացուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* lever, élever.
բարձրաւանդակ, ի, աւ, *s.* hauteur, colline; *a.* haut, élevé.
բարձրեալ, ելոյ, ով, *a.* Très-haut.
[բաց]; բաց, բաց 'ի, *prép.* excepté, hormis, *abl.* 'ի բաց, *adv.* loin; 'ի բացէ, de loin.
բեհեզ, ոյ, ով, *s.* byssus, fin lin.
բեհեզեայ, *a.* de byssus, de fin lin.
բերան, ոյ, ով, *s.* bouche.
բերել, եմ, բերի, բերեալ, *v. t.* porter, apporter, rapporter.
Բէլ, բէլայ, *n. pr.* Bel, souverain mythologique de la Babylonie.
բժշկել, եմ, եցի, *v. t.* guérir.
բլուր, լրոյ, լրով, *s.* colline.
բնակիլ, իմ, կեցայ, *v. i.* habiter, séjourner.

բնակիչ, կչի, կչաւ, *s.* habitant.
բնակութիւն, *s.* habitation, demeure.
բովանդակ, ի, իւ, *a.* tout, complet.
բովանդակել, եմ, եցի, *v. t.* achever, compléter.
բուռն, բռան, բռամբ, *s.* poing, main.
բուսանիլ, իմ, բուսայ, *v. i.* croître, pousser.
բուտ, բտոյ, բտով, *s.* nourriture.
բռնաբար, *adv.* violemment, par force [90].
բռնադատել, եմ, եցի, *v. t.* violenter, forcer.

Գ

գագաթն, թան, *s.* sommet de la tête, crâne; cîme, sommet.
գազան, ի, աւ, *s.* bête sauvage, animal.
գալ, ամ, եկի, 3e p. եկն, imp. եկ; fut. II, եկից, եկեսցես, եկեսցէ, etc. [65], *v. i.* venir (dans tous les sens).
գալուստ, լստեան, տեամբ, *s.* venue, arrivée [15].
Գաղաադ, *n. pr.* Galaad.
Գամեր, ի, *n. pr.* Gomer (Γαμέρ).
գանգուր, գրոյ, ով, *a.* frisé.
գանգուրք, *s.* frisure.
գանձ, ու et ի, s. trésor.
գաւառ, ի, աւ, *s.* région, contrée.
գեղ, ոյ, ով, *s.* beauté.
գեղապատշաճ, ի, իւ, *a.* beau, bien fait.
գեղեցիկ, ցկի, ցկաւ, *a.* beau.
գեղջ, gén. de գեւղ.
գետ, ոյ, ով, *s.* fleuve, rivière.
գետին, տնոյ, տնով, *s.* terre, sol.
գետնատարած, *a.* étendu par terre.

գերեզման, ի, աւ, *s.* tombeau. — Գերեզմանք, *n. pr. de lieu.*

գեւղ, գեղջ, գիւղիւ, gén. pl. գիւղից et գիւղաց [29] *s.* village.

գիծ, գծի, իւ, *s.* ligne, raie.

գիշեր, ոյ, ով et ի, աւ, *s.* nuit.

գիտել, եմ, տացի, *v. t.* savoir, connaître [63, 79].

գիտութիւն, *s.* savoir, connaissance.

գիր, գրոյ, ով, *s.* lettre, caractère, écriture, livre. — գիրք, livre, les Ecritures.

գիւղ, v. գեւղ.

գիւտ, ի, իւ, *s.* invention, découverte.

գլուխ, գլխոյ, գլխով, *s.* tête.

գնալ, ամ, ացի, *v. i.* aller, marcher.

գնդի, v. գունդ.

գնել, եմ, եցի, *v. t.* acheter.

գոլ, ոմ, *v. subst.* être, exister [85].

գողանալ, ամ, ացայ, *v. t.* voler.

Գողթն, *n. p.* Goghthen, nom d'un canton d'Arménie.

գոյն, գունոյ, ով, *s.* couleur.

գործ, ոյ, ով, *s.* ouvrage, œuvre, travail.

գործակալ, ի, աւ, *s.* officier, commissaire.

գործարան, ի, աւ, *s.* instrument, organe.

գործել, եմ, եցի, *v. t.* faire, travailler.

գուբ, գբոյ et գբի, գբով, *s.* fosse, citerne.

գունաւոր, ի, աւ, *a.* coloré, de plusieurs couleurs, vif.

գունդ, գնդի, գնդաւ, *s.* troupe.

գտանել, եմ, գտի, 3e p. եգիտ, *v. t.* trouver, rencontrer [64].

գրաստ, ու, ու, *s.* bête de somme, rosse.

գրել, եմ, եցի, *v. t.* écrire.

Գրիգոր, *n. pr.* Grégoire.

գրիչ, գրչի, չաւ, *s.* écrivain.
գրչութիւն, *s.* écriture.
գօտի, տւոյ, տեաւ, *s.* ceinture.

Դ

դ, *particule démonstrative* [44].

դա, դորա, դմա, դովաւ, etc. [42], *pron. dém.* ce, celui-ci.

դադարել, եմ, եցի, *v. t.* et *i.* arrêter, rester. — IV. s'arrêter, demeurer.

դահեկան, ի, աւ, *s.* denier, drachme.

դահիճ, հճի, հճաւ, *s.* bourreau, exécuteur.

դահճապետ, ի, աւ, *s.* chef des bourreaux, des exécuteurs.

Դանիէլ, ի, իւ, *n. pr.* Daniel.

դաշտ, ի, իւ ou աւ, *s.* champ, campagne.

դաշտավայր, ի, աւ, *s.* plaine.

դառնալ, ամ, դարձայ, *v. i.* se tourner, retourner; դարձեալ ննջեցի, je me rendormis [88].

դաստակերտ, ի, աւ, *s.* construction, maison, village.

դարձ, ի, իւ, *s.* tour, retour; — առնել, retourner.

դարձայ, aor. II de դառնալ.

դարձուցանել, եմ, ուցի, *v. t.* renvoyer, faire revenir, convertir.

դեղ, ոյ, ով, *s.* drogue, épices; պատել դեղովք, embaumer.

դեռ, *adv.* encore.

դեւ, դիւի, դիւաւ, *s.* divinité (païenne); *de là* démon, diable.

դէմք, դիմաց, դիմօք, *s.* visage, front, face.

դէպք, դիպաց, դիպօք, *s.* rencontre.

դժնդակ et դժընդակ, ի, աւ, *a.* méchant, désagréable.
դժոխ, *a.* dur, rude.
դժոխք, խոց, խովք, *s.* enfer, séjour des morts, tombeau.
դի, ոյ, ով, *s.* cadavre.
դիմել, եմ, եցի, *v. i.* courir, se lancer, se jeter sur.
դիպիլ, իմ, եցայ (aussi դիպայ, դիպի), *v. i.* se rencontrer, se trouver, arriver.
դիւան, ի, աւ, *s.* chancellerie, archives.
դիւցազն, զին, զամբ, *s.* héros.
դի՛ք, imp. pl. de դնել.
դղրդիւն, *s.* choc.
դնել, եմ, եդի, *v. t.* poser, placer, mettre.
Դովթայիմ, *n. pr.* Dothaïm.
դու, քո, քեզ, 'ի քէն, քև, դուք, ձեր, etc. [40] *pr. pers.* tu, toi.
դուռն, դրան, դրամբ, *s.* porte; cour (d'un roi).
դուստր, դստեր, դստերք, *s.* fille.
դպիր, պրի, պրաւ, *s.* lecteur, écolier, écrivain.
դպրութիւն, *s.* lettres, littérature.

Ե

եբրայեցի, ցւոյ, ցւով, *a.* hébreu.
եգիպտացի, ցւոյ, ցւով, *a.* égyptien.
Եգիպտոս, ի, իւ, *n. pr.* Egypte.
եգիտ, 3e p. s. aor. II de գտանել.
եդ, 3e p. s. aor. II de դնել.
եզր, զեր, զերք, *s.* bord, rive.
եթէ, *conj.* si, que; եթէ — եթէ ոչ, si — ou non.
ել, եմ, *v. subst.* être [84].
ելանել, եմ, ելի, *v. i.* sortir, monter; — զկնի, suivre, *gén.*

ելք, լից, լիւք *s.* montée, sortie, issue, événement.
ե՛կ, եկա՛յք; եկի, եկն; եկեալ; եկեսցէ, impér., aor. II, part. et fut. de *գալ*.
եկեր, 3e p. s. aor. II de *ուտել*.
եղանիլ, իմ, եղէ, *v. subst.* être, devenir, arriver [86].
եղբայր, բօր, բարբ, *s.* frère [30].
եմուտ, 3e p. s. aor. II de *մտանել*.
եպիսկոպոս, ի, աւ, *s.* évêque.
Եպիփանոս, նու, *n. pr.* Epiphane.
եռ, *num.* trois.
եռանկիւն, կեան, կեամբ, *s.* triangle.
եռանկիւնի, նւոյ, նեաւ, *a.* triangulaire.
ես, իմ, ինձ, զիս, յինէն, ինև, pl. *մեք, զմեզ*, etc. [39], *pr. pers.* je, moi.
եստեղծ, 3e p. s. aor. II de *ստեղծանել*.
ետ, 3e p. s. aor. II de *տալ* [65].
[*ետ*, pour *հետ*, trace, vestige]. *յետ*, *prép.* après, depuis, *gén.*; *յետոյ*, *adv.* depuis, ensuite; *յետս*, *adv.*, en arrière. — Voyez *յետին*.
երազ, ոյ, ով, *s.* songe.
երազահան, ի, աւ, *s.* interprète de songes.
երազատես, ի, աւ, *s.* songeur.
երահայ, ի, իւ, *s.* catéchumène.
երանելի, լւոյ, լեաւ, *a.* heureux, bienheureux.
երասանակ, ի, աւ, *s.* bride.
երբեմն, *adv.* quelque part, quelquefois, une fois, un jour [90].
երեսուն, սնի ou *սնից, սնիւ* ou *սնիւք*, *num.* trente [34].
երեսք, սաց, սօք, *s.* face, visage. *յերեսաց*, de devant, à cause de.
երևեցուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* faire paraître, montrer.
երևիլ, իմ, ւեցայ, *v. i.* paraître, apparaître, se manifester.

երեւութանալ, ամ, ացայ, *v. i.* apparaître, se présenter.
երեք, երից, *num.* trois. երեքհարիւր, trois cents [34].
երեքթեւեան, *a.* qui a trois ailes.
երէց, րիցու, րիցամբ, *s.* ancien, prêtre.
երթալ, ամ; conj. երթայցեմ ou երթիցեմ; impér. երթ; fut. երթայց ou երթիցեմ; aor. II, չոգայ ou չոքայ; *v. i.* aller, partir [89].
երինջ, երնջոյ, ջով, *s.* jeune vache, génisse.
երիցութիւն, *s.* sacerdoce, prêtrise.
երկաթ, ոյ, ով, *s.* fer.
երկաթի, թւոյ, թեաւ, *a.* de fer [99].
երկայն, ի, իւ, *a.* long, étendu.
երկայնանիստ, *a.* étendu; — լեառն, montagne à large base.
երկինք, կնից, կնիւք, *s.* ciel.
երկիր, կրի, կրաւ, *s.* terre, pays.
երկիցս, *adv.* deux fois. — անգամ id.
երկիւղ, ի, իւ, *s.* peur, crainte.
երկու et երկուք, երկուց, *num.* deux.
երկոքեան ou երկոքին, կոցուն, *num. distr.* tous les deux, chacun des deux [38].
երկսայրի, *a.* à deux tranchants.
երկրորդ, ի, աւ, *a. num.* second, deuxième [37].
երրորդ, ի, աւ, *a. num.* troisième.
եւ, *conj.* et; և ևս, և — ևս, et aussi, et encore.
եւթանք, *num.* sept [33].
եւթն, ի, իւ, et թան, թամբ, *num.* sept [33].
եւթնուտասան, *num.* dix-sept [34].
եւթնուտասանամեայ, *a.* âgé de dix-sept ans [99].
եւս, *conj.* aussi, encore.
Եփրեմ *n. pr.* Ephraïm.

եօթանասունքն, *նից*, *s.* les Septante, traducteurs grecs de l'Ancien Testament.

Զ

զ, *prép. préfixe*; marque l'accusatif determiné [17]; avec l'ablatif, le cas narratif [120]; avec l'ablatif ou l'instrumental, le circumlatif [120, 123].

զազիր, *զրաց* ou *զրից*, *a.* malpropre, sale, dégoûtant. Comparatif *զազրագոյն*.

զահի, v. *ահ*.

զառաջինն, *adv.* premièrement, d'abord.

զատ, *a.* séparé, isolé.

զատանել, *եմ*, *տի* ou *զատել*, *եմ*, *եցի*, *v. t.* séparer, isoler, distraire.

զատուցանել, *եմ*, *տուցի*, *v. t.* séparer.

զարդ, *ու*, *ու*, *s.* ornement.

զարթնուլ, *ում*, *թեայ* [64], *v. i.* se réveiller.

զարհուրիլ, *իմ*, *եցայ*, *v. i.* s'effrayer.

զարմանալ, *ամ*, *ացայ*, *v. i.* admirer, s'émerveiller, être étonné.

զբաղումն, *զման*, *մունք*, *մանց*, *s.* occupation, distraction.

զգաստ, *ի*, *իւ*, *a.* vigilant, sage, honnête.

զգաստասէր, *սիրի*, *րաւ*, *a.* honnête, modéré, prudent.

զգենուլ, *ում*, *գեցայ*, *v. t.* revêtir, endosser.

զգեստ, *ու*, *ու*, *s.* habit, vêtement.

զգետնել, *եմ*, *եցի* *v. t.* terrasser, jeter par terre.

զգետնի, *adv.* à terre; v. *գետին*.

զգեցուցանել, *եմ*, *ցուցի*, *v. t.* faire revêtir, habiller.

Զելփա, *այ*, *n. pr.* Zelpha, esclave de Léa.

զենուլ, *ում*, *նի*, *v. t.* immoler, tuer.

զէն, զինու, *s.* armes.
զի, *conj.* que, afin que, car, comme; *est parfois explétif et sert à introduire le discours direct, comme* ? *en syriaque et* ὅτι *en grec.*
զի՞, *pr. interr.* [47] et *adv.* quoi? quelle chose? pourquoi?
զիա՞րդ, *adv.* comment.
զինուոր, ի, աւ, *s.* soldat.
զինուորական, ի, աւ, *a.* militaire.
զի՞նչ, *pr. interr.* que? quoi? [47].
զկնի, *prép.* après, derrière, *gén.* — *adv.* en arrière, derrière; v. կինք.
զհետ, v. հետ.
զրահք, հից, cuirasse.
զրոյց, րուցի, րուցաւ, *s.* discours, récit, réponse [12].
զօր, ու, ու et աւ, *s.* armée, gens de guerre.
զօրաժողով, *s.* celui qui lève une armée; — լինել, lever des troupes.
զօրանալ, ամ, ացայ, *v. i.* prédominer, règner, croître.
զօրութիւն, *s.* puissance, force, vertu.

Է

է, 3e p. s. indic. prés. de ել.
էած, 3e p. s. aor. II de ածել.
էառ, 3e p. s. aor. II de առնուլ.
էի, էիր, etc. [84], imparf. de ել.
էջ, 3e p. s. aor. II et 2e p. impér. de իջանել.
էջք, իջից, իջիւք, *s.* descente.

Ը

ըմպել, եմ, արբի, *v. t. irr.* [88], boire.
ըմբռնել, եմ, եցի, *v. t.* prendre, tenir, saisir; IV. être pris, enlacé.
ընդ, *prép.* pour, *gén.*; à, vers, contre, dans, parmi, avec, *accus.*; avec, *dat.*; sous, *instrum.*
ընդանի, v. ընտանի.
ընդէ՞ր, *adv.* pourquoi?
ընդոծին et ընտոծին, ծնի, ծնաւ, *a.* domestique (=né dans la maison).
ընդունիլ, իմ, ընկալայ, *v. t.* recevoir, accueillir.
ընթանալ, ամ, թացայ, *v. i.* courir, marcher.
ընծայել, եմ, եցի, *v. t.* offrir, présenter; IV. se présenter, être présenté.
ընկենուլ, ում, կեցի, *v. t.* jeter.
ընչից, gén. de ինչք.
ընտանի, նւոյ, նեաւ, *s.* domestique.
ընտիր, տրոյ, տրոց, *a.* élu, choisi, excellent; *s.* choix.
ըստ, *prép.* selon, après, *dat. accus. ablat.*; օր ըստ օրէ, chaque jour.

Թ

թագ, ի, իւ, *s.* couronne.
թագաւոր, ի, աւ, *s.* roi.
թագաւորել, եմ, եցի, *v. i.* règner.
թաթ, ի, իւ, *s.* poignet, main.
թաթաւել, եմ, եցի, *v. t.* plonger, tremper.
թաղել, եմ, եցի, *v. t.* enterrer, ensevelir.
թամբ, ի, աւ, *s.* selle.

թարգման, ի, աւ, *s.* traducteur.
թարգմանութիւն, *s.* traduction.
թաւալել, եմ, եցի, *v. t.* rouler; IV. se rouler.
թափել, եմ, եցի, *v. t.* ôter, délivrer.
թաքնուլ, ում, քեայ, *v. i.* se cacher.
թաքուցանել, եմ, ուցի, *v. t.* cacher.
թեկն, թիկան, *s.* dos, épaule.
թերեւս, *adv.* peut-être.
թեւ, ւոյ, ւով, *s.* aile.
թէ, *conj.* que, si; *est parfois explétif et introduit, comme* զի, *le discours direct;* թէ եւ, *conj.* quand même, quoique.
թէպէտ et թէպէտեւ, *conj.* quoique.
թիկն, v. թեկն.
թիկնապահ, ի, աւ, *s.* garde du corps.
թիւ, թուոյ, թուով, *s.* nombre.
թխպագին, *a.* sombre.
թող, impér. de թողուլ, laisse, allons; *adv.* excepté, outre; թող թէ, à plus forte raison.
թողուլ, ում, թողի, *v. t.* laisser, remettre.
թոռն, ռին ou ռան, ռունք, *s.* petit-fils.
Թորգոմ, այ, *n. pr.* Thorgom, fils de Gomer.
թուել, եմ, եցի, *v. t.* compter; IV. թուի, թուէր, թուեցաւ, il semble, il semblait, il parut.
թուխպ, *s.* temps sombre, brume.
թուր, թրոյ, թրով, *s.* poignard.
թռուցանել, եմ, ռուցի, *v. t.* faire voler.
թռչել, իմ, թռեայ, *v. i.* voler.
թռչուն, չնոյ, չնով, *s.* oiseau.
թօթափել, եմ, եցի, *v. t.* faire tomber en secouant, secouer, cligner (de l'œil).

Ժ

ժամ, ու, ու, *s.* heure, temps.
ժամանակ, ի, աւ, *s.* temps, époque.
ժառանգ, ի, աւ, *s.* héritier, possesseur.
ժառանգութիւն, *s.* héritage, possession.
ժողովել, եմ, եցի, *v. t.* réunir, rassembler; IV. se réunir, se rassembler; être réuni, rassemblé.
ժողովուրդ, վրդեան, վրդեամբ, *s.* peuple [15].

Ի

'ի, *prép.* dans, à, sur, *accus.* et *dat.*; *préfixe de l'ablatif; devient* յ *quand il est préfixé à un mot commençant par une voyelle.*
ի՞, է՞ր, etc. [47], *pr. interr.* quoi? quelle chose? v. զի՞.
իբր, *prép.* comme; *adv.* environ, à peu près.
իբրև, *prép.* comme, *accus.*; *conj.* quand, lorsque, *aor.* ou *imparf.*
իմ, gén. de ես.
իմ, ոյ, ում, ով, *pr. poss.* mon, mien [45].
իմանալ, ամ, ացայ, *v. t.* comprendre, s'apercevoir de.
իմաստ, ի, իւ, *s.* sens, esprit, intelligence.
իմաստասէր, սիրի, սիրաւ, *s.* philosophe, savant.
իմաստութիւն, *s.* sagesse, sens, raison.
իմաստուն, տնոյ, տնով, *a.* savant, sage.
իմն, *pr. indéf.* un, quelque chose [48].
ինձ, dat. de ես.
ինչ, ընչի, *pr. indéf.* et *s.* un, quelque, quelque chose [48]; ոչ — ինչ, rien.
ինչք, ընչից, ընչիւք, *s.* biens, richesses.

ինքն, ինքեան, *pr. déf.* lui-même; ես ինքն, moi-même [48].

ինքնակամ, *adv.* spontanément, de soi-même, volontairement.

իշխան, ի, աւ, *s.* prince, seigneur, chef.

իշխանութիւն, *s.* souveraineté, domination, gouvernement; place, poste, office.

իջանել, եմ, իջի, 3e p. էջ, *v. i.* descendre [66, 73].

իջուցանել, եմ, ջուցի, *v. t.* descendre, faire descendre.

իս, acc. s. de ես.

իսկ, *conj.* mais, cependant.

իսկոյն, *adv.* aussitôt, bientôt.

իսմայելացի, ցւոյ, ցւով, *a.* Ismaélite.

Իսրայէլ, *n. pr.* Israël.

իր, ի, աւ, *s.* chose, fait.

իրաւ, *s.* justice; *a.* juste.

իրաւունք, ւանց, *s.* justice, droit; յիրաւունս, justement, à bon droit, à juste titre.

իրերաց, *acc.* զիրեարս, *pr. récipr.* les uns les autres [49].

իցեմ, ես etc., conjonctif de ել.

իւթանք, v. եւթանք.

իւր, յիւրմէ, իւրեւ, gén., abl., instrum. s. du pron. pers. de la 3e p., thème inus. իւ, ւ [40].

իւր, իւրոյ, իւրում, իւրով, *pr. poss.* son, sien [45].

իւրաքանչիւր, ոյ, ով, *pr. coll.* chaque, chacun; respectif [50].

իւրեան, եամբ ou եաւ, gén. et instrum. s. du pron. pers. de la 3e p.; pl. իւրեանք, իւրեանց, իւրեամբք [40].

իք, իրիք, etc. [48], *pr. indéf.* quelque chose.

Լ

լալ, ամ, լացի, 3e pl. ելաց, *v. t.* et *i* pleurer.
լանջք, ջաց, ջօք, *s.* poitrine.
լաւ, ի, աւ, *a.* bon, meilleur.
լեալ, part. aor. de լինիլ.
լեառն, լերին, լերամբ, *s.* montagne [14].
լեզու, ի, աւ, *s.* langue, langage.
լեռնոտն, *s.* pied d'une montagne.
լի, ոյ, ով, *a.* plein, comble, chargé de, *instrum.*
լինիլ ou լինել, իմ, լեալ, լիցիմ, *v. subst.* devenir, être [85].
լիութիւն, *s.* plénitude, abondance.
լոյս, լուսոյ, ով, *s.* lumière.
լուանալ, ամ, ացի, *v. a.* laver.
լուայ, 1e p. s. aor. II de լսել.
լուծանել, եմ, լուծի, *v. t.* délier.
լուսաւոր, ի, աւ, *a.* éclairé, illustre.
լուսաւորել, եմ, եցի, *v. t.* illuminer, éclairer.
լուսին, սնոյ ou սնի, սնով ou սնիւ, *s.* lune.
լուր, լրոյ, լրով, *s.* avis, nouvelle.
լսել, եմ, լուայ, *v.t.* et *i.* entendre, écouter, comprendre.
լսելի, *a.* qui entend, qui peut être entendu.
լսելիք, *s.* ouïe, oreille.

Խ

խաղ, ի, իւ, *s.* rive, bord d'un fleuve.
խաղ, ու, ու, *s.* jeu, jouet; խաղ առնել զոք, se moquer de quelqu'un.
խաղալ, ամ, ացի, *v. i.* jouer, plaisanter, se divertir; aller, marcher.

խաղակատակ, ի, աւ, *a.* et *s.* bouffon, qui provoque la raillerie, la moquerie.
խաղաղ, *a.* pacifique, calme, tranquille.
խաղաղութիւն, *s.* paix, calme, tranquillité.
խաղող, ոյ, ով, *s.* raisin.
խայտ, ի, իւ, *a.* de diverses couleurs.
խայտակն, *a.* aux yeux brillants.
խան, ի, իւ, *s.* corbeille, plateau.
խաշն, շին, շամբ, *s.* troupeau.
խաչ, ի, իւ, *s.* croix.
խաչակիր, *a.* qui porte la croix.
խաչել, եմ, եցի, *v. t.* crucifier.
խառնագնաց, ի, իւ, *a.* licencieux, libertin.
խառնակել, եմ, եցի, *v. t.* mêler, confondre; IV. se mêler, se confondre, être confondu.
խառնել, եմ, եցի, *v. t.* mêler, mélanger; IV. se mêler, se joindre.
խարազն, ի, իւ, *s.* cilice.
խարազնազգեստ, ի, իւ, *a.* qui porte un cilice.
խիստ, խստի, աւ, *a.* dur, raide.
խնդրել, եմ, եցի, *v. t.* chercher, demander.
խոհ, ի, իւ, *a.* prudent.
խոհեմ, ի, իւ, *a.* prudent, sensé.
խոնարհ, ի, աւ, *a.* bas, inférieur, humble.
խոնարհել, իմ, հեցայ, *v. i.* s'humilier, s'abaisser, s'incliner.
Խոռ, *n. pr.* Khor.
խոտ, ոյ, ով, *s.* herbe, plante.
խոտաբուտ, *a.* qui se nourrit d'herbe.
խորգ, ոյ, ով, *s.* cilice, haire.
խորգահանդերձ, *a.* vêtu d'un cilice, d'une haire.
Խորէն, *n. pr.* Khorène, bourg du canton de Taron, patrie de l'historien Moïse de Khorène.

խորենացի, ցւոյ, *a.* de Khorène.

խորհել ou խորհիլ, իմ, հեցայ, *v. i.* penser, songer.

խորհուրդ, հրդոյ, ով, ou հրդեան, հրդեամբ, *s.* pensée, idée [15].

խորհրդաբար, *adv.* judicieusement; mystérieusement.

խորհրդական, ի, աւ, *a.* sage, prudent.

խորշակ, ի, աւ, *s.* grande chaleur, vent brûlant.

խորշակահար, *a.* brûlé, desséché par un vent brûlant.

խուզել, եմ, եցի, *v. t.* chercher, explorer.

խուճապ, ի, աւ, *s.* hâte, diligence.

խուճապել, եմ, եցի, *v. t.* hâter, précipiter; IV. se hâter, s'empresser.

խունկ, խնկոյ, ով, *s.* encens.

խռովիլ, իմ, վեցայ, *v. i.* se troubler, être agité.

խստամբերութիւն, *s.* austérité.

խստութիւն, *s.* dureté, raideur.

խօսել et խօսիլ, իմ, եցայ, *v. i.* dire, parler.

խօսք, սից, սիւք, *s.* langage, paroles.

Ծ

ծաղիկ, ղկան, *s.* fleur.

ծաղկեայ, *a.* fleuri, orné de fleurs brodées.

ծանեայ, 1e p. s. aor. II de ճանաչել.

ծանուցանել, եմ, նուցի, *v. t.* faire connaître, avertir, annoncer.

ծառայ, ի, իւ, *s.* serviteur, esclave.

ծառայութիւն, *s.* servitude, esclavage, captivité; service.

ծարաւ, ոյ, ով, *s.* soif.

ծարաւիլ, իմ, ւեցայ, *v. i.* avoir soif.

ծեր, *a.* et *s.* vieux; vieillard.

ծերութիւն, *s.* vieillesse.

ծիծաղել, իմ, ղեցայ, *v. i.* rire, se moquer.
ծնանիլ, իմ, ծնայ, *v. t.* et *i.* enfanter, engendrer.
ծնունդ, ծննդեան, դոց, *s.* naissance.
ծով, ու, ու, *s.* mer, lac.
ծովակ, ի, աւ, *s.* petite mer, lac [99].
ծործոր, ոյ, ով, *s.* vallée.

Կ

Կադմոս, մեայ, *n. pr.* Kadmos.
կաթողիկոս, ի, աւ, *s.* Catholicos, titre du chef de l'Eglise arménienne.
կալ, կամ, կացի, եկաց, *v. i.* rester, demeurer, se tenir.
կալայ, 1e p. s. aor. II de ունել.
կալանաւոր, ի, աւ, *s.* prisonnier.
կալանք, նաց, նօք, *s.* emprisonnement, prison.
կախել, եմ, եցի, *v. t.* pendre; IV. se pendre, être pendu.
կամ, *conj.* ou.
կամայ et կամայական, ի, աւ, *a.* volontaire.
կամաւ, *adv.* volontairement, volontiers.
կամել ou կամիլ, իմ, մեցայ, *v. t.* vouloir.
կամք, մաց, մօք, *s.* volonté, gré.
կանաչ, *a.* vert, verdoyant.
կանգնել, եմ, նեցի, *v. t.* lever, dresser, bâtir; IV. se lever, se dresser.
կապարճք, ից, *s.* carquois.
կապել, եմ, եցի, *v. t.* lier, enchaîner.
կառաչել, եմ, եցի, *v. i.* crier, jeter des cris.
կառուցանել, եմ, ռուցի, *v. t.* élever, construire, fixer, arrêter.
կառչիլ, իմ, ռեայ, *v. i.* s'arrêter, se fixer.

կառք, ռաց, ռօք, *s.* char, chariot.
կատակ, ի, աւ, *s.* plaisanterie, facétie; *a.* plaisant, bouffon.
կարգ, ի, աւ, *s.* ordre, rang, arrangement, institution.
կարգել, եմ, եցի, *v. t.* ranger, placer.
կարդալ, ամ, ացի, *v. i.* crier, appeler à grands cris, proclamer.
կարել, եմ, ացի, *v. i.* pouvoir, être capable de [63].
կարի, *adv.* très, fort, beaucoup.
կարող, ի, աւ, *a.* puissant.
կացուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* établir, rétablir.
կեալ, ամ, կեցի, *v. i.* vivre [80].
կեանք, կենաց, նօք, *s.* vie.
կեղծ, ի, իւ, *a.* faux, dissimulé.
կեղծաւոր, ի, աւ, *a.* hypocrite.
կեմ, ոյ, ով, *s.* espèce de corde faite avec de l'herbe.
կենդանի, նւոյ, նեաւ, *a.* vivant.
կենդանութիւն, *s.* vie.
կերակուր, կրոյ, կրով, *s.* nourriture, vivres, subsistances.
կերի et կերայ, եկեր; կերիցէ; aor. II et fut. II de ուտել.
կերպ, ի, իւ, *s.* forme, figure; կերպ 'ի կերպ լինել, prendre diverses formes.
կերպաձևել, եմ, եցի, *v. t.* former, figurer, donner une forme convenable.
կեցուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* faire vivre, sauver.
կին, կնոջ, կնաւ ou կանամբ, կանայք, կանանց, կանամբք, *s. irr.* femme [29].
կինք, *s.* trace, marque du pied.
կլանել, եմ, կլի, *v. t.* absorber, dévorer.
կնիք, կնքոյ, ով, *s.* cachet, sceau.

կնութիւն, *s.* mariage.
կնքել, եմ, եցի, *v. t.* cacheter, sceller.
կողմն, ման, մամբ, *s.* côté, région.
կոչել, եմ, եցի, *v. t.* appeler.
կորզել, եմ, եցի, *v. t.* arracher, ôter.
կործանել, եմ, եցի, *v. t.* renverser, abattre; IV. se renverser, tomber.
կորովաձիգ, *a.* bon tireur (d'arc).
կորովի, վւոյ, վեաւ, *a.* adroit (au tir), vigoureux, robuste.
կուռք, կռոց, կռովք, *s.* idole.
կուրծք, կրծոց, ովք, *s.* poitrine.
կռապաշտութիւն, *s.* idolâtrie.
կտակ, ի, աւ, *s.* testament.
կտակարան, ի, աւ, *s.* Testament; Հին և Նոր — ք, l'Ancien et le Nouveau Testament.
կրել, եմ, եցի, *v. t.* porter, supporter.
կրթել, եմ, եցի, *v. t.* exercer, dresser, former; զանձն իւր կրթել 'ի, s'appliquer à, s'adonner à; IV. s'exercer, s'instruire.
կրթութիւն, *s.* exercice, discipline.
կրկին, կնոյ, ով, *a.* double.
կրկնել, *v. t.* doubler, répéter.
կրտսեր, ոյ, ով, *a.* puîné, cadet; *comparatif* կրտսերագոյն.
կրօնաւոր, ի, աւ, *s.* moine, religieux.
կրօնաւորիլ, իմ, րեցայ, *v. i.* prendre l'habit, se faire moine, vivre en religieux.
կրօնաւորութիւն, *s.* vie monastique.
կրօնք, նից, նիւք, *s.* loi, mœurs, conduite, religion, foi, règle, ordre religieux.
կօշիկ, կօշկի, շկաւ, *s.* chaussure; *fig.* pourboire, récompense.

Հ

հալածանք, նաց, նօք, *s.* poursuite, expulsion.
հալածել, եմ, եցի, *v. t.* poursuivre, chasser.
հաճել, եմ, եցի, *v. t.* plaire, satisfaire.
հաճոյ, *a.* agréable, plaisant.
համ (հան devant une dentale), *en compos.*, avec [92].
համար, ոյ, ով, *s.* compte, calcul.
համարել, եմ, եցի, *v. t.* compter, calculer.
համբառնալ, ամ, բարձի, *v. t.* lever, élever.
համբարել, եմ, եցի, *v. t.* faire provision, emmagasiner, amasser.
համբաւ, ոյ, ով, *s.* bruit, rapport, renom.
համբաւել, եմ, եցի, *v. t.* célébrer, divulguer, faire connaître; IV. être renommé, devenir célèbre.
Հայ, ոյ, ով, *a.* arménien; Հայք, յոց, les Arméniens, la nation arménienne; Arménie.
Հայաստան, ի, աւ, *n. pr.* Arménie.
հայերէն, *a.* arménien.
հայիլ et հայել, իմ, եցայ, *v. i.* regarder.
Հայկ, կայ, *n. pr.* Haïk, père des Arméniens.
Հայկաշէն, *n. pr.* Haïkachèn (c. à d. village de Haïk).
հայր, հօր, հարք, *s.* père [30].
հայրապետ, ի, աւ, *s.* patriarche.
հայրիկ, *s.* petit père, papa [99].
հայցել, եմ, եցի, *v. t.* demander.
հանգամանք, նաց, նօք, *s.* nature, qualités, particularités.
հանգիստ, գստի ou գստեան, *s.* repos.
հանգոյց, գուցի, իւ, *s.* lien, nœud.
հանգչիլ, իմ, գեայ, *v. i.* se reposer.

հանդարտ, *a.* paisible, calme.

հանդարտել, եմ, եցի, *v. i.* se poser, s'arrêter, se poster.

հանդերձ, *s.* vêtement; *prép.* avec, *instrum.* [94].

հանդէպ, *prép.* devant, vis à vis; 'ի հանդիպոյ, devant, devant soi.

հանդէս, դիսի, իւ, *s.* solennité, pompe, hauts faits, pratiques.

հանդիպել, իմ, պեցայ, *v. i.* rencontrer.

հանել, եմ, հանի, *v. t.* tirer, lever, ôter, enlever, élever, faire monter [64].

հաշուել, եմ, եցի, *v. t.* compter, calculer, estimer.

հասակ, ի, աւ, *s.* âge; taille.

հասանել, եմ, հասի, *v. i.* arriver, parvenir; mûrir.

հասարակ, ի, աւ, *a.* commun; առ հասարակ, en commun, ensemble.

հասկ, ի, իւ, *s.* épi.

հասուցանել, եմ, սուցի, *v. t.* faire parvenir, renvoyer.

հաստ, ի, իւ, *a.* fort, dur, ferme.

հաստաբազուկ, *a.* qui a les bras forts, puissants.

հաստաղեղն, *a.* qui a un arc solide.

հաստել, եմ, եցի, *v. t.* établir, affermir.

հարազատ, ի, աւ, *a.* véritable, authentique [*littér.* fils du père, de հայր, père, et զատ (cf. pers. زاد), fils].

հարաւ, ոյ, ով, *s.* midi, sud.

հարաւակողմն, ման, մամբ, *s.* sud, côté du sud.

հարի, IV. հարայ, aor. de հարկանել.

հարիւր, ոյ et ի, *num.* cent.

հարկանել, եմ, հարի, *v. t.* battre, frapper, toucher, piquer; բուռն հարկանել, empoigner, saisir, mettre la main sur, à [121]; IV. հարկանիլ, հարայ, être frappé; — յոք, s'attacher à quelqu'un.

հարուածք, ծոց, ծովք, *s.* coup, châtiment.

հարցանել, եմ, հարցի, 3e p. եհարց, *v. t.* et *i.* demander, interroger.

Հարք, *n. pr.* Harq (pl. de հայր).

հաց, ի, իւ, *s.* pain.

Հացեկաց, *n. pr.* Hatsékats, village du pays de Taron.

հաւանական, ի, աւ, *a.* probable, vraisemblable.

հաւանիլ, իմ, նեցայ, *v. i.* être persuadé, consentir.

հաւատ, ոյ, ով, *s.* foi, croyance; հաւատք, même sens.

հաւատալի, լւոյ, լեաւ, *a.* croyable.

հաւատարիմ, րմի, րմաւ, *a.* fidèle, sûr.

հաւաքել, եմ, եցի, *v. t.* rassembler, réunir.

հեթանոս, ի, աւ, *s.* païen.

հեթանոսական, *a.* païen.

հելլենացի, ցւոյ, *s.* et *a.* Hellène, Grec.

հեծանել, եմ, հեծայ, *v. i.* monter (sur une bête).

հեղեղ, ի, աւ, *s.* inondation, débordement.

հեղուլ, ում, հեղի, *v. t.* verser, répandre; *v. i.* (aor. հեղայ), se répandre, tomber.

հեռի, *a.* lointain.

հեռաստան, ի, աւ, *s.* lieu, pays éloigné; ՚ի հեռաստանէ, de loin.

հեռուստ, ՚ի հեռուստ, *adv.* loin, au loin, de loin.

հեսկ, ոյ, ով, *s.* longue bande de toile destinée à envelopper les jambes.

հետ, ոյ, ոց, *s.* trace, vestige; զհետ, *prép.* après, *génit.* [94].

հետեւակ, ի, աւ, *a.* et *s.* qui va à pied, fantassin.

հեր, ոյ, ով, *s.* cheveu, poil.

հզօր, ի, աւ, *a.* fort, robuste.

հիանալ, ամ, հիացայ, *v. i.* s'étonner, être stupéfié.

հիացուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* étonner, stupéfier.

հիացուցիչ, *s.* celui qui étonne, qui stupéfie.

հին, հնոյ, ով, *a.* vieux, ancien.

Հինաւուրց, *a.* vieux, vieillard (παλαιὸς ἡμερῶν, Dan. VII, 9).

Հինգ, Հնգի, գիւ, *num.* cinq.

Հինգերորդ, ի, աւ, *num. ord.* cinquième.

Հինգերորդել, եմ, եցի, *v. t.* prélever le cinquième (des fruits, des récoltes).

Հիւսիս, ոյ, ով, *s.* nord.

Հմուտ, հմտի, աւ, *a.* versé, instruit, entendu.

Հնազանդ, ի, իւ, *a.* obéissant, docile.

Հնազանդել, եմ, եցի, *v. t.* assujettir, soumettre; IV. obéir, se soumettre.

Հնազանդեցուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* assujettir, soumettre.

Հնազանդութիւն, *s.* obéissance, soumission.

Հնախօսութիւն, *s.* archéologie.

Հնչել, եմ, եցի, *v. i.* sonner, résonner.

Հնչեցուցանել, *v. t.* faire sonner, faire résonner.

Հոգեկրօն, ի, իւ, *a.* spirituel.

Հոգեւոր, ի, աւ, *a.* spirituel, pieux.

Հոգի, գւոյ, ով, *s.* âme, esprit.

Հոսել, եմ, եցի, *v. i.* couler.

Հուպ, *adv.* près, proche; հուպ լինել, approcher.

Հպատակ, ի, աւ, *s.* sujet, vassal.

Հպատակել, եմ, եցի, *v. t.* assujettir, soumettre; IV. se soumettre.

Հսկայ, ի, իւ, *s.* géant.

Հրամայել, եմ, եցի, *v. i.* commander, ordonner.

Հրաման, ի, աւ, *s.* commandement, ordre; ըստ հրամանի, selon les instructions.

Հրեշտակ, ի, աւ, *s.* ange, messager.

Հրեշտակակրօն, ի, իւ, *a.* angélique, menant la vie d'un ange.

Ձ

ձախ, ոյ et ու, ու, *s.* gauche; ՚ի ձախմէ, à gauche [21].
ձայն, ի, իւ, *s.* voix.
ձգել, եմ, եցի, *v. t.* tirer, retirer, ôter.
ձեզ, dat. et acc. pl. de դու.
ձեռն, ձեռին, ձեռամբ, *s.* main.
ձեռնարկել, եմ, եցի, *v. i.* mettre la main à quelque chose, entreprendre.
ձեր, gén. pl. de դու.
ձև, ոյ, ով, *s.* forme, figure.
ձի, ոյ, ով, *s.* cheval.
ձիգ, *s.* tir, action de tirer; *a.* tendu, étendu.
ձիւն, ձեան, *s.* neige [14].
ձմեռն, մերան, րամբ, րունք, *s.* hiver.
ձորձ, ոյ, ով, *s.* vêtement, manteau.
ձուկն, ձկան, ձկամբ, ձկունք, *s.* poisson.

Ճ

ճակատ, ու, ու, *s.* front, front d'une armée.
ճանաչել, եմ, ծանեայ, fut. II ծանեայց, ծանիցես, etc. [68], *v. a.* connaître, reconnaître [88].
ճանապարհ, ի, աւ, *s.* chemin, route.
ճանապարհորդ, *s.* voyageur.
ճգնաւոր, ի, աւ, *s.* celui qui lutte, ermite, anachorète.
ճգնաւորական, *a.* laborieux, ascétique.
ճգնել, եմ, եցի, *v. t.* fatiguer; IV. se fatiguer, se mortifier, mener une vie ascétique.
ճիգն, ճգան, ամբ, pl. ճգունք, *s.* effort, travail, lutte.

ճմլել, եմ, եցի, *v. t.* fouler, presser.
ճշմարիտ, րտի, րտիւ, *a.* vrai, sûr, certain.
ճշմարտութիւն, *s.* vérité.

Մ

մագիստրոս, *s.* maître, chef, prince; surnom d'un écrivain arménien. [Du latin *magister* (*equitum*, *militiæ*), par l'intermédiaire du grec *μαγίστρος*].
մադիանացի, *a.* Madianite.
մահ, մահուան, հուամբ, *s.* mort [14].
մայր, մօր, մարբ, *s.* mère [30].
Մանասէ, *n. pr.* Manassé.
Մանաւազ, *n. pr.* Manavaz.
մանաւանդ, *adv.* surtout.
մանեակ, եկի, եկաւ, *s.* collier.
մանկագոյն, *a. compar.* plus jeune, moins âgé.
մանկութիւն, *s.* enfance, jeunesse.
մանուկ, նկան, նկամբ, *s.* enfant, garçon.
մանր, նու, նու, *a.* menu, petit.
Մասիս, սեայ, *n. pr.* Massis, Ararat.
մատակարար, ի, աւ, *s.* maître d'hôtel.
մատակարարութիւն, *s.* administration, dispensation.
մատանի, նւոյ, նեաւ, *s.* anneau, bague.
մատն, տին, տամբ, *s.* doigt.
մատուցանել, եմ, տուցի, *v. t.* approcher, avancer, présenter, offrir.
մատչիլ, իմ, տեայ, *v. i.* s'approcher, aborder.
մարդ, ոյ, ով, *s.* homme.
մարդասէր, սիրի, սիրաւ, *a.* ami des hommes, bon.
մարդիկ, դկան, դկամբ, *s. coll.* hommes, gens.

Մարիբաս, այ, *n. pr.* Mar-Ibas, autrement Mar Abas Katina, historien syrien dont Moïse de Khorène reproduit des extraits.
մարմին, մնոյ, ով, *s.* corps, chair.
մարտ, ի, իւ, *s.* bataille, combat.
Մարք, րաց, *n. pr.* les Mares (= les Médes).
մեզ, dat. pl. de ես.
մեծ, ի, աւ, *a.* grand.
մեծաբարբառ, *a.* et *adv.* haut, bruyant; qui parle haut.
մեծամեծ, superl. de մեծ [32]; մեծամեծք, ծաց, ծօք, *s.* les grands, la noblesse.
մեծապէս, *adv.* grandement, beaucoup.
մեկնել, եմ, եցի, *v. t.* séparer, expliquer.
մեկնոց, ի, աւ, *s.* manteau.
մեկնութիւն, *s.* explication.
մեկուսի, *adv.* à l'écart.
մեղանչել, եմ, մեղայ, *v. i.* pécher.
մեղաւոր, ի, աւ, *s.* pécheur.
մեղք, ղաց, ղօք, *s.* péché.
մեռանիլ, իմ, մեռայ, *v. i.* mourir.
Մեսրովբ, այ, *n. pr.* Mesrob.
մետասան, ի, իւ, *num.* onze [33].
մեր, gén. pl. de ես.
մերթ, *adv.* quelquefois; մերթ — մերթ, tantôt — tantôt.
մերկ, ոյ, ով, *a.* nu.
մերկանալ, ամ, կացի et կացայ, *v. i.* et *t.* se déshabiller, déshabiller, dépouiller, ôter (un vêtement).
մերկութիւն, *s.* nudité, dénuement.
մերձ, *prép.* près, auprès.
մերձաւոր, ի, աւ, *a.* proche, voisin, rapproché de.
մերձենալ, ամ, ձեցայ, *v. i.* approcher, s'approcher.

մերձիլ, իմ, մերձեալ, *v. i.* être près, être rapproché; *en parlant des cheveux*, être bien arrangé.

մեւս, v. միւս.

մեք, nom. pl. de ես.

մէջ, միջոյ, ով, *s.* milieu, reins.

մի, *adv. prohibitif*, ne, ne pas [71].

մի, միոյ et միոջ, միում, միով, *num.* un.

մի մի, միոյ միոյ, միում միում, *a.* chacun, un à un.

միայարել, եմ, եցի, *v. t.* unir, joindre; IV. s'unir, se joindre, adopter.

միայն, *a.* seul, unique; *adv.* seulement.

միայնակեաց, եցի, եցաւ, *s.* et *a.* solitaire, anachorète.

միանգամ, *adv.* une fois; որք միանգամ quiconque, tous ceux qui.

միանձն, ձին, ձամբ, *s.* moine.

միապետական, ի, աւ, *a.* monarchique.

'ի միասին, *adv.* ensemble.

միթէ, *adv.* est-ce que?

միհանէսք, *s.* bouffonnerie.

միմեանց, *pr. récip.*, l'un l'autre, les uns les autres [49].

մինչ, *adv.* quand, lorsque, jusque; մինչ զի, jusque là que, de sorte que.

մինչ չև, *conj.* avant que.

մինչև, *adv.* jusqu'à ce que, au point que, pendant que; *prép.* jusqu'à.

Միջագետք, տաց, տօք, *n. pr.* Mésopotamie.

միջոց, ի, աւ, *s.* milieu, intervalle, entre-deux.

միտք, մտաց, մտօք, *s.* esprit, jugement, raison.

միւս, միւսոյ, ում, *pr. coll.* autre [49].

միւսանգամ, *adv.* une autre fois, de nouveau.

մխիթար, *a.* et *s.* consolateur.

Մխիթար, այ, *n. pr.* Mekhitar.

մխիթարել, եմ, եցի, *v. t.* consoler; IV. être consolé, se consoler.
մկրտել, եմ, եցի, *v. t.* baptiser.
մնալ, ամ, ացի, *v. i.* rester, demeurer.
մոլել, իմ, եցայ, *v. i.* perdre le sens, divaguer.
մոլորիլ, իմ, րեցայ, *v. i.* errer, s'égarer.
մոյգ, մուգի, ու, *s.* chaussure, soulier.
մոռանալ, ամ, ռացայ, *v. t.* oublier.
մոռացուցանել, *v. t.* faire oublier.
Մովսէս, ի, *n. pr.* Moïse.
մուտ, մտի, մտիւ, *s.* entrée.
մուր, մրոյ, մրով, *s.* encre.
մուրհակ, ի, աւ, *s.* brevet, diplôme.
մտանել, եմ, մտի, 3e p. եմուտ, *v. i.* entrer
մրրիկ, րկի, րկաւ, *s.* tempête.
մրրկայոյզ, *a.* battu par la tempête, violemment agité.
մօտ, *adv.* auprès; *prép.* près, accus. avec 'ի.

Յ

Յաբեթ, եթի, *n. pr.* Japhet.
յաղագս, *prép.* touchant, au sujet de, *génit.*; v. աղագ.
յաղթանակել, եմ, եցի, *v. i.* triompher, remporter la victoire.
յաղթել, եմ, եցի, *v. t.* vaincre.
յաղթութիւն, *s.* victoire.
յամառել, եմ, եցի, *v. i.* s'opiniâtrer, refuser.
յայնժամ, *adv.* alors.
յայսմանէ, abl. sing. de այս.
յայտ, ի, իւ, *a.* connu, évident, notoire.
յայտնի, *a.* évident, manifeste, connu, authentique.
յանդուգն, *a.* téméraire, audacieux.

յանցանել, եմ՝ ցեայ, *v. i.* transgresser, commettre une faute, faillir.

յանցանք, *s.* transgression, faute.

յաջողել, եմ՝ եցի, *v. t.* faire prospérer, favoriser; IV. être heureux, réussir.

յաջողութիւն, *s.* dextérité, adresse, bonheur, réussite.

յառաջ, *adv.* avant, devant, en avant.

յառաջագոյն, գունի, գունիւ, *a.* et *adv.* antérieur; d'abord, auparavant.

յառաջադէմ՝ *a.* avancé, très-instruit.

յառնել, եմ՝ յարեայ, imp. արի՛, *v. i.* se lever.

յատել, եմ՝ եցի, *v. t.* tailler.

յարդարել, եմ՝ եցի, *v. t.* ranger, mettre en ordre.

յարել, եմ՝ եցի, *v. t.* joindre; IV. se joindre, suivre.

յարեցուցանել, même sens.

յարձակիլ, իմ՝ կեցայ, *v. i.* assaillir, attaquer.

յարձակումն, կման, կմամբ, *s.* assaut, attaque.

յարուցանել, *v. t.* lever, relever, aider à se lever.

յաւելուլ, ում՝ յաւելի, *v. t.* ajouter, augmenter, redoubler, continuer.

յաւէտ; *adv.* toujours, à toujours, continuellement.

յափշտակել, եմ՝ եցի, *v. t.* ravir, enlever.

յեղուլ, ում՝ յեղի, *v. t.* traduire.

յետ, յետոյ, յետս, v. ետ.

յետին, տնոյ, տնով, *a.* dernier, qui vient après les autres; յետնիք, postérité.

յինէն, abl. sing. de ես.

յիշել, եմ՝ եցի, *v. t.* se souvenir de, se rappeler.

յիշեցուցանել, եմ՝ ցուցի, *v. t.* faire souvenir, rappeler à la mémoire.

յղել, եմ՝ եցի, *v. t.* envoyer.

յո՞, *adv.* où?

Յոհան, Յոհաննէ, նու, *n. pr.* Jean.
յոյզ, յուզի, *s.* trouble, agitation.
յոյժ, *adv.* très, fort, beaucoup.
Յովհան, v. Յոհան.
Յովսէփ, եփայ ou եփու, *n. pr.* Joseph; զՅովսեփայ, au sujet de Joseph, *narrat.* [120].
յոտնաւոր, v. ոտնաւոր.
յորժամ, *adv.* quand, lorsque.
յորձանք, նաց, նօք, *s.* torrent.
Յուդա, *n. pr.* Juda.
Յուսէփ, v. Յովսէփ.

Ն

ն, *particule démonstrative* [44].
նա, նորա, նմա, նովաւ, *pr. dém.* celui-là [42].
նախ, *a.* premier; *adv.* premièrement, auparavant.
նախագրել, *v. t.* écrire auparavant.
նախանձ, ու, ու, *s.* envie, jalousie.
նախանձիլ, իմ, եցայ, *v. i.* envier, jalouser.
նախանձախնդիր, դրի, դրաւ, *a.* et *s.* zélé, plein de zèle pour.
նախանձայոյզ, *a.* même sens.
նախնի, նւոյ նեաւ, *a.* premier, ancien.
նահանջել, եմ, եցի, *v. t.* retirer; IV. se retirer.
նաշիհ, շհոյ et շհւոյ, ով, *s.* fleur de farine.
նետ, ի, իւ, *s.* flèche.
[ներք], 'ի ներքս, *adv.* dedans, à l'intérieur.
ներքինի, նւոյ, նեաւ, *s.* eunuque.
նիզակ, ի, աւ, *s.* lance, pique.
նիզակաւոր, ի, աւ, *s.* lancier, piquier.
Նինուէ, ի, իւ, *n. pr.* Ninive.

նմա, dat. s. de *նա*.

ննջել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* dormir, coucher.

նշան, *ի*, *աւ*, *s.* signe, miracle.

նշանագիր, *գրի*, *գրաւ*, *s.* caractère, lettre, signe; — *ք*, *գրաց*, alphabet.

նշանակել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* signifier.

Նոյ, *ի* et *այ*, *իւ*, *n. pr.* Noé.

նոյեան, *a.* de Noé.

նոյն, *նորին*, *նմին*, *pr. dém.* celui-là [44].

նոյնպէս, *adv.* de même, de cette manière, ainsi.

նորա, gén. s. de *նա*.

նոցայն et *նոցային*, *ոյ*, *ով*, *a. poss.* le leur, la leur [45].

նուազել, *իմ*, *եցայ*, *v. i.* diminuer.

նուազութիւն, *s.* diminution, manque, dénuement.

նուաճել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* assujettir, soumettre.

նոքա, *զնոսա*, *նոցա*, nom., accus., gén. pl. de *նա*.

նպաստ, *ի*, *իւ*, *s.* aide, assistance; *նպաստ լինել*, aider.

նստիլ, *իմ*, *նստայ*, *v. i.* s'asseoir, être assis, demeurer.

Շ

շահ, *ու*, *ու*, *s.* profit, gain, utilité.

շաղախել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* souiller.

շաղաշուտ, *a.* impudent, éhonté.

Շամբիթ, *n. pr.* Chambith.

շատ, *adv.* fort, beaucoup.

շէկ, *շեկի*, *աւ*, *a.* de couleur fauve, rougeâtre.

շէն, *շինի* ou *շինու*, *s.* construction, habitation, village.

շիկնել, *իմ*, *նեցայ*, *v. i.* rougir de honte, de confusion.

շինել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* bâtir.

շինութիւն, *s.* construction; *fig.* édification, prospérité, bonne organisation.

շնորհք, հաց, հօք, *s.* grâce.
շուրջ, *prép.* autour de, *instrum.*
շտապել, եմ, եցայ, *v. i.* se hâter, se presser.
շտեմարան, ի, աւ, *s.* magasin.
շրջել, եմ, եցի, *v. t.* tourner, retourner; IV. circuler, parcourir.

Ո

ոգի, գւոյ, գւով, *s.* esprit, âme, souffle; հարկանել զոք յոգի, ôter la vie à quelqu'un.
ողկոյզ, կուզոյ, ով et կուզի, իւ: *s.* grappe, grappe de raisin.
ողն, ղին, ղամբ, *s.* dos.
ողորմ, *a.* misérable.
ողորմութիւն, *s.* compassion, miséricorde.
ողջ, ոյ, ով ou ամբ, *a.* vivant, en bonne santé.
ողջանալ, ամ, ջացայ, *v. i.* guérir, recouvrer la santé.
ոմն, ուրումն, ոմամբ, *pr. indéf.* un, quelqu'un [48].
ոյժ, ուժոյ, ով, *s.* force, vigueur.
ոչ, *adv.* non, ne — pas. ոչ ևս, ne plus, ne pas encore.
ոչ ոք, *pr.* aucun, personne.
ոսին, *a.* maigre, atrophié.
ոսկի, կւոյ, ով, *s.* or; *a.* d'or.
ո՞վ, ո՞յր, *pr. interr.* qui? quel? [46].
ոտն, ոտին, ոտամբ, ոտք, *s.* pied [14].
ոտանաւոր et ոտնաւոր, ի, աւ, *a.* qui a des pieds, qui va à pied, qui se tient debout; *adv.* sur pied, debout.
որ, որոյ, որում, յորմէ, որով, որք, etc. [47], *pr. rel.* qui, que.
որայ, ի, իւ, *s.* gerbe.

որդի, դւոյ, դւով, *s.* fils.
որթ, ոյ, ով, *s.* vigne.
որովայն, ի, իւ, *s.* ventre.
որովհետեւ, *conj.* puisque, attendu que.
որպէս, *adv.* comme, de la manière que; lorsque; — զի, afin que [51].
որպիսի, սւոյ, սեաւ, *pr. corr.* tel que, quel [51].
ուժգնակի, *a.* fort, vigoureux; *adv.* fortement, vigoureusement.
ուլ, ու, *s.* chevreau.
ուղիղ, ուղղոյ, ով, *a.* droit, direct; *adv.* justement.
ուղղորդ, ի, աւ, *a.* et *adv.* droit, direct.
ուղտ, ու, *s.* chameau.
ումեմն, dat. de ոմն.
ունայն, ի, իւ, *a.* vide.
ունել et ունիլ, իմ, կալայ, *v. t.* et *i.* avoir [89].
ունկն, կան, կամբ, *s.* oreille.
ունկնդիր, *a.* qui prête l'oreille, auditeur; — լինել, prêter l'oreille, écouter.
ւոշ, ի, *s.* intelligence, esprit, sens.
ուշեղ, *a.* sage, judicieux.
ուռ, ոյ, ով, *s.* sarment.
ուս, ոյ, ով, *s.* épaule.
ուսումն, սման, սմամբ, *s.* étude, enseignement.
ուսուցանել, եմ, սուցի, *v. t.* enseigner, instruire.
ուստի, *adv.* d'où [90].
ուստր, տեր, տերբ, *s.* fils.
ուտել, եմ, aor. II կերի et կերայ, 3e p. եկեր, *v. t.* manger, dévorer [88].
ուր, *adv.* où; ուր ուրեք, partout où [90].
ուրախ, *a.* joyeux.

ուրախութիւն, *s.* réjouissance, fête; — *առնել*, donner un banquet.

ուրեմն, *adv.* quelque part; *conj.* donc; *ապա ուրեմն*, enfin, finalement [90].

ուրեք, *adv.* quelque part [90].

ուրումն, gén s. de *ոմն*.

ոք, *ուրուք*, etc. [48], *pr. indéf.* quelque, quelqu'un, un.

Չ

չ, *préf. nég.* = *ոչ*; *չէ* = *ոչ է* [89].

չար, *ի*, *աւ*, *a.* mauvais, méchant; *s.* mal.

չարագործ, *ի*, *աւ*, *s.* malfaisant, malfaiteur, criminel.

չարաչար, *a.* très-mauvais, atroce, cruel [32].

չափ, *ոյ*, *ով*, *s.* mesure.

չիք, *locut. verb.* il n'y a pas, il n'existe pas (*չ* et le pr. indéf. *իք*).

չոգայ, aor. de *երթալ*.

չորք, *րից*, *րիւք*, *num.* quatre [33].

չու, *ոյ*, *ով*, *s.* départ, marche.

չուել, *v. i.* partir, marcher.

Պ

պագանել, *եմ*, *պագի*, *v. t.* baiser; *երկիր պագանել*, se prosterner, adorer, *datif*.

պակասել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* manquer.

պակասութիւն, *s.* manque, défaut, imperfection.

պահել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* garder, observer; jeûner.

պահպան et *պահապան*, *ի*, *աւ*, *s.* et *a.* gardien [100].

պահպանակ, *ի*, *աւ*, *s.* armure, armes défensives.

պայծառ, *a.* clair, resplendissant, illustre.

պայծառանալ, ամ, ացայ, *v. i.* resplendir, briller, s'illustrer.

պայման, ի, աւ, *s.* condition, stipulation.

պաշտել, եմ, եցի, *v. t.* adorer, servir.

պասքիլ, իմ, քեցայ, *v. i.* avoir grande soif, mourir de soif.

պատահել, եմ, եցի et պատահիլ, իմ, եցայ, *v. i.* arriver, advenir; se rencontrer, en venir aux mains.

պատանի, նւոյ, նեաւ, *s.* jeune homme.

պատանեակ, եկի, եկաւ, *s.* jeune garçon, enfant.

պատառ, ոյ, ով, *s.* morceau, pièce.

պատառել, եմ, եցի, *v. t.* briser, déchirer.

պատասխանել, եմ, եցի, *v. i.* répondre.

պատասխանի, նւոյ, նեաւ, *s.* réponse; պատասխանի տալ, répondre.

պատգամ, ի, աւ, *s.* parole, message.

պատգամաւոր, ի, աւ, *s.* messager, ambassadeur.

պատել, եմ, եցի, *v. t.* entourer, envelopper; IV. s'envelopper, s'entortiller, être entouré.

պատերազմ, ի, աւ, *s.* bataille, combat.

պատկեր, ի, աւ, *s.* image.

պատմել, եմ, եցի, *v. t.* raconter.

պատմութիւն, *s.* histoire.

պատմուճան, ի, աւ, *s.* robe, manteau, tunique.

պատշաճ, *a.* convenable.

պատշաճաւոր, ի, աւ, *a.* convenable.

պատուէր, *s.* ordre, commandement.

պատուիրել, եմ, եցի, *v. t.* ordonner, commander.

պարանոց, ի, աւ, *s.* cou.

պարգեւ et պարգեւք, ւաց, ւօք, *s.* don, faveur.

պարծանք, նաց, նօք, *s.* gloire.

պարտել, եմ, եցի, *v. t.* vaincre.

պետ, իւ, ա, *s.* chef, maître.
Պետափրէս, փրեայ, *n. pr.* Putiphar.
[պէս, *s.* manière, guise]; v. որպէս, այնպէս, etc.
պինդ, *a.* dur, fort; *adv.* avec force.
պղինձ, պղնձոյ, ով, *s.* cuivre, airain.
պղնձի, ձւոյ, ձեաւ, *a.* de cuivre, d'airain.

Ջ

ջան, ի, իւ, *s.* effort, étude.
ջուր, ջրոյ, ով, *s.* eau [19].
ջրհեղեղ, ի, աւ, *s.* déluge.

Ռ

ռետին, տնի, տնիւ, *s.* résine, gomme (*ῥητίνη*).
ռժդութիւն ou ռշտութիւն, *s.* parcimonie.
ռիշտ, ռշտի, աւ, *a.* avare.
Ռուբէն, *n. pr.* Ruben.
Ռուփինոս, ի, իւ, *n. pr.* Roufinos (Rufin).

Ս

ս, *particule démonstrative* [44].
սա, սորա, սմա, etc. [42], *pr. dém.* ce, celui-ci.
սակայն, *conj.* mais, cependant, du reste.
սակաւ, ու, *a.* peu nombreux, modique, restreint, exigu; *adv.* peu.
Սահակ, *n. pr.* Sahak (=Isaac).
սահման, ի, աւ, *s.* frontière, limites, province, district.
սաղաւարտ, ի, իւ, *s.* casque.

Սամոս, *n. pr.* Samos (l'île de), ou plutôt [p. 166] Samosate (la ville de).

սայթաքել, եմ, եցի, *v. i.* manquer, faillir.

սայր, ի, իւ, *s.* tranchant.

սանձ, ի, աւ, *s.* bride.

սաստել, եմ, եցի, *v. i.* réprimander, reprendre, *dat.*

սաստիկ, *a.* violent, extrême; *adv.* violemment, avec force.

սաստկանալ, ամ, կացայ, *v. i.* devenir fort, augmenter.

սատակել, եմ, եցի, *v. t.* tuer, détruire; IV. périr.

սափոր, ոյ, ով, *s.* cruche.

Սենաար, *n. pr. de pays*, Sennaar.

սերիլ, իմ, եցայ, *v. i.* être issu, descendre; se propager.

սերունդ, ընդեան ou ընդոց, *s.* postérité, descendants.

Սէմ, Սեմայ, *n. pr.* Sem.

սէր, սիրոյ, ով, *s.* amour.

սիղոբայ, ի, ից, *s.* syllabe.

Սիմ, *n. pr.* Sim.

սին, սնոյ, *a.* vide.

սիրել, եմ, եցի, *v. t.* aimer.

սիրելի, լւոյ, լեաւ, *a.* aimé, aimable.

սիրտ, սրտի, իւ, *s.* cœur, esprit.

Սիւքէմ, *n. pr.* Sichem.

սկսանիլ, իմ, սկսայ, *v. i.* commencer.

սողել, իմ, ղեցայ, *v. i.* ramper, se traîner.

Սողոմոն, ի, *n. pr.* Salomon.

սոյն, սորին, սմին, սովին, etc. [43], *pr. dém.* ce, celui-ci.

սոյնպէս, *adv.* ainsi, de même.

սով, ոյ, ով, *s.* famine.

սովել, իմ, վեցայ, *v. i.* souffrir de la famine.

սովոր, *a.* accoutumé.
սովորութիւն, *s.* habitude, coutume.
սուգ, *սգոյ*, *ով*, *s.* deuil.
սուսեր, *ի*, *աւ* ou *սերր*, *s.* épée, sabre.
սուր, *սրոյ*, *ով*, *s.* épée.
սուրբ, *սրբոյ*, *ով*, *a.* saint.
սպանանել, *եմ*, *սպանի*, *v. t.* tuer.
սպանող, *ի*, *աւ*, *s.* meurtrier, assassin.
սպառել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* épuiser, consumer, ruiner.
սպաս, *ու*, *ու*, *s.* service.
սպասաւոր, *ի*, *աւ*, *s.* serviteur, officier, ministre.
սպասաւորել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* servir, assister.
սպասել, *եմ*, *եցի*, *սպասեալ*, *v. i.* attendre, *dat.*
ստանալ, *ամ*, *ստացայ*, *v. t.* acquérir, gagner.
ստաշխն, *խին*, *խամբ*, *s.* myrrhe.
ստեղծանել, *եմ*, *ստեղծի*, 3e p. *եստեղծ*, *v. a.* créer, former.
ստոյգ, *ստուգի*, *իւ*, *a.* certain, véritable.
ստուգաբանութիւն, *s.* étymologie.
սրտմտութիւն, *s.* indignation, colère.
սփռել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* répandre; IV. se répandre.
սքանչելի, *լւոյ*, *լեաւ*, *a.* merveilleux, miraculeux; —*ք*, *s.* miracles, prodiges.

Վ

վահան, *ի*, *աւ*, *s.* bouclier.
վաղ, *adv.* tôt, vite.
վաղակաւոր, *ի*, *աւ*, *s.* épée, poignard; soldat armé d'une épée, d'un poignard.
վաղվաղակի, *adv.* de suite, tout à l'heure, bientôt.
վաճառական, *ի*, *աւ*, *a.* et *s.* marchand.

վաճառել, եմ, եցի, *v. t.* vendre.
վայր, ի, աւ, *s.* lieu, endroit.
Վան, այ, *n. pr.* Van.
վանք, նաց et նից, նիւք, *s.* monastère, demeure.
վասն, *prép.* à cause de, *gén.*
վատ, ի, աւ, *a.* mauvais, méchant.
վարդ, ի, իւ, *s.* rose.
Վարդան, դանայ, *n. pr.* Vardan.
վարդապետ, ի, աւ, *s.* docteur.
վարդապետական, ի, աւ, *a.* de doctrine, doctoral.
վարդապետութիւն, *s.* doctrine (chrétienne).
վարել, եմ, եցի, *v. t.* pousser, diriger, faire aller.
վարժել, եմ, եցի, *v. t.* pratiquer, cultiver.
վարսակալ, ի, աւ, *s.* bandeau.
վարք, րուց, րուք, *s.* vie, conduite, mœurs, usages.
[վեր, *s. inus.*], ՚ի վեր, *adv.* en haut; ՚ի վերայ, *prép.* sur, au dessus de, *gén.*; ՚ի վերոյ, *prép.* et *adv.* au dessus de, au dessus; ՚ի վերոյ քան զքեզ, au dessus de toi [94].
վերին, րնոյ, րնում, րնով, *a.* supérieur, qui est au dessus.
վերջք, *s.* frange, découpure, bordure.
վէճ, վիճի, աւ, *s.* dispute; ՚ի վէճ կալ, disputer, être en débat.
վէմ, վիմի, աւ, *s.* pierre.
վիշտ, վշտի, աւ, *s.* peine, douleur, tourment.
վճարել, եմ, եցի, *v. t.* finir, achever.
վշտակեաց, եցի, եցաւ, *a.* misérable, qui vit dans la peine.
վշտակեցութիւն, *s.* peines, misères, épreuves.
Վռամշապուհ, պհոյ, *n. pr.* Vramchapouh (en persan : Behram Chahpour), roi d'Arménie, vassal du roi de Perse Iezdedjerd.

վստահանալ, *ամ*, *հացայ*, *v. i.* se confier.
վտարանջել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* se révolter.
վտիտ, *վտտի*, *աւ*, maigre, décharné.

Տ

տ, préfixe négatif, v. *տգեղ*, *տքնել*.
տագնապ, *ի*, *աւ*, *s.* hâte, angoisse, tourment; *տագնապաւ*, à la hâte.
տալ, *ամ*, *ետու*, 3e p. *ետ*, *v. t.* donner, abandonner, mettre à même de [65].
տախտակ, *ի*, *աւ*, *s.* plaque, cuirasse.
տակառ, *ի*, *աւ*, *s.* baril, fût.
տակառապետ, *ի*, *աւ*, *s.* échanson.
տակառապետութիւն, *s.* charge, office d'échanson.
տանել et *տանիլ*, *իմ*, *տարայ*, *v. t.* et *i.* porter, supporter, conduire [89].
տանջանք, *նաց*, *նօք*, *s.* tourment, souffrance.
տապալ, *a.* tombé par terre; — *յերկիր կործանիլ*, être renversé, tomber.
տապալել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* renverser.
տառապանք, *նաց*, *նօք*, *s.* détresse, peine, misère.
տատասկ, *ի*, *աւ*, *s.* chardon.
տարած, *ի*, *աւ*, *a.* étendu, déployé.
տարակոյս, *կուսի*, *s.* doute, embarras.
տարակուսիլ, *իմ*, *եցայ*, *v. i.* douter, être embarrassé, hésiter.
տարայ, aor. II de *տանել*.
տարապարտ, *a.* vain, inutile.
տարապարտուց, *adv.* indûment, sans raison.
Տարան, v. *Տարոն*.
Տարբան, *n. pr.* Tarban.

Տարօն, *n. pr.* Taron, canton de l'Arménie dans la province de Touroubéran.
տգեղ, ոյ, աւ, *a.* laid.
տեղի, ղւոյ et ղւոջ, ղեաւ, *s.* lieu [10, 18].
տեսանել, եմ, տեսի, եատես, տես, տեսեալ, *v. t.* voir.
տեսիլ, սլեան, սլեամբ, *s.* vue, vision [16].
տէր, տեառն, տերամբ, *s.* seigneur, maître; le Seigneur [28].
տիկին, տիկնոջ, տիկնամբ, *s.* reine, princesse, dame.
տիրել, եմ, եցի, *v. i.* dominer, règner.
տիւ, տուընջեան, etc. [28], *s.* jour.
տուեալ, part. aor. de տալ.
տուն, տան, տամբ, *s.* maison [15].
Տուրուբերան, *n. pr.* Touroubéran, province d'Arménie.
տրտում, *a.* triste.
տքնել et տքնիլ, իմ, նեցայ, *v. i.* veiller.
տքնութիւն, *s.* veille.

Ց

ց, *prép. préfixe,* à, vers, *accus.*; ցնա, à lui.
ցանկալ, ամ, ացայ, *v. i.* désirer.
ցաւ, ոյ, ով, *s.* douleur, souffrance.
ցորեան, ենոյ, ով, *s.* froment, blé.
ցուրտ, ցրտոյ, ով, *s.* froid.
ցուցանել, եմ, ցուցի, 3e p. եցոյց, *v. t.* montrer, indiquer, faire connaître [104].
ցրուել, եմ, եցի, *v. t.* disperser.
ցրումն, ցրման, մամբ (on trouve aussi ցրուումն), *s.* dispersion.
Ցրօն, *n. pr. de lieu,* Tsrôn.
ցրօնք, նից, նիւք, *s.* dispersion.

Փ

փախչիլ, իմ, խեայ, *v. i.* fuir, s'enfuir.
փայտ, ի, իւ, *s.* bois, arbre.
Փառէն, ռինայ, *n. pr.* Pharên.
փառք, ռաց, ռօք, *s.* gloire.
Փարաւոն, ի, *n. pr.* Pharaon.
փարել, եմ, եցի, *v. t.* embrasser, prendre.
փափաքել, եմ, եցի, *v. i.* désirer ardemment, envier, vouloir.
փափաքելի, լւոյ, լեաւ, *a.* désirable, souhaitable.
փոխ, ոյ, ով, *s.* prêt, emprunt.
փոխադրել, *v. t.* emprunter, transposer.
փոխանակ, *prép.* à la place de, au lieu de, pour prix de; — զի, parceque, puisque; — ընդ, à la place de, *gén.*
փոխել, եմ, եցի, *v. t.* changer.
փորձել, եմ, եցի, *v. t.* essayer, éprouver, tenter.
փորձութիւն, *s.* tentation.
փութալ, ամ, ացայ, *v. i.* se hâter.
փութանակի, *adv.* promptement.
փունջ, փնջի èt փընջի, *s.* tige.
փուշ, փշոյ, ով, *s.* épine.
փոքր, քու, *a.* petit.
փոքրել, եմ, եցի, *v. t.* raser, couper les cheveux.
Փսոմփթոմփանէ, *n. pr.* Ψονθομφανηχ, nom égyptien donné à Joseph.
փրկել, եմ, եցի, *v. t.* sauver, délivrer.
փրկութիւն, *s.* rédemption, salut.

Ք

քաղաք, *ի*, *աւ*, *s.* ville.
քաղաքական, *a.* civil, civique, politique.
քաղց, *ու*, *ու*, *s.* faim.
Քամ, *մայ*, *n. pr.* Cham.
քան, *partic. compar.*, [plus] que, *accus.* [31].
քանզի, *conj.* parceque, car.
քաջ, *ի*, *աւ*, *a.* brave, vaillant, excellent.
քաջագանգուր, *a.* aux cheveux bien frisés.
քաջալերել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* encourager.
քաջութիւն, *s.* bravoure, vaillance, vertu; acte de bravoure.
քար, *ի*, *ամբ* et *իւ*, *s.* pierre.
քարշել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* tirer à soi, bander (un arc).
քարոզ, *ի*, *իւ*, *s.* héraut.
Քեբրոն, *ի*, *n. pr.* Hébron.
քեզ, dat. et acc. sing. de *դու*.
'ի քէն, abl. sing. de *դու*.
քնիլ, *իմ*, *նեցայ*, v. *քունել*.
քնին, *s.* examen, recherche.
քննել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* examiner, rechercher.
քննութիւն, *s.* examen, recherche.
քո, gén. sing. de *դու*.
քո, *քոյ*, *քում*, *քոյով*, *pr. poss.* ton, tien.
քուն, *քնոյ*, *քնով*, *s.* sommeil.
քունել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* dormir, coucher.
քուրձ, *քրձոյ*, *ձով*, *s.* sac, vêtement d'étoffe grossière.
քուրմ, *քրմի*, *քրմաւ*, *s.* prêtre (païen);
քսան, *ի*, *num.* vingt.
Քրիստոս, *ի*, *իւ*, *n. pr.* Christ.

Օ

օգուտ, *օգտի*, *s.* utilité, profit, avantage.
օգտել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* profiter, être profitable, utile.
օղիկ, *s.* peau de mouton.
օծանել, *եմ*, *օծի*, *v. t.* oindre.
օտար, *ի*, *աւ*, *a.* étranger, autre.
օր, *աւուր*, *յօրէ*, etc. [27], *s.* jour.
օրէն, *օրինի*; *օրէնք*, *օրինաց*, *s.* loi, manière d'être.
օրհնել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* bénir.
օրհնութիւն, *s.* bénédiction.

ADDITIONS ET CORRECTIONS

GRAMMAIRE

Page Ligne

3 8 Au lieu de ր, lire ռ.

16 9 — աղջկան, — աղջկան.

33 7 — հինգի, հինգիւ, հինգաւ, — հնգի, հնգիւ, հնգաւ.

45 3 *Ajouter:* Les particules démonstratives ս, դ, ն sont parfois employées dans un sens pronominal, de telle sorte que ս correspond à la première personne, դ à la seconde, et ն à la troisième.

45 22 *Ajouter:* A côté de la déclinaison քոյ, քոյոյ etc., on trouve également քո, քոյ, քում, քոյով.

54 *Ajouter à la dernière ligne:* Quelques verbes cependant forment à la fois un participe aor. I et un part. aor. II; ex. գովել, *louer*, aor. I գովեցի; part. aor. I գովեցեալ et part. aor. II գովեալ.

63 11 Au lieu de յղացի, մերձեցի, lire յղացայ, մերձեցայ.

74 14 *Ajouter:* Les verbes de la IVe conjugaison forment souvent leur infinitif en ել; ex. խօսիլ et խօսել.

Page	Ligne				
88	10	Au lieu de	յառեայ,	lire	յարեայ.
111	13	——	ազցայ,	—	ազգայ.
123	1	——	շուրքն,	—	ջուրքն.
129	2	——	փափագիցիմք,	—	փափագիցեմք.
133	26 et 27	——	գետանին et գետանի	—	գտանեն et գտանի.

CHRESTOMATHIE

141	25	Au lieu de	Նմո,	lire	Նմա.
142	24	——	շնորհո,	—	շնորհս.
150	7	——	եղեն,	—	եղեն.
151	2	——	աշխարք,	—	աշխարհք.
152	17	——	հասարաի,	—	հասարակ.
152	19	——	աղխիւք,	—	աղխիւք.
153	26	——	Նիքնական,	—	ինքնական.
154	5	——	ընգ,	—	ընդ.
155	9	——	խոսէին,	—	հոսէին.
156	7	——	սւստի,	—	ուստի.
157	9	——	զատաջնորդ,	—	զառաջնորդ.
157	11	——	զ—այկ,	—	զ—այկ.
159	8	——	ձեոյն,	—	ձիոյն.
159	23	——	բուռն,	—	քու ռն.

N.B. Les chiffres qui accompagnent certains mots dans le glossaire renvoient aux pages de la grammaire pour l'explication des formes grammaticales.

Imprimerie W. Drugulin à Leipzig.

